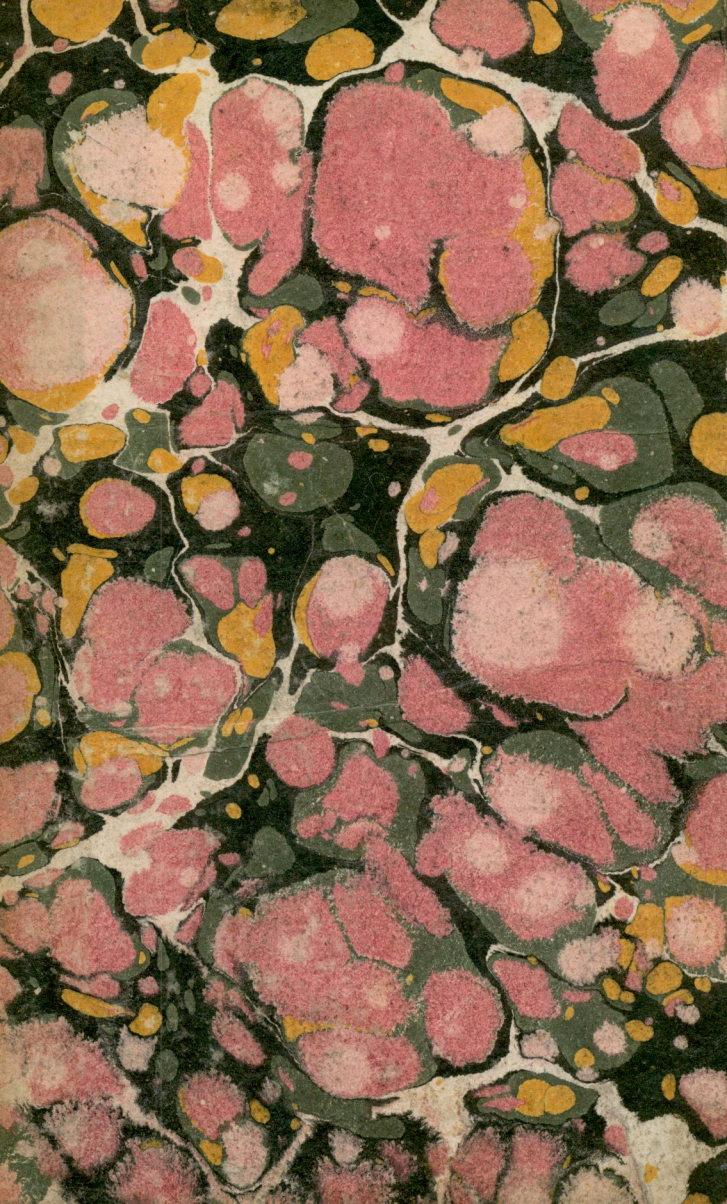
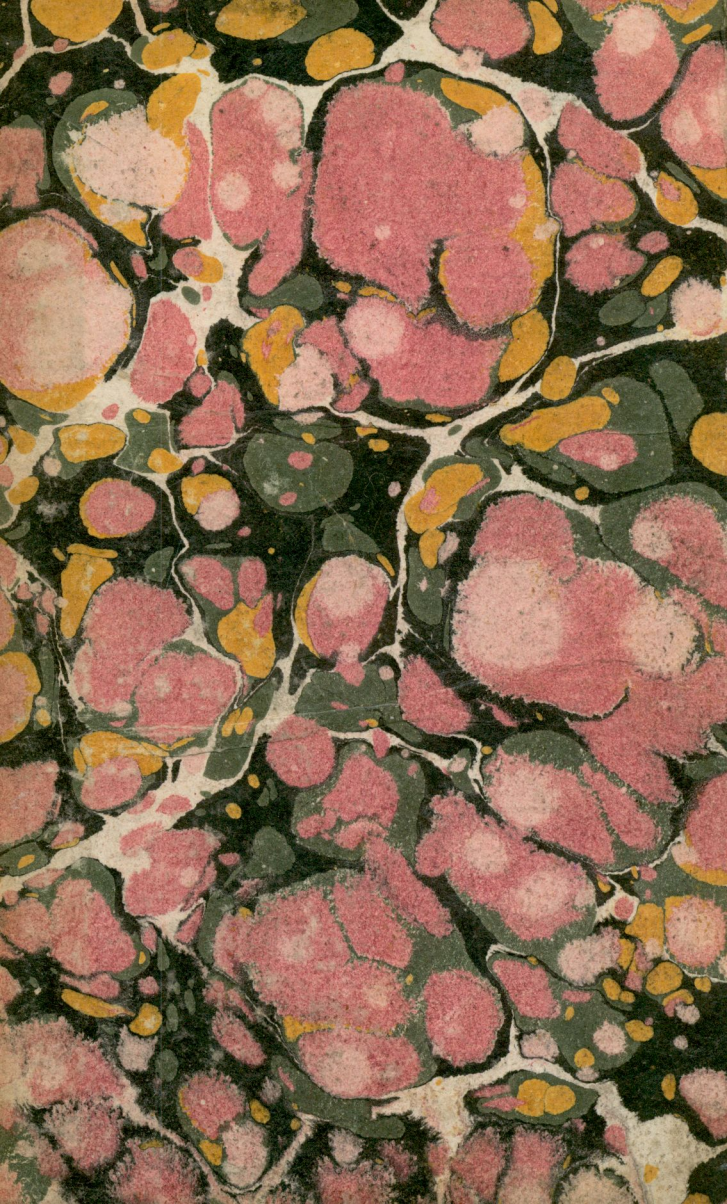

51

2949 55

430-664

ՀԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆԿԱՆՑ

Ի ՊԵՏԱ ԱԶԵՈՒԱԶԱՐՄ ՏԻՐԱՆ
ՄԱՆԿԱՆ ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ

Ի Հայր Մինաս Վարդապետէ Բժշկեան
Ի Մխիթարեան Միաբանութէ.

Բաժանեալ 'ի չորս Տասուհի :

ՄԱՍՆ Ա

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1818

12004

955-52

227

2949

37

10-12-12

10-12-12

10-12-12

10-12-12

Եւրբ ըզձեզ մանկունք տեսից յայն կատար,
գեղապսակ ճեմեալ յաթենեան տաճար :

ՀԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆԿԱՆՑ

ՄԱՍՆ Ը.

Ա. ՀԱՄԱՐ

ԳԻՐ

Երեւանի Գրադարան.

Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը. Թ. Ժ. Ի.
Լ. Խ. Ծ. Կ. Հ. Զ. Դ. Ծ. Մ. Յ. Ն.
Շ. Ո. Զ. Պ. Զ. Ռ. Ս. Վ. Տ. Ր. Յ.
Ի. Փ. Ք. (Օ. Ֆ):

Բաղադրություն.

ա. բ. գ. դ. ե. զ. է. ը. թ. ժ.
ի. լ. խ. ծ. կ. հ. ճ. զ. ճ. մ. յ.
ն. շ. ո. չ. պ. ջ. ու. ս. վ. տ. ը.
յ. լ. փ. ք. (Լ. օ. ֆ):

Երգեր.

ա . Բ . Գ . Դ . Ե . Ղ . Է . Ը . Թ . Ժ . Ի .
 Լ . Խ . Ծ . Կ . Զ . Յ . Ղ . Ճ . Տ . Յ . Կ .
 Ղ . Կ . Լ . Կ . Ը . Կ . Կ . Լ . Կ . Ը . Կ .
 Կ . Կ . Կ . (Կ . Ե . Կ) :

ԱՆՆ Կ

Ա Է Կ ॥ տը ॥ զայ ॥ մը ॥ պար ॥ ծե ॥
 նա ॥ լով ॥ կը ॥ սեր ॥ թէ ॥ ես ॥ շատ ॥
 գի ॥ տուն ॥ մարդ ॥ տե ॥ սեր ॥ եմ ॥
 գի ॥ տուն ॥ եմ ॥ : Քի ॥ լի ॥ սո ॥ փայ ॥
 մը ॥ լը ॥ սե ॥ լով ॥ ը ॥ սայ ॥ թէ ॥ ես ॥
 ալ ॥ շատ ॥ հա ॥ բուստ ॥ մարդ ॥ տե ॥
 սեր ॥ եմ ॥ բայց ॥ հա ॥ բուստ ॥ չեմ ॥
 ե ॥ զած ॥ :

ԲԱՌ

Կապի-կը ॥ իր ॥ մէկ ॥ ձա-գին ॥
 վըրա ॥ կը-խեն-գէ-նար ॥ գի-շեր ॥
 ցո-րեկ ॥ սի-րե-լով ॥ կը-պագ-նէր ॥
 ու ॥ գըր-կին ॥ մէջ ॥ կը-սըխ-մէր ॥ :
 Լ. Ե . Կ ॥ ան-կարդ ॥ սէ-րը ॥ մեծ ॥ վը-
 նաս ॥ տը-վաւ ॥ ձա-գին ॥ զի ॥ օր ॥
 մը ॥ սի-րե-լով ॥ գըր-կեց ॥ ձա-գը ॥

այն-չափ ॥ սըխ-մեց ॥ որ ॥ ճա-գին ॥
շուն-չը ॥ հա-տաւ ॥ մե-ռաւ ॥ :

ԲԱՆ

Սոկ-րա-տէս փի-լի-սո-փան իր
շա-տա-խօս աշ-կեր-տէն կըր-կին
վարձք ու-զեց ॥ . մէյ-մը լը-ռել սոր-
վե-լու հա-մար ॥ . մէյմ-ալ խօ-սիլ
սոր-վե-լու հա-մար ॥ :

Լճից խորհուրդ տանին :

1. Որովհետեւ ամէն բանէն առաջ
պէտք է գիր գիտնալ . յետոյ վան
կերը զատելով բառերն որոշել և
շիտակ կարդալ բանը : Եւսով կրնայ
հասկըցիլ թէ գիրը ճանչնալով
վանկը կորոշի, վանկով բառը կամ
խօսքը կիմացի . բառով ալ բանը
կամ խօսակցութիւն յայտնի կըլլայ :
Եւ հա այս խորհրդով նախ գրերը
դրի . ետքը վանկերը գծով որոշե-
ցի . յետոյ բառերն ալ զատեցի .
վերջը՝ բանը կամ խօսքին միտքը
յայտնի եղաւ . ինչպէս յետոյ ալ
աղէկ պիտի հասկընաս (3) :

Եւ դ՛հարկ է որ նախ գրոց և գրա-

գրութեան համառ ըլլաս մինչև բանաս-
տեղծութիւն. յետոյ օրէնքներուն և
բարոյական խրատներուն առջի մա-
սին մէջ :

Երկրորդ մասին մէջ պիտի կըր-
թութիւն սորվիս. որպէս զի կատարե-
լութեան հասնիս երջանկութիւն (151) :

Երրորդ մասին մէջ աշխարհիս
ազգերուն պատմութիւնները կարդա-
լով սորվածներդ լաւ հասկընաս, ու
կրթըվիս :

Իսկ չորրորդ մասին մէջ եւրոպայի
խեղացի ազգերուն, և նոր աշխարհի
ժողովրդներուն բարբը հասկընալով
կատարեալ ըլլաս (419) :

Ի՞նչ է գրագրութիւն :

2. Գրագրութիւնը գրին և կար-
դալուն զօրութիւն ու արւեստը հառ-
կըցնելով տեղեակ կրնէ քերական-
ական հմտութեանց, որով կրնաս
գիտնալ և օրոշել կարդացածդ ու
լսածդ :

Նոր համար առջի համարիդ մէջ
գրագրութիւնը սորվեցնել ուղեցի .
որպէս զի լաւ հասկընաս թի, գիրը
ի՞նչ է և ի՞նչ զօրութիւն ունի. ի՞նչ-

պէս կը կապվին իրարու հետ, և
 ինչ կերպով հնարված են: Արդ՝
 վերը տեսար թէ հայոց գիրը երե-
 սունդիւնց է. եօթը ձայնաւոր են.
 Ա. Ե. Ի. Ը. Դ. Ո. Ի:

Անոր համար ասոնք ձայնաւոր
 կրտսին. զի առանց լեզուդ կամ
 պահուներդ շարժելու իրենցմէ ձայն
 կը հանեն. իսկ մէկալ գրերը ա-
 ռանց ասոնց ձայն չեն կրնար հանել:

Եւ պէտէւ Զ. Յ. գրերը տեղ տեղ
 բարակ ձայն մը կը հանեն. զորօրի
 նակ՝ ալ. ուհ. ևն, բայց ինքիւ-
 ներնուն չեն կրնար հանել առանց
 քովի ձայնաւորի. ուստի և ձայնա-
 ւոր ալ չեն կրնար սեպվիլ: Սար-
 ձեալ՝ ինչպէս վերը տեսար՝ ամէն
 վանկ ձայնաւոր գրով կը շինվի. և
 այս պատճառաւ բաժնած գրի, որ
 հեշտ կարգաւ ու գիւրին զանազա-
 նէս բազմաձայն գրերն որ ձայն չու-
 նին, և ձայնաւոր գրերով կը կապ-
 վին ու վանկ կըլլան (3):

Իսկ և օ ֆ գրերը անոր համար
 գծի մէջ դնելով ուրիշ ձևով գրե-
 ցի. որովհետեւ եւր կիսատ ելէ և
 լիւնէ՝ ձևացած ըլլալով՝ ինքնիրեն
 գիր չի սեպվիր, որ եաքի ատենները

հնարեցին . անոր համար երկաթա-
գրին կարգն ալ չի գրի , և չի ալ գոր-
ծած վիր :

Եւ օին տեղը մեր նախնիք եր-
բեմն ի՛նչ , և երբեմն աւելի գրեին ,
ինչպէս ձեռագիրներուն մէջ կերե-
նայ : Իսկ թէ ի՞նչպէս կը կարդային ,
մենք խնդիր է քերթողաց մէջ . ազ-
գային սովորութիւնը օ՛՛՛ ձայնը բռներ
ինչպիսի մեզի հասուցեր է :

Ուստի օ գիրն ալ զիւրութե հա-
մար ետքէն մտած է ուրիշ ազգերէն՝
վեց հարիւր տարի առաջ . ինչպէս Ք
գիրը , որ օտար ազգերուն բառը
գրելու համար հնարված է . զի ա-
նոր տեղն առաջ փ դնելով՝ Քսէնկ
ըսելու տեղը , փռանկ կըսէին . վասն
զի մեր լեզուին մէջ Ք գրով բառ
չի կայ :

Ի՞նչպէս իշխապէն գրերը :

3. Ս երբ տեսար թէ ձայնաւոր գը-
րերը բաղաձայներուն քով գալով
ձայն հանեցին , ու վանկ ձեւանալով
վերի պատմութիւնները կապեցին (1) :
Եւ հա քեզ աւելի պարզ օրինակ մը .
աղ , աւ , բան , գիր , գիծ , դա , էն , լէն ,

ինչ, լաւ, Ռեծ, հար, անհ, արեւ, ար :
 Ասոնք ամենքը վանկ են, որ մէկ
 հնչմունքով բերնէն կելլեն : Սա
 կայն թէ որ ասոնք բան մը նշանա-
 կելու ըլլան, անատենը կըսվին Բառ-
 կամ խօսք :

Այս ամէն մէկ բառը պէտք է
 միշտ նշանակու թիւն մը ունենալ .
 ինչպէս են Բան, Գիր, Գիծ, ևն : Այս
 նշանակու թիւ չունեցող վանկերն ալ
 իրար քով գալով բառ կը ձևանան .
 զորօրինակ՝ աւ-անհ, աղ-ար, հար-հաւ :
 Ահա ասոնք ալ բառ եղան, որ բան
 կը նշանակեն :

4. (Ժ) Ե որ այս բառերը վերը դրած
 մէկալ վանկերուն հետ միատեղ շա-
 րեն կարգով՝ Բան կամ խօսակցու թիւ
 մը կը ձևանայ այսպէս . Ասոնք աղ-
 ար Գիր են՝ Գիծ չեն, լաւ հարգու արեւ
 ինչ Ռեծ Բան են :

Տեսա՞ր որ բաղաձայնը ձայնաւորին
 քով գալով վանկ կապեցիր . վանկն
 ալ իրարու քով գալով բառ եղաւ .
 բառերն ալ կարգաւ որ շարեցիր
 խօսք եղաւ :

Ուրեմն գիրը վանկ կը շինէ . վան-
 կը բառ . և բառն ալ բան կի՞ խօսք
 կը շինէ, ինչպէս որ վերը տեսար :

Սակայն խօսքը երկու կերպ է .
մէկը կըսվի արձակ, ինչպէս հոս գրի .
մէկաւն ալ կըսվի սոսնաւոր, որ չա-
փով և ոտքով կերթայ . զորօրինակ
վերի արձակ խօսքը թէ որ չափի
տակ գնէս՝ կըլլայ ասանկ ոտանաւոր
խօսք մը .

Լսոնք գիծ չեն՝ աղւոր գիր են ,
լսւն հարդա տէս՝ ինչ ՌԺ Բան են :

Լրդ՝ թէ որ այս խօսքիս կարգը
փոխես՝ կըլլայ արձակ բան . թէ որ
իրարմէ զատես՝ ամէն մէկը մէյմէկ
բառ կըլլան . թէ որ բառերն ալ կի-
սես՝ վանկ կըլլան . եթէ վանկերն
ալ քակես՝ կը մնան գիր . զորօրինակ
ա, ս, ո, ն, ր, գ, ի, ծ, ևն :

Լսալ պէտք է գիտնալ որ ասոնք
գիծ չեն, հապա ասու են, որ ձայն
հանելով բան կը ձևացնեն, կմ ի-
րար քով դալով խօսք մը կիմացնեն .
ուստի գրին ձևը կրնայ փոխվիլ ինչ-
պէս ուզես . բայց տառին հնչմունքը
չի փոխվիր ամէն ազգի մէջ միա-
կերպ է ,

Խնչ զարմանալի է, ինչպէս իրւոյ :

5. Խօսքը ինչ կերպ գիր կրլայ՝ երկրորդ համարիդ մէջ կիմացնեմ երբոր լեզուագրութիւն դաս տամ : Բայց որչափ հարկաւոր և զարմանալի գտում ըլլալը՝ բան մը պատմեմ որ լաւ հասկընաս :

Երբոր վերի աշխարքի մարդիկ վարի աշխարք գնացին, հոն տեղի մարդիկ որ ամերիգացի կըսվին՝ երբոր գիր կարդալ կը տեսնէին, զարմանային կը մնային (թէ ինչպէս խօսքը դառնայ գիր կրլայ, կամ (թէ գիրը լեզու չունի ինչպէս կը խօսի :

()ը մը իրենց մեծին գիրք մը տվին, առաւ ականջին տարաւ որ խօսելու ձայնը լսէ : Սմանք ալ բան կը հարցընէին գրին որ իրենց պատասխան տայ : Ասն զի կը կարծէին (թէ մարդու պէս լեզու ունի, կամ աներեւոյթ հոգի մը կայ վրան, որ կը հասկընայ ու կը խօսի (445) :

Ինչպէս հնարեցին :

6. Գիրը այսչափ հարկաւոր ըլլալով՝ կրնանք ըսել թէ Մ. դամայ ատենէն հնարած ըլլայ, վասն զի իմաստուն մարդիք անատեննալ չէր սրակսեր. թող որ հարկաւորութիւն անանկ մէկ իմաստուն վարպետ մընէ, որ, էն տգէտին ալ հրաշքներ ընել կուտայ :

Իսկ քրհեղեղէն ետեւ առջի գիրը կորսնցնելով կամ ամենուն չի հասնելով, եգիպտացիք առաւել բարակ գտնելէ ցան ու նախ նշանագիր հնարեցին. որ ամէն բանին մէյմէկ նշան գրելով կը կարգային :

Աստի արեգակը իր ձեւովը այսպէս կը գրէին ☼ : լուսինը այսպէս ☾, աստղերը այսպէս * : Եւ երկինքը՝ երկիրը՝ տունը՝ և ուրիշ բաները մէյմէկ նշաններով կը գրէին : Եւս նշաններէն մինչև հիմա կը գտնին հին գրքերուն մէջ և տնկած քարերուն վրա. ինչպէս Խեթիք գաղին վրան ալ կան, որ հին ատենը եգիպտոս գրեր են. և ետքէն ստամպոլ բերեր են հռոմի ատենը :

Եւ հա՛ գրին սկիզբը ասանկ եղաւ .

որոնց վրա նայելով քիչ քիչ դիր ալ
հնարեցին : Ա երջը Փիւնիկեցիք ալ
ասոնց նայելով, և ուրիշ ազգերն ալ
տեսնելով հնարեցին իրենց գիրը ան-
կատար կերպով : Յետոյ հետզհետե
կատարելագործեցին :

Ա՛լ կատարելագործեց :

7. Հին բաներուն վրա խօսողները
կըսեն թէ քաղդէացոց գիրը հայր
արրաշամ գտաւ : Հրէաներուն գիրը
Սփսէս հնարեց :

Իսկ յունաց գիրը Վաղմոս Թագա-
ւորը ամբիկէէն բերաւ յունաստան
իրեք հազար տարի առաջ, որ ան ատե-
նը տասնըվեց էր, ետքը Ղէքսանդր
Թագաւորին ատենը աւելցնելով կա-
տարելագործեցին :

Ինկէ ետե՛ Երկոստրատոս յունաց
գրէն հանեց լատինացոց գիրը . իսկ
հայոց գրին համար Վարդան պատ-
միչ կըսէ թէ հին կռապաշտու թէ ա-
տենը հնարեր էին քսանւերկու գիր .
բայց անկատար ըլլալուն համար
ձգեր էին, ու հռոմի և ասորիի գիր
կը գործածէին մինչև յայժմ : Ա՛սորո-
սին ատենը :

Իսկ նք Մեսրոպ Տաղար չորս հա-
րիւր տարի առաջ շատ աշխատելով՝
նյ օգնութիւն գտաւ հնարեց կամ
լրացուց վերի դրած երսունը վեց գի-
րը՝ խիստ գեղեցիկ և կատարեալ. ա-
նանկ որ քիչ ազգի մէջ կայ ասանկ
գիր :

Մեր գիրը ե՞նչ յետի եր :

8. Սք. Մեսրոպին գտածը երկա-
թագիր էր , որ կամ երկըթով կը
գրէին , և կամ երկըթի սեով . ուստի
հին ձեռագիրները երկաթագիր գը-
րած են :

Եւս գիրը քիչմը դժւար գրվելուն
համար ետքը տանգլուխ ըրին ու բո-
ւորգիրը հնարեցին եօթը հարիւր
տարի առաջ . որ աւելի դիւրին գըր-
վելուն համար գործածական եղաւ :
Յետոյ երկու հարիւր տարի ալ անց-
նելէն ետեւ նօտրգիրը կամ նօտարի
գիրը հնարեցին . և հիմա բոլորգիրն
եղաւ տպագիր , որով գիրք կը տը-
պենք . և նօտրգիրն եղաւ գործածա-
կան ձեռաց գիր :

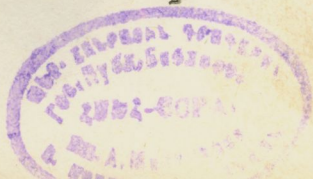
ԼՆԿԵՆ ԷՆԳՐԷԻ:

9. Սեր գիրը և եւրոպացոյր նաեւ շատ ազգերունը ձախ դիէն աջը կերթայ . իսկ արապներուն և հրեիցը աջէն ձախը կը գրվի , որ աւելի յարմար կերեւնայ կըսեն : Բայց Չինիմաչիններուն գիրը վերէն'ի վար կերթայ :

Սակայն վարի աշխարք շատ տեղ գրի տեղ չուան կը գործածեն՝ վրան կերպ կերպ կապեր ընելով , որ Գոթա կը կոչեն . և ետքը նոյն կապերը իրար քով բերելով կը կարդան ու իրենց համրանքն ալ անով կը վճարեն (444) :

Հնոստան ալ կայ ասանկ գիր , որ մարդու չեն սորվեցնէր . իրենց արդաքն ալ մինչև որ աղէկ մը չափահաս չըլլան՝ չեն սորվեցնէր (194) : Չինիմաչիններուն բուն գիրը նշանագիր է . որ ամէն բանին ձեւը գրելով ութսուն հազար նշանագիր եղած է :

Ընկէ 'ի զատ երկու հարիւր տասնըչորս գիր ալ ունին , որ տեղ տեղ կը գործածեն : Ուստի անոնց մէջ

կարգաւ գիտցողը շատ մեծ գիտուն
կը սեպվի (207) :

Լ՛նչպէս գրան արագորո-ւնի :

10. Երբ չորս հարիւր տարի առաջ
նէմցէստան ոսկերիչ մը փայտի վրա
փորեց գրերը ամէն մէկ երեսին հա-
մար, ու անանկ տպեց նախ կիկերո-
նին գիրքը :

Որուն նայելով ուրիշներնաւ ե-
տեէն եղան, ու ամէն մէկ գիրը կա-
պարէ Թափեցին և հետզհետէ կա-
տարեւազործեցին. անանկ որ քիչ ա-
տենին մէջ հազարաւոր Թղթեր կը
տպվի, որ հազար հոգի չեն կրնար
գրել : Եւ հա՛յտ գիւտս ալ շատ հար-
կաւոր և սխտանի եղաւ ուսումնա-
կաններուն :

Հարիւր տարիէն ետեւ սկսաւ հայոց
տպագրութիւն :

Լ՛նչպէս կը կարդան հոյերը :

11. Կոյրերուն համար անանկ գիրք
կը տպեն որ գրերը վեր մնալով մա-
տով կորսչեն, ու անանկ լաւ կըթու-
թի կընեն մատերնին միայն դպրնէ-

լով որ մեզի պէս կը կարգան :

Իսկ անլեզու համբերուն և խուլերուն համար ալ հնարեցին որ պըռկունքնին և լեզունին շարժելով ձայն մը հանեն . և այս ձայներս գրի վրա կապելով իրենց սորվեցուցին գրել կարգալ և ուսում սորվիլ . անանկ որ ինչ գրես իրենց հարցընես մէկէն սլատասխան կուտան գրով : Այժմեի թագաւորին գրագիրները բոլոր անանկ համը են :

Ինչպէս գրելու է ծածուկ :

12 . Հին ատենը երկու շիտակ գաւազան միաջափ իրարու կը զըկէին . երբոր մէկը ծածուկ բան մը ուզէր գրել՝ երկան թուղթ մը կը փաթ թէր գաւազանին վրա՝ անանկ կը գրէր : Երբ այս թուղթը մէկաշին կերթար, անալ իր գաւազանին փաթ թէլով կը կարգար : Սակայն հիմա թուանը շանով կը գրեն . զօրօրինակ թէ որ 12 թիւը զնես այբի տեղ և 20 թիւը զատի տեղ ու գրես 12-20, կըլլայ «դ» :

Իսկ ինչ որ գրես ջանա՛ որ արագ վարժեցընես գրել քանի որ ջիղերդ կակուղ են : Հին ատենը արագ գրէ-

լու համար զանազան նշաններ հնարեցին որ քիչ ատենին մէջ ուրիշին բերնէն ելածը մէկէն կը գրէին :

Ի՞նչ է հեռագրութի :

13. Եւրոպացիք միշտ գրի վրա նոր նոր գիւտեր կը հնարեն : Պատերազմի համար հեռագրութիւնը հնարեցին , որ զանազան նշաններ կը դնեն բարձր տեղեր իրարմէ հեռու , և հետզհետէ իրարու դրած նշանը դիտելով քիչ ատենին մէջ լուրը հեռաւոր տեղեր կը հասցընեն :

Եւսեփէք մը հնարեցին ուղղագրութեան համար , որուն մէջ թուղթը գիր առանց վրան նայելու գրէ , ուղիղ և շիտակ կը գրվի : (Ս)ՈՂ գեղեցկագրութիւն , որ մէկ գրչով զարմանալի գծերով գեղեցիկ գրեր և ճիւղեր կը գրեն :

Եւսեփիս հիմա բառական է գրի վրա . ասոնք աղէկ սորվելէդ ետեջանա՛ գրաբառ ալ սորվիս , որ ճեմարանին առջի մասն կարդաս՝ որ աւելի հմտութի ունենաս :

Պատճառք :

Հնաստան պարունին մէկը լեռն-
ցի գերի մը ունէր , որ ամենեին գիր
կարդալ չէր տեսած : ()ը մը տէրը
իր քարեկամին տունը ասոր հետ ըն-
ծայ կը ղրկէ , հետն ալ գիր կուտայ :
()առան ճամբան կը գողնայ ընծան
ու մինակ թուղթը կը տանի :

Երբոր թուղթը կը կարդան , կու-
զեն իրմէն բաները : Իսկ գերին կու-
րանայ թէ բան չի կայ . գուք ուսկից
գիտէք որ ասանկ բան կայ . ես մինակ
էի , ձեզի ոմ պատմեց : Ինոնք ալ
ըսին թէ ահա թղթին մէջ գրած է .
ծառան զարմանալով կըսէր թէ գիրը
սուտ կը խօսի , անանկ բան չի կայ .
կարելի է որ ծուռ տեսեր է :

Արիշ անգամ ալ որ տարաւ , նախ
թուղթը քարի մը տակ պահեց , որ
տեսնելով իմաց չի տայ . և թղթէն
ծածուկ գողցաւ , ետքը տարաւ
թուղթը տվաւ : Եւ այց թուղթը կար-
դալով նորէն գողութիւնը իմացվե-
ցաւ : Իսկ ծառան կաղաչէր անոնց
որ սուտ է՝ մի՛ հաւատօք գրին . զի
թուղթը բան մը չի տեսաւ : Սակայն

խիստ շատ գարմացաւ և խեղքը չէր
մտնէր թէ ի՞նչ զօրութի ունի գիրը ,
և ի՞նչպէս կը խօսի թուղթը :

Ահա դուն այսօր մանուկ աննման ,
եկար մօտեցար՝ պարտէզին դրան .
Նայէ՛ որչափ ներսն՝ ազնիւ ծաղիկ կան ,
որ պիտի խեղքիդ՝ զարգարանք ըլլան :
Եթէ նոյն ջանքով՝ ամէն օր հոս գաս ,
կը թւաւորիս՝ շուտ ներս կը մանաս .
Մեղուի նման՝ անուշիկ կըլլաս ,
գիտութե՛ ծաղկով՝ սիրուն կերևնաս :

Բ. Հ Ա Մ Ա Ր

Խնչ է լեզուն :

14. **Լ**րարիչը **Լ**գամ **Լ**աւ ստեղծեւին ետեւ՝ կարողութի մը տվաւ իրենց որ մտքերնէն անցած բանը լեզուով իրարու յայտնեն . որպէս զի մարդու թիւնը յայտնըմի , և ամէն մարդու խելքը հասկըցմի :

Լհա՛ լեզուն է այս ամէն բան կատարողը . և մարդուս խորհուրդը յայտնողն՝ որ աննշան բանը խօսք կըլլայ , և խօսքն ալ դրի հետ կապելով նիւթական բան մը կը ձևանայ :

Իբր զի՝ երբոր մտքէդ անցած բանը կուզես զուրցել , լեզուդ պըռկունքներովդ կը շարժես , խռչակիդ (պողաղիդ) մէջի օդը՝ լեզուովդ դրսի օդին դաչեւով ձայն կելլէ . և այն ձայնը լեզուդ մտքիդ բանին հետ կապելով կիմացնէ :

Լհա՛ այսպէս խորհուրդդ բերնէդ ելլելով խօսք կըլլայ : Ինչ որ նոյն

Հայեր գրի վրա կապեն՝ խորհուրդդ
դառնայ գիր կըլլայ։ Օ որորինակ թէ
որ մտքեդ անցնի թէ օ մը գրեմ. լե-
զուդ շարժելով միտքդ խօսք կըլլայ ,
ու կիմանան թէ օ կուզես գրել. թէ
որ գրելով ալ գրես խորհուրդդ՝ գիր
կըլլայ :

Ուստի առաջ մտքիդ մէջ մինակ
դուն գիտելիր , խօսելովդ ուրիշին աւ
կանջը լսեց . և գրելովդ ալ ուրիշին
աչքը տեսաւ , կարդաց :

Ինչպէս կըլլայ :

15 . Ի լեզուն զանազան ջիղեր և կա-
պեր ունի . անանկ որ մարդուն ու-
ղած ատենը կը շարժին : Ուստի եր-
բոր կուզենք բան մը խօսիլ այն կա-
պերը կը շարժենք . որ երկրննալով
և կարճելով պուկունքին ջիղերուն
հետ միատեղ խօսք կը կապեն , և
մտքին խորհուրդը կը յայտնեն :

Եւ հա այս պատճառաւ լեզուն սրը-
տին գործիքը կըսվի . վասն զի սրտէն
անցած բաները կիմացնէ . և այս
մտքով ամէն ազգին խօսակցութիւնը
լեզու կըսվի . հայու խօսք , ֆռէնկի
խօսք ըսելու տեղը , հայու լեզու ,

Ֆռէնկի լեզու կըսենք : Ինչու որ
լեզուով կը խօսինք :

Լ. Դամ Ինչպէս կը խօսենք :

16. Լ. յս բանին վրա շատ մարդիկ
շատ բան զուրցեցին , բայց չի կրցան
բան մը հաստատել : Լ. յառի յայա-
նի է թէ Խմ ամենաբարին երբոր
Լ. դամ ընկերական ստեղծեց՝ ու-
րիշ կենդանիներէն զատելու համար
խելք միտք և խօսելու կարողութի-
նովաւ , որ ընկերութիւն ընեն և իրարու
հաղորդեն իրենց սիրտը : Սակայն
Լ. դամին ու Լ. աշին խօսակցութիւն
մեզի պէս քիչ քիչ կատարեալ չեղաւ ,
հապա՛ մէկէն կատարեալ ստեղծվե-
ցան . և Խմ ձեռքով ստեղծվելուն
համար՝ շատ իմաստուն ճարտասան
և դեղեցիկ էին , ինչպէս կըսեն վար-
դապետները :

Հիմա Խմ նոյն լեզուն :

17. Հին վարդապետներէն ըսող է-
ղաւ , թէ որովհետեւ Խմ աշունչը նախ
եբրայեցոց լեզուովը գրեց Սովսէս
մարդարէն , պէտք է որ Լ. դամայ խօ-

տաճ լեզուն ըլլայ : Բայց այս բանը
հաստատ չէ . վասն զի անժաշունչը
հրէաներուն համար գրվեցաւ . պէտք
էր անոնց լեզուովը գրել . որպէս զի
հասկընան չէ թէ Նդամայ լեզու
ովը . մանաւանդ որ անոնց լեզուն քա-
նիմը լեզուէ խառնած ըլլալով՝ ի՞նչ
պէս կըլլայ առջի լեզուն :

Եւ իտակը խօսելով՝ հին լեզունե-
րուն մէջ փնտրուելու ըլլանք՝ հայոց
լեզուն յարմարը չի կայ . և ամէն
ազգէն աւելի մենք կրնանք պնդել,
թէ մեր լեզուն է առջինը :

Արովհետեւ գրախօր հայաստան
էր . տապանը Նրարատ լեռան վրա
նստաւ . նոյն հասկի տալ հոն ելաւ
և հոն շինեց առջի քաղաքը՝ Նախիջևան
անունով . և անկէ տեղ մը չի գնաց,
որդիքներով և թուներով հոն մնաց :

Նաև լեզուները Պաղտատ խառ-
նըվեցան . ուրեմն հայաստան եղող-
ներուն լեզուն չի խառնըվեցաւ, նոյն
առջի լեզուն մնաց :

Նոր համար հայու ազգը ամէն
ազգէն հին կը սեպվի, և ամենէն ա-
ւելի կրնայ հաստատուել իր լեզուին
հետ թիւր . որ է գրաբառ լեզունիս :

Ինչպէս շարացան լեզուները :

18. Ի դամ ստեղծվելէն ետեւ հա-
զար եօթը հարիւր յիսուն տարի ան-
ցաւ, մարդիկ նոյն ճամբայէն դուրս ե-
լան ու պատւիրանները չի պահեցին,
նոյն ալ բարկանալով ջրհեղեղ տվաւ,
անանկ որ քառասուն օր դիշեր ցորեկ
դէտի պէս անձրեւ կուգար. և ջուրը
եւաւ մինչև լեռները կոխեց :

Ի նատենը ամէն մեղաւոր մարդիկ
ջրով կորան. միայն նոյնահապետ իր
զաւկըներով և հարսներով ութ հո-
գի ազատեցան տապանին մէջ: Սու-
րը քաշվելէն ետեւ նորէն մարդիկ ա-
ճեցան հայաստանին մէջ. այնչափ որ
տեղը քիչ եկաւ իրենց, շատ մարդիկ
միաբանեցան եւրոպական դէպ 'ի Պաղտատ
գնացին, Սենէար դաշտին մէջ բնա-
կեցան :

Հոն ուղեցին մէկ մեծ աշտարակ
մը շինել, որուն ծայրը մինչև երկին-
քը հասնի. որպէս զի կարենան ջրհե-
ղեղէն ազատիլ, թէ որ նորէն ըլլա-
լու ըլլայ, և մեծ յիշատակ մը ձգեն
ետքի եկողներուն (191) :

Իյս բանս նոյն դէմ ըլլալով, աշ-

տարակը շինելու ատենը անանկ յան-
կարծ բան մը եղաւ՝ որ մէկը մէկալին
խօսքը չի հասկընալով իրար անցան ։
Եւ ասանկ շփոթելով անկատար
ձգեցին նոյն գործքը , մէյմէկ դի-
քաշվեցան , ու զանազան տեղեր քա-
ղաք շինեցին բազմացան , և մէյմէկ
ազգ եղան զանազան լեզուներով
(157) ։

Ինոր համար այն տեղը կոչվեցաւ
բաբելոն . որ կը թարգմանի խառ-
նակումն ։

Քանի՞ լեզու բաժնւլէցան ։

19 . Կըսեն թէ Եօթանասուններ
կու նահապետութիւն . ամէն մէ-
կը մէյմէկ ազգ ըլլալով՝ այնչափ ալ
մայր լեզու ունեցան ։

Իսկոյ յետոյ իրարմէ առնելով և
իրարու խառնըվելով շատ լեզուներ
առաջ եկան . ինչպէս եւրոպացոյ
շատ լեզուները լատինէն ելած են .
լատինն ալ հռոմի լեզուէն ։

Ինչպէս է Չինեբուհն լեզուին :

20. Իս ազգին ամէն բանը արտաբոյ ըլլալով՝ լեզունին ալ զարմանալի է . ասոնց լեզունին բառերը միավանկ են . բայց կերպ կերպ ձայն հանելով նշանակութիւն կը փոխվի :

Մէկ բառը կամաց զուրցես , ուրիշ բան կը նշանակէ , բարձր զուրցես կամ ծանր՝ ուրիշ նշանակութիւն կունենայ . անանկ որ երբոր կը խօսին որը ցած որը բարձր , կարծես թէ բան կերգեն :

Ինքիգացոյցը Ինչպէս է :

21. Ինքիգացոյց լեզուն ամէն ազգին կոշտ և անկարգ է . որովհետև վայրենի ըլլալով ոչ գիր ունէին և ոչ ուսում : Աստի ինչպէս որ գաղանի կեանք ունէին , անանկ ալ լեզունին էր . որ երբ կիրք մը և ներքին ուրախութիւն կուզէին յայտնել , գաղանի ձայներ կը հանէին , և շան պէս կը հաչէին (425) :

Տես թէ մէկ ազգ մը ուսում և կրթութիւն որ չունենայ , գաղանի բա-

ներ կրնի . և նրչափ աւելի կըթըլի ,
այնչափ ազնիւ և բարակ կըլլայ : Ինչ-
պէս միւս մասերուն մէջ ազգերուն
պատմութիւն որ կարդաս , աղէկ կը
հասկընաս :

Ո՞ր Լեզուն է գործածական :

22 . Եւ այն ազգերուն լեզուն աւելի
կը գործածվի , որ թագաւորութիւն
ունին և շատ վաճառականութիւն .
ինչպէս հին ատենը մեր թագաւորու-
թիւն որ զօրաւոր էր ու շատ ազգերու
կը տիրէր , օտար ազգերն ալ հայե-
րէն կը խօսէին (171) :

Սակայն գործածական լեզու անոր
կըսենք , որ շատ գրքեր այն լեզուով
շինած կան , և ամէնքը կարդան և
կը խօսին : Ինչպէս արասներուն
մէջ շատ գրքեր շինվելուն համար՝
մայր լեզու ըսվեցաւ :

Յետոյ յունաց փիլիսոփաներն եւ-
լան գրքեր շինեցին . ետքը լատինին
լեզուով շատ գրքեր շինվեցան . անոր
համար մայր լեզու ըսվեցան , և գոր-
ծածական եղան . անանկ որ շատ ազ-
գեր կը սորվին :

Իսկ հիմա եւրոպացոց ամէն ազ-

դի դիտունները իրենց լեզուով գիրք
շինեւնուն համար, կրնամ ըսել թէ
ամենուն լեզուն ալ գործածական է:
Սանաւանդ դալիաններուն, ֆրան-
սրզներուն, նեմցէներուն և ինկիլիզ-
ներուն . որ ամէն որ նոր նոր գրքեր
կը հանեն, և ուրիշ ազգերն ալ կը
թարգմանեն:

Ո՞ր լեզուն պէտք է նախ սորլել:

23. Ըմէն ազգ պարտական է որ
նախ իր մայրական լեզուն աղէկ սոր-
վի . իրեն լեզունին կարդալ գրելը
լաւ կատարէ, ու գրաբառն ալ սոր-
վելով ազգին տեղեկութիւնը գիտ-
նայ: Յետոյ պէտք է ուրիշ լեզուներ
ալ սորվի որչափ որ հարկաւոր կըլլայ:

Ուստի ամէն ազգի մէջ խիստ մեծ
ամօթ է որ իր լեզուն կը ձգէ՝ ու-
րիշներուն լեզուն կը սորվի . և իր
ազգը մէկ դի կը թողու՝ ուրիշ ազ-
գաց պատմութենը տեղեակ կըլլայ:

Ըհա՛ ամենէն աւելի մեր ազգին
մէջ կայ այս պակասութիւնը . Զանա՛
որ մէկն ալ գուն չըլլաս: Պէտք է
որ մանկութե՛ն լաւ հասկընաս հայոց
լեզուն և գրադրութիւնը: Յետոյ Զա-

Նա՛ քերականութե՛ կանոններն ալ
միտք առնես , և ուսումնասէր ըլլա-
լով գրարառն ալ սորվիս . որպէս զի
երբոր մեր նախնեաց գեղեցիկ շա-
րագրութիւններն ու պատմութիւները
և աշխարագրութիւնները կարդաս ,
հմուտ ըլլաս և զմայլիս ուսումնասէր
մանկանց նման : Անկէ ետեւ սորվե՛
ուրիշ լեզուները :

Այս կարգով , նոյն զարմանալի
հմտութիւնները անանկ կանուշիան
քեզ , որ կարծես թէ մէկ պարտեզի
մը մէջ մտեր ես , որ զանազան ծաղ-
կըներով լեցուն է . և անոյշ հոտե-
րուն և գեղեցիկ գոյներուն վրա ա-
նանկ կը զմայլիս , որ չիցտես թէ որ
մէկը փրցընես . մինչև ամենեւին չես
ուզեր անկէ դուրս ելլել :

Պատճառք :

Արեւոս թագաւորին տղան շատ
գեղեցիկ էր . բայց լեզուն կապված
ըլլալով չէր կրնար խօսիլ : ()ը մը
թշնամիները եկան կոխեցին ու բռ-
նեցին թագաւորը պիտի մեռցընէին :

Տղան տեսաւ որ սուրը վերցուցեր
են հօրը պիտի զարնեն , աղաղակեց

որ հայրը աղատէ : Ուստի այնչափ բք-
նութէր ոյժ տվաւ , որ լեզուին կա-
սը քակվեցաւ , ու համր տղան լեզու
եղաւ կանչեց որ իմ հայրս է՝ մի՛ մեռ-
ցնէ՛ք :

Ընտանիքը ամէնքը զարմանալով
տղուն հայրասիրութեւն վրա աղատե-
ցին Սրեսոս թագաւորը : Ընկէ ետեւ
տղան համարձակ կը խօսէր :

Իմ ազնիւ մանուկ՝ քեզ այսօր բերի ,
դոյզդոյն ծաղկանց՝ մէջը մոցուցի •
Տես ի՞նչ գեղեցիկ՝ դունով հոտով են ,
Ժողվէ՛ որչափ քեզ՝ կըլլայ պիտանի :

Տեսար հեռուէն՝ խիստ զըւարճալի ,
այն դրախտին լեռներն՝ անոյշ ծաղկալի •
Գիտուէ՛ ծաղկունքն՝ հոն գտնես պիտի ,
որ իմաստութե՛՛ հոգիդ զարդարվի :

Գ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչ է Քերականութի :

24. Քերականութիւնն է շիտակ խօսելու և գրելու արւեստ : Որովհետև խօսքը մարդուս յատկութիւնն է , ահոր համար այս ուսումնաւ ալ մարդուս խիստ շատ հարկաւոր է . որպէս զի շիտակ խօսի և շիտակ գրէ :

Այսչափ հարկաւոր և գեղեցիկ ըլլալով սէպք է որ սիրտդ վառվի այս ուսմանը վրա . ջանա՛ որ լաւ սորվիս կանոնները , և աղէկ ուշադրութիւնէս , որպէս զի ասով գրաբառ լեզուին բալլիքն ստանաս , ու գիտութիւն հետեիս :

Սակայն այս համարով չես կրնար կատարեալ սորվիլ այս արւեստը . միայն ինչպէս ըլլալը և ի՞նչ մեծ զօրութիւն ունենալը հասկըցնեմ :

Ինչո՞ւ էլուի արուեստը :

25. Քերականութիւն մարդուս լեզուին արւեստն է . որ անանկ կարգով կը շարէ իրար քով բառերն , որ առանց սխալանաց շխտակ խօսիլ և շխտակ շարադրել կըսորվեցնէ ինչ լեզու որ ըլլայ :

Ինոր համար ամէն ազգի մէջ հին ատենէն 'ի վեր շինած կայ . ինչպէս որ հին բանաստեղծներուն գրքավածքներէն կերևնայ : Ասան զի ամէն ազգի ուսումնականները ջանացեր են իրենց մէջ հնարել :

Ախ եգիպտացի գիտունները տեսան որ տղաքը աւելի դիւրին կը սխալին , և քանի կերթայ լեզունին կաւրի , ջանացին կանոններ դնել . որպէս զինոյն կանոններով խօսակցութիւնը շտկելով լեզուն չաւրի : Իհա այս կանոններէն քերականութիւնը ըսկըսաւ : Իյսպէս են ըրեր և ուրիշ ազգերն ալ :

Իայց հետզհետէ որչափ որ ազգազգի հետ խառնըվելով լեզուները փոխվեցան , այնչափ ալ քերականութե կանոնները աւելցնելով կատա-

քելադործեցին : Իսկ ետքի ատենս
ներս ջանացին կերպ կերպ քերական
նութիւն հնարել , մանաւանդ եւրո-
պացիք . որպէս զի դիւրին կերպով
տղաքը սորվին ու գիտութեան համե-
առնեն :

Ե՞րբ սկսուեալ երբ :

26. Թարգմանչաց ատենը դիրք
գտնւիլէլէն ետքը (7) , յունաց քե-
րականութիւն հայերէն թարգմանե-
ցին . ու մեկնութիւններ տալով երկնցու-
ցին , որ անկատար էր :

Ընոր համար ետքի գիտունները
շատ աշխատելով կատարելադործե-
ցին : Եւ վենետիկի վանքէն հիմակ
վան ելած քերականութիւն էն կատա-
րեալն է մեր ազգին մէջ . որով հայ-
կական հարուստ լեզուին ճոխութիւն
կրնաս սորվիլ :

Ի՞նչպէս պիտի սորվինք :

27. Ըռաջ ըսի թէ ամէն ազգ ի-
րեն յատուկ լեզու և խօսակցութի-
ունի . որը մայրական լեզու է , որը
խառնած կամ իրարմէ ելած : Արհն

լեզուն աղքատ է քիչ բառ ունի ,
ինչպէս են քանի մը ֆուէնկի լեզու-
ներ . որունը հարուստ է շատ բառ
ունի , ինչպէս է հայունը , հռովմերը ,
արապիներ , և այլն :

Ըրդ այս ազգերը իրենց լեզուին
ամէն բառերը մէկ տեղ մը բերեր ու
զատեր են , նայելով թէ քանի տե-
սակ բառ կայ : Աւ ահա զատելով զա-
տելով գտան որ ութը տեսակ բառ
կայ . ու ամէն լեզու այս ութը ցեղ
բառերէն կը բաղկանան :

Օ որորինակ պարտեզէն վարդ մը
կը կտրես ու կուզես հասկընալ թէ
այս վարդը քանի ցեղ բանով բաղկա-
յած է . մէկիկ մէկիկ ամէն մէկ կտո-
րը կը զատես :

Ախ վարդը կը փեթթես զատ կը
դնես . երկրորդ՝ կոկոնները (խոնջա-
ները) , երրորդ՝ տերեւները . չորրորդ՝
վարդին մէջ տեղի դեղին ծաղիկը .
հինգերորդ բարակ ճիւղերը . վեց-
երորդ երկան ճիւղերը . եօթներորդ՝
բողբոջները (ֆիլիզները) . ութ-
երորդ՝ փուշերը մէկ դի կը զատես :

Յետոյ կը նայիս որ վարդ չի կայ ,
զի բոլոր վարդը ութը կտոր բաժնը
վեցաւ : Ասով կը հասկընաս թէ նոյն

վարդը ութը ցեղ բանով շինված էր:

Թէ որ այս կտորները նորէն իրենց տեղը փակցնեն, նայիս որ նորէն վարդ կը լայ: Այսպէս ալ մարդուս բոլոր խօսքերը զատեն, ութը տեսակ բառ կը լայ. Թէ որ նորէն իրենց տեղը շարեն՝ նոյն խօսքը կը լայ:

Ահա այսպիսի բանմընէ քերական ութէ արուեստը. որ խօսքերը քահէ լով ամէն մէկ բառին վրա կը խօսի, և իրենց յատկութիւնը կը բացատրէ: Յետոյ իրարու քով բերելով՝ նորէն խօսք կամ բան կը շինէ քերականա-կան կանոնով, որ կըսվի շարագրութի:

Ի՞նչ կըսվին այս բառերը:

28. Առջինը անուն կըսվի, որ բանի մը անուն կուտանք, ինչպէս Վարդ, Բան, Խէլք, Դուռութի: Երկրորդը դերանուն կըսվի, որ անունին տեղը կը դրվի. ինչպէս, Լա, Դուն. զի մանուկ ըսելու տեղը դուն կըսեմ: Երրորդը բայ կըսվի, որ ըլլալ մը և ընել մը կը յայտնէ. ինչպէս Լա, Սորվէ, Ստացիր: Չորրորդը շարահանգիստ կըսվի. որ բային ու անունին մէջն է. ինչպէս Խօսող, խօսած:

Հինգերորդը նախադրուել է կըսվի, որ
բառի մը վրա դնելով աւելի բան
կիմացնէ. ինչպէս Առանց: Աւ-
ցերորդը Սակեայ կըսվի, որ Ռային
վրա դնելով գործողութիւն կերպը կը
հասկըցնէ. ինչպէս Սիշտ: Եւթնե-
րորդը շաղկապ կըսվի, որ բառերն ու
խօսքերը իրար հետ կըկապէ, ինչպէս
ու: Աւթերորդը Ռշադուել է կըսվի,
որ սրտին կիրքը կը յայտնէ. ինչ-
պէս Դ:

Այս ութը բանով կը ձևանան
ամէն խօսքերնիս, և ասոնցմէ դուրս
ուրիշ բառ չի կայ. անոր համար
ասոնք կըսվին Սասուն: Բանի. որով-
հետեւ բանին կտորվանքն են, և
ասոնցմով բան կը շինվի:

Աստի քերականութիւնը այս բառե-
րը զատելէն ետեւ կը բերէ կանոնով
իրար քով կը շարէ, որ բան կը ձևա-
նայ. զորօրինակ վերի բառերը թէ
որ իրար քով շարեւ, ասանկ խօսք մը
կը ձևանայ. Վուն մարդ եւ խօսող,
ո՛հ միշտ բան սորվէ՛ առանց ծուլուէ,
ու խելք ստացիր:

Լ. ընդհանուր է՞նչ էր սորվեցնէ :

29. Վերականուրթէ առջի մասին մէջ պիտի սորվիս նախ հօլովները . որ կը յայտնէ թէ մէկ անունը քանի՞ կերպ կը փոխվի . զորօրինակ ուղղական հօլովով մարդ կըսենք , սեռականով մարդու , տրականով մարդու , հայցականով մարդը , բացականականով մարդէն , և գործիականով մարդով :

Թէ յօքնակի ըսենք . մարդիկ , մարդերուն , ևն . ինչպէս . մարդն եկաւ , կամ մարդիկ եկան . մարդու էր . մարդու տըվաւ . մարդը կանչեց . մարդէն առաւ . մարդով շինեց : Լ. հասոնք են հօլով :

Երկրորդ պիտի սորվիս Լ. ծորդութիւնները . որ մէկ բայը կերպ կերպ կը փոխվի . զորօրինակ կարդամ , կարդացի , պիտի կարդամ . կարդացին , կարդալով , ևն :

Լ. սոնցմէ 'ի զատ պիտի սորվիս անոնց յատկութիւն , քննելով թէ ամէն մէկը ի՞նչ զօրութիւն ունին . ածականն են թէ գոյական . մինանկէն են թէ բաղմաւորական : Լ. աւ քանի՞ տեսակ ու .

նին . ի՞նչպէս ածականը մակբայ կը-
լայ , ևն :

Երկրորդ մասն ի՞նչ կը սորվեցնէ :

30. Այս ութը բառերուն յատկու-
թիւր քննելէն ետեւ , երկրորդ մասին
մէջ կը սորվեցնէ թէ նոյն բառերք
ի՞նչ հօլովով և ի՞նչ կարգով պիտի
իրարու հետ շարադրես որ բան և
խօսք ըլլայ , աղէկ հասկըցիլի , և քե-
րականութիւնդէմ ծուռ չըլլայ :

Ահա վերի խառնիխուռն բառերը
զատ որ կարգացիր խօսք չեղաւ , բայց
երբոր կանոնով շարեցիր բան եղաւ
(28) : Այս պատճառաւ քերական-
ութիւն կըսվի արւեստ շիտակ խօ-
սելու :

Ի՞նչ է արտագրականութիւն :

31. Արտգրանութիւն պիտի սորվիս որ
շիտակ և հարթ կարգաս գրվածք մը :
Ամէն մէկ բառը շեշտով զատես և
յստակ արտաբերես ամբողջ :

Երբոր հարցական նշան կը տես-
նես այսպէս (՞) , ձայնդ բարձրացուր
ու բարակցուր . իսկ երբոր կոչական

('), լաւ մը զանգն նոյն բառին վրա :
 Երբոր ստորակէտ կըլլայ (,) քիչ մը
 կանկ ան , բայց մի՛ կտրեր . երբ միջա-
 կէտ կըլլայ (.) աւելի կանգ ան . եր-
 բոր վերջակէտ կուգայ (:) բոլորովին
 կտրէ :

Նա՛ այսչափ քերականութիւն հաս-
 կընալէն ետեւ պարտական ես որ ջան-
 քով և ոիրով սորովիս . որպէս զի
 անով կարենաս գրաբառ լեզուն հաս-
 կընալ դեղեցիկ շարագրութիւններ կար-
 դալ և շինել . մինչև ըլլաս երեւելի
 իմաստասէր , և ազգին մէջ գովելի
 պիտանի և փառաւոր :

Պատճառք :

Ուամիկ մարդ մը գնաց Մրիստիպ-
 պոս փիլիսոփային հարցուց . թէ որ
 տղաս գարատուն դնեմ , ու քերակա-
 նութի սորովի նէ՝ ի՞նչ շահ կընայ ըլլալ :

Պատասխան տրվաւ . թէ որ ուրիշ
 օգուտ մը չըլլայ , ստուգիւ այս շահը
 կըլլայ , որ տղագ անպիտան քարի պէս
 ծանրութի չի տար աշխարհքիս . այլ
 ուսումնական ըլլալովը բանի կուգայ ,
 ու ազգին և քաղաքին օգուտ մը կը-
 նէ : Որովհետեւ բան չգիտցող մար-

դը անպէտ քարի նման միշտ ծանրու-
թիւ է. իսկ սորված մարդը միշտ պի-
տանի է կրթւած ճիւղ պէս :

Ղաուն պարտական էս որ որդուդ
անանկ բան սորվեցնես, և անանկ մե-
ծութիւ տաս՝ որ նաւակոծութեւ ալ
հանդիպի նէ՝ չի կորսըմի նոյն մեծու-
թիւը. այլ միշտ իրեն հետ մնայ :

Քերականութե՛ մօտեցար դրան ,

հասկըցար արւեստ՝ քերականութե՛ .

Ո՛ւշ դիր փափաքով՝ որ առաջ երթաս ,

դեղեցիկ հասնիս՝ դուռն ամէն ուսման :

Թէ լրած բանիդ՝ ալէկ ուշ դնես ,

ամէն մէկ խօսքդ՝ կանոնով զուրցես .

Քերականութի՛ միտքդ կըլլայ քեզ ,

գիտութի՛ արւեստ՝ հոն տեղ կը գտնես :

Դ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչ է ճարտասանութիւն :

32. **Ճ**արտասանութիւն կը նշանաւ. կէ ճարտար ասութիւն. որ է արւեստ բարւոք և գեղեցիկ խօսելու. և ասով կը զանազանի քերականութիւն, որ է արւեստ շիտակ խօսելու :

Ս ասն զի ճարտասանութիւն անանկ կանոններ կուտայ, որ քերականական պարզ խօսք մը գեղեցիկ կը զարդարէ, և զանազան պատճառներով և օրինակներով կը ճօխացնէ : Ինչանկ որ երբ կը կարդաս մէկէն սիրտդ կը շարժի, ու ընել կուզես կամ նորէն լսել կուզես :

Ինոր համար այս ուսումը հին ատենը մեծ յարգ ունէր, և ամէն գիտութիւն ետքը կը սորվեցնէին :

Եւ ամէն տրութի կուզէր որ երևելի ճարտասաններ ունենայ. որ պէս զի մեծ բան մը պէտք որ ըլլայ, ելլէ ճարտասանը կամ ատենաբանը

բան խօսի խորհրդականներուն . որ
սրտերնին շարժելով շուտմը կատա-
րեն նոյն բանը : Թէ որ ընելու բան
չէ ետ կենան :

Ի՞նչ կանոն ունի :

33. Չեաւոր և գեղեցիկ բան շինե-
լու համար շատ կանոններ կան . որ
նախ պատճառները պէտք է գտնել
և կարգի դնել . յետոյ գեղեցիկ բա-
ռերով և զանազան ձևերով ճոխաբա-
նել , կամ զարդարել խօսքերը . որ
պէս զի լսողին սիրտը շարժի :

Օրորինակ երբոր ճարտասանը
կուզէ պատերազմ մը պատմել , ա-
նանկ նկարագրական ձևերով կը շի-
նէ որ կարծես Թէ աչքով կը տեսնես .
մինչև սիրտդ ցաւելով կը տրտմիս :

Ի՞յս պատճառաւ ճարտասան մար-
դուն խօսքը մէկէն կը դաչի մարդուն ,
և ամէնքը կուզեն խօսքը լսել . որ
միշտ ձեաւոր պիտի ըլլայ :

Բանի՞ն չեերը :

34. Ճարտասանական ձևերը շատ
են . ոմանք կը գեղեցկացնեն խօսքը ,

ումանք ազգու կընեն , ոմանք կը հա-
րուսացնեն . ոմանք ալ ուրիշ բան
կիմացնեն . զորօրինակ կեղծաւ որ ը-
սելու տեղը որճ բռեալ ըսաց Պօղոս
առաքեալը քահանայապետին :

Նարեկային մեղաւ որ հոգին խոր-
տակած նաւով կը նկարագրէ : Նա
Յօհաննէս կաթողիկոսը լուսացաւ
ըսելու տեղը՝ կըսէ թէ լոյսն զգիշերն
Ֆերհանայր . և այլ անբաւ ձևեր :

Ի՞նչ են հանդէսները :

35. Ճարտասանական հանդէս անոր
կըսենք որ հանդէսի մէջ ձեւաւոր
ճառ մը կամ քարոզ մը կը խօսվի . որ
ընդհանրապէս իրեք կը բաժնւնվին .
հայրդական , բաղնոհական , և արեւնական :

Կայրդականը անանկ խօսակցութի-
նէ որ մէկ բանը զանազան ձևերով կը
գովէ և կամ վար կը զարնէ . անանկ
որ գոված առեւնը կը սիրէս . և վար
զարկած առեւնը կանարգէս և կը
դանիս :

Օրօրինակ երբոր աղւոր բառե-
րով և ձևերով գիտութիւն կը գովէ ,
և ագիտութիւն վար կը զարնէ , մէկէն
սիրտդ կը բռնկի որ զիտութիւն սոր-

վիս, ու տղիտու թէ հեռու փախչիս :
 Բաղխոհական ճառը առջիդ կը-
 դնէ, թէ այս բանը վսյէլու՛ն՝ օղտա-
 կար՝ և հարկաւոր է . նաև դիւրին՝
 զուարճալի և փառաւոր է, պէտք է
 որ ընես : Կամ թէ ասոնց հակառակն
 ըլլալով՝ պէտք չէ ընես :

Սակայն ճարտասանը անանկ ձեռով
 կը խօսի՝ որ մի և նոյն բանը երբեմն
 գովէլով կը համոզէ քեզ որ կուզես
 ընել . և երբեմն հակառակ խօսելով
 կը համոզվիս որ չընես . զորօրինակ
 աշխարհք ժուռ գալը որչափ աղէկ
 բան է, կամ որչափ վնասակար է,
 կրնայ համոզել քեզ երկուսն ալ
 ընելու :

Իսկ ատենական հանդէսն է անանկ
 ճառ, որ դատաստանի մէջ կըլլայ՝
 մարդ դատաստարտելու և արդարացը-
 նելու համար . որ աւելի վարպետու-
 թի կուզէ . որպէս զի անանկ շարժէ
 դատաւորին սիրտն որ կամ ազատէ
 անպարտը, և կամ դատաստարտէ յան-
 ցաւորը : Եւ հա՛ ասոնց վրա կը պըտըտի
 ճարտասանու թէ արւեստը . և նոյն
 կանոններով կը շինվին քարոզը՝ խրա-
 տը՝ գերեզմանի ոտանաւորը, և հա-
 նելութը . զորօրինակ :

Անթե խօսնակ՝ միշտ շարժական ,
 ուղոր կերդէ՝ բայց չէ կենդան .
 Բունին մէջէն՝ կիմացընէ ,
 պէտք եղածը՝ ամէն մարդկան :

Որ է ժամացոյց . ահա՛ հոս բառե-
 րը ուրիշ են , միտքը ուրիշ :

Եւ զատ զարմանալի բաներ կան գիտ-
 նալու . Զանա՛ որ ճարտասանութիւն
 կարդալու արժանի ըլլաս . ետքը բա-
 նաստեղծութի ալ սորվիս ու զուար-
 Զանաս :

Ի՞նչ է Բանաստեղծութի :

36 . Բանաստեղծութիւնը քերթողու-
 թի կըսվի . իբր թէ մէկ խօսքը քեր-
 թելով և չեղած բաներէն հնարե-
 լով ստեղծաբանութի կընէ . նաև
 ուրիշ բան խօսելով տարբեր բան կի-
 մացնէ :

Ուտի բանաստեղծական արւես-
 քը այս բանիս վրա կը կայանայ , որ
 պզտիկ բան մը ստեղծաբանելով
 անանկ գեղեցիկ կը մեծցընէ , որ լսա-
 ծիդ պէս կը զմայլիս :

Հին ուսումնականները տեսնելով
 թէ այսչափ զուարճալի է , ետեւէ ե-

դան ծաղկեցուցին . որոնց մէկն էր
Հովերոս յոյն բանաստեղծ . որուն
մինչև հիմա մարդ հաւասար չեղաւ :

Ի՞նչ զօրութի ունի :

37. Բանաստեղծութիւնը այնչափ մեծ
զօրութի ունի . որ կռապաշտութե
ատենը կուռքերուն սուտ պատմու-
թիւնները չեղած բաներով կը խօսեին
և բանաստեղծութիւն ճշմարիտ կերև-
ցնէին :

Երբեմն կուռքերուն բերնէն մուծ
բաներ ստեղծելով այնպէս կը խօ-
սէին . մինչև ռամիկ ժողովուրդին
խելքը չի հասնելով կը սարսափէին .
որուն կերպ կերպ մեկնութիւններ կու-
տային :

Վրանի՞ է :

38. Եւսուսումը երկուս կը բաժնը-
վի . մէկը կըսվի հաֆնէթութի . որ է
բանաստեղծական գովեստ մեծամեծ
գործքերու երևելի մարդկանց . ինչ-
պէս է Վարեգին ազնուական տղուն
գործքը , որ հաւատքի համար թա-
գաւորը պապանձեցուց (145) :

Մտանկ գովէստ երբոր լսես սիրտդ
կեփի թէ դուն ալ անանկ գովելի
բաներ ընէիր : Ինչպէս Մղեքսանդր
թագաւորը երբոր կարգաց Տոմերո
սին բանաստեղծութիւն Մ. քիլէս քա
ջին վրա , երանի կուտար որ այնպիսի
բանաստեղծական գովեստի արժանի
եղած է :

Ո՞րն է Դէհալը :

39. Սէկալ մասը կըսվի դերասա
նական բանաստեղծութիւն , որ նոր
բան մը ստեղծաբանելով կը ձևաց
նէ . նաև ատենօք եղած բանը ձևաց
նելով կը խաղայ դերասանը զրուցե
լով , կամ երգելով . որպէս զի ատե
նօղներուն սիրտը շարժի :

Ուստի Տին ատենը ասով իրենց
չմոծներուն ծնունդը մահը և սուտ
հրաշքները կամ դիւցազանց գործ
քը կը նկարագրէին . հիմա միայն
Տին բաները և մեծամեծ մարդկանց
գործքերը կը ձևացնեն :

Մնոր համար կռապաշտները բա
նաստեղծութիւն իրենց մեծաբանու
թիւ հետ կը խառնէին . և մեծաբան
կըսվէին բանաստեղծները :

Ի՞նչ զանազանութիւններ :

40. Յայտնի է թէ բանաստեղծութիւնը և ճարտասանութիւնը քերականութեան կը վերաբերին , և մէկ անունով քերթողութիւն կըսվին . ու ամէնը միատեղ գրականութեան կը վերաբերին : Արովհետեւ այս արւեստները մարդկային խօսակցութեան ձևերը կը սորվեցնեն :

Օրորինակ՝ քերականական ու ճով կրնայ ըսվիլ , թէ ինչպէս որ լուսը ծագելով խաւարը կը հալածէ . այսպէս գիտութիւնը մարդուս միտքը լուսաւորելով տգիտութիւնը կը հալածէ :

Եւս խօսքս ճարտասանական ձևերով անանկ գեղեցիկ կը ձևանայ որ կը գանիս տգիտութեան . ինչպէս Սարգիս կըսէ , թէ ո՞ր լոյս այնպէս կրնայ լուսաւորել մարդուս աչքը , ինչպէս գիտութիւն միտքը , ևն : Սակայն եթէ ուզես այս խօսքը բանաստեղծական ոճով խօսիլ , կը նկարագրես մէկ խաւար անգունդ մը , մէջի մարդիկ չիյտեն ուր երթան և ինչ ընեն . նայիս անդիէն լոյս մը ծագեր է .

լուսին մէջի եղօղները կը զուարճանան . մութը եղօղները կը ջանան լուսին մօտենան :

Բայց խաւարը կըսկըսի լալ և կը ջանայ որ լոյսը իրմէն հեռացնէ . որ պէս զի չըլլայ թէ զինքը հալածէ : Երբոր կը տեսնէ թէ չըլլար՝ կը ջանայ որ իր խաւար կապովը պզտի տղաքը կապէ . անանկ որ չի ձգեն զինքն ու լուսին երթան : Եթէ լուսը զինքը հալածէ՝ նոյն տղաքն ալ հետը տանի , որ լոյս չի տեսնեն :

Բ. հա այսպէս կը ձեւանայ տղի-տութիւն . որ տղոցը միտքը կապելով խաւար կը պահէ : Բայց թէ որ այս խօսքս ոտանաւոր շինվի , շատ գեղեցիկ բանաստեղծութիւն կըլլայ , և աւելի կը շարժէ սիրտը :

Բ.րդ՝ ահա խօսակցութեւն վերաբերեալ բաները կ'արձ 'ի կարճոյ հասկըցուցի : Բ.սկէ ետեւ պէտք է որ տեղեակ ըլլաս մարդուս վերաբերեալ բաներուն , պատմութեանց , օրէնքներուն , և օգտակար հմտութեց . որպէս զի ոչ միայն լաւ խօսող , այլև աղէկ ապրող և կատարեալ մարդ ըլլաս :

Պատմութիւն :

Բիք անունով ազնուական տղան՝
մանկութեն անչափ ճարտասան և
ուսումնասէր էր որ ամէնքը կը զար-
մանային վրան : Ինը տարւան էր՝ որ
մը մեծամեծներուն մէջ նստած շը-
նորքով և աղւոր կը խօսէր , մինչ զի
ամէնքը կը վաճաճէին անոր խելքին
և խօսակցութեանը վրան :

Հոն նստող ազնուականներուն մէ-
ջէն մէկ տղէտ ծեր մը չի քաշելով
ըսաց տղուն՝ Թէ երբոր տղայ մը
մանկութե ատենը շատ խելք կու-
նենայ , մեծութե ատենը յիմար և
կոպիտ կըլլայ :

Ինչատենը խելացի տղան ասանկ
պատասխան տրվաւ խոնարհ կերպով
մը : Պարոն , Թէ որ իրաւ է ըսածդ՝
պէտք է որ հրամանքդ ալ մանկու-
թե ատենդ շատ բարակամիտ և խե-
լացի եղած ըլլաս :

Դուն մի զարմանար՝ մանուկ շնորհալի ,

Թէ ինչ բաներ կան՝ որ ես չեյտէի .

Տես ասկէ ետեւ՝ ինչ զարմանալի ,

տեղեկութիւններ՝ ըստանաս պիտի :

Պէտք է նախ գիտնաս՝ մարդ ես մտացի,
սորվէ՛ տես մարդուս՝ ի՞նչ բաներ պիտի,
Թէ ուսմամբ միտքդ՝ գեղեցիկ ըլլայ,
բարի գործքերով՝ պէտք է զարդարվի :

Ե. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչ է պատմութիւն :

41. Պատմութիւնը անցած բաներն
առաջ բերելով և կարգաւ պատմե-
լով կրթութի կուտայ և կը զօրաց-
նէ մարդն՝ որ աղէկին հետեւի իր
նախնեացը նման : Նաև վախ կու-
տայ տղոյ ուրիշին օրինակովն՝ որ
գէշ ճամբայ չերթայ ու անխելք չի
մնայ :

Որովհետեւ կը տեսնէ որ անխելք
մարդիկ աշխարհիս մէջ աղէկ բան
մը չեն կրցած ընել. այլ միշտ ան-
շահ բանի հետեւելով անանուն և
խեղճ մնացեր են : Ինչպէս էր Ղը-
տաշիր Թագաւորը հայոց . երբոր
վարքը կարդաս կը տեսնես, որ ման-
կութեն զինքը չի կրթելով և աղէկ

բանի ետեւէ չըլլալով՝ Թագաւոր եւ
 զած ատենը մէկ աղէկ բան մը չը-
 նելէն ետեւ, մօլի կառավարութիւնը
 գէշ բաներ ըրաւ, ամենուն դանե-
 լի եղաւ. մինչև այնպիսի փառաւոր
 Թագաւորութիւնը Ղարապետեանց՝ կոր-
 սընցուց. ինքն ալ գերի եղաւ, ազգն
 ալ գերի ըրաւ Ղաթմաշեան, և ա-
 նանկ կորաւ (172) :

Եւ ընդ հակառակն Ղարապետ Սմբա-
 տին որդին մանկութենէն քաջութեւ և
 իմաստութեւ ետեւէ ըլլալով այնչափ
 մեծ անուն ունեցաւ ամէն ազգաց
 մէջ, և այնչափ խոհեմութիւն ազգին
 օգուտ ըրաւ կեանքը չի խնայելով,
 մինչև Թագաւոր կոչվեցաւ և Ղար-
 աշիրին կորսընցուցած տէրութիւնը
 գտաւ ու նորէն հայոց Թագաւորու-
 թիւն կանգնեց, և բազմատունեաց
 առջի Թագաւորն եղաւ (173) :

Նոյնպէս Ներսէս շնորհալին ման-
 կութեւ ատենը այնչափ ուսումնասէր
 էր որ կարդալէն՝ ի զատ ուրիշ բան
 չիյտէր. հազար անգամ անձաշունչը
 դարձուցեր բերնուց էր եղեր :

Եւս սլատառաւ շնորհալի անուն
 դրին իրեն մանկութեւ ատենը : Եւ
 երբոր մեծցաւ կաթողիկոս եղաւ

այնչափ ծաղկեցուց ազգն ու իմաստութեան անունն հանեց, որ հռոմի թագաւորը և մեծամեծ մարդիկ կը փափաքէին զինքը տեսնել, և շնորհալի խօսքը լսել:

Բայց այս պատմութիւնները լսելով և կարդալով բնութիւնը կը գանձի անկիրթ ագիտութիւն, ու կը թուութեան և ուսման ետեւէն կը լլայ:

Խելք ունեցող տղան Բրտաշիրին պատմութիւնը լսելով ոչ միայն կը ցաւի թէ մեր թագաւորութիւնը կործանուին պատճառ է եղեր, այլեւ կը վախնայ որ ինքն ալ անխելք և մոլի չըլլայ. որպէս զի իր տանը կործանման պատճառ չըլլայ, ինչպէս շատերն եղած են:

Խոհեմ տղան Շնորհալիին և Բշոտ թագաւորին պատմութիւնը լսելով կը բռնկի որ անոնց հետեւի. պարապ տեղը ժամանակ չի կորսնցընէ. գիշեր ցորեկ ուսման հետ ըլլալով բան սորվի. որպէս զի մեծութեան ատենը ալեկ բաներ ընէ թէ իրեն, թէ իր տանը, և թէ ազգին:

Վասն զի պիտի գիտնայ թէ աղէկ ըլլալու և աղէկութիւններէ խուսափելու ստեղծված, չէ թէ գէշութեան հա-

մար : Ընոր համար կըսէր մէկ փիլի-
սոփայ մը թէ մարդս մեծ է , և մե-
ծամեծ բաներու համար եղած է :

Վրահի՞նը բաժնւլի :

42. Սատմութիւնը կը բաժնւնլի եկե-
ղեցական , յաղաքական և ազգային : Ե-
կեղեցական սատմութիւնը հոգեւոր
բաներ կը պատմէ . և եկեղեցնայ
ժողովքները կը գրէ :

Ինչպէս Եւսեբիոս հռոմ պատ-
միչը կը պատմէ Միսիոսին հերեաի-
կոսութիւնը և նիկիոյ եւ ժողովքին
սատմութիւնը . որ 318 հայրապետ
նշուլեցին Միսիոսը և հաւատամքը
գրեցին . որոնց մէջն էր Միստա-
կէս հայրապետը լուսաւորչայ պիտի
որդին :

Իսկ քաղաքական սատմութիւնը՝
կը պատմէ զանազան քաղաքներու
մէջ ինչ դիպւածներ եղած են . ինչ
պատերազմներ , և ինչ մեծամեծ
մարդիկ եկեր գացեր են : Ընհամար
դիպւածներ սատմելով շատ խելք
և կրթութի կուտայ մարդուս , տղոց
միտքը բանալով . որպէս զի բարինե-
րուն հետեւին ու իրենք ալ մեծա-

նուն ըլլան , և չար մարդկանց ճամբան չերթան :

Գրեթէ նոյն է ազգային պատմութիւն ալ որ զանազան ազգաց վրակը պատմէ , թէ ի՞նչպէս մեծցեր և ի՞նչպէս սղտիկցեր են . ինչո՞վ պայծառացեր և ինչո՞վ խաւարեր են : Ի՞նչ մեծութե և ի՞նչ քաղաքներու տրեղեր են . և ետքը ի՞նչպէս գերի եղեր են :

Ընտանիքն ալ շատ սիրտ կուտայ տղուն , որ աղէկ բանէն ետ չի կենայ . որչափ դժուար բան ըլլայ , իրեն կըրթուծիւն ընէ . և ամէն ազգաց պատմութե տեղեակ ըլլալով՝ նախ զինքը լաւ կացութե մէջ պահէ . և իր ազգին պատմութեն ալ աղէկ տեղեակ ըլլայ . որ ընկերութե մէջ ուրիշներուն ալ պատմէ , խրատէ , և սիրտ տայ :

Ի՞նչպէս նարդալու է :

43. 'Եւստ' պէտք է անաշունչ պատմութեանը տեղեակ ըլլալ , անային հրաշքները միշտ կարդալով հաւատքին զօրութիւն հասկընալ . վասն զի անաշունչը անային բաները կը պատ-

մէ, որ ամէն տղայ պարտական է
գիտնալու :

Իսկ պատճառաւ անձ հրամայ՝ որ
հին կտակարանը մովսէս մարգարէն
և այլք գրեցին հրէից լեզուով. ետ-
քը հոռմերէն թարգմանեցին որ
կարդան :

Իսկ նոր կտակարանը առաքեալ-
ները գրեցին. և յետոյ ամէն ազգի
լեզուով թարգմանեցին. նոյնպէս
անձաշունչը մեր մէջն ալ թարգմա-
նիչները թարգմանեցին հայերէն
շատ գեղեցիկ :

Երկրորդ՝ պէտք է կարդալ ժո-
ղովքներուն պատմութիւնը. ինչ հե-
րետիկոսներ ելեր են, և ինչ վիճա-
բանութիւններ եղած են :

Յետոյ պէտք է աշխարհագրական
և ազգային պատմութեց տեղեակ
ըլլալ. որպէս զի լաւ հմուտ ըլլալով
խրատ ընէ իրեն, և ընկերաց մէջ
բանիբուն երևնայ :

Իհա այս պատճառին համար տք
գիւրքը կը հրամէ որ ամէնքը տեղեակ
ըլլան գրոց. և իմաստուն վարպետ-
ները կանոն դրած են, որ տղաքը
գրավարժութի սորվելէն ետե խե-
լացի պատմութիւններ ալ կարդան, որ

քան սորվելով լաւ խրատվին ուրիշին վարքովը : Եւ ատ աղէկ է ուրիշին փաստովը փորձ ըլլալ , քան թէ իր անձին :

Եւ յս մտքով մենք ալ գրագիտութեան տեղեկութիւնը տալէն ետեւ , պատմութեան տեղեկութիւնը հասկըցուցինք : Եւսկէ ետքը օրէնքներուն պատմութիւնը դրինք , և ամէն խրատին ետեւէն ալ կարճ կարճ քաղաքական պատմութիւններ գրեցինք . որպէս զի խոր տպաւորի սրտիդ մէջ բարի վարքը , ուսումնասիրութիւնը , և աշխարքի հմտութիւնը :

Սակայն ազգային և եկեղեցական պատմութիւնները պէտք է որ Եւսկէ հապաքուիս սորվիս . որ այս գրքիս երրորդ մասն է . յետոյ պիտի կարդաս :

Աւտի նոյն աշխարհագրական պատմութիւնները և գլխաւոր ազգաց տեղեկութիւնները կարգաւով սիրտդ պիտի վառի որ նախ չար գործքէն հեռու փախչիս , բարի գործքերու և առաքինութեան հետեւիս :

Երկրորդ՝ գիտութիւն խելք սորվիս , և տգիտութեան վախնաս ու կա տարեալ ըլլաս . ինչպէս որ երևելի

մարդիկ եղած են, իրենց ազգը և քաղաքը ծաղկեցուցեր են : Անանկ որ մինչև հիմա կը պարծին այնպիսի օգտակար և իմաստուն մարդկանց վրան :

Արդ՝ աշխատէ՛ աղէկ միտք առնես նախ՝ հոգեւոր պատմութիւնները . երկրորդ՝ բարոյական խրատներն որ անպաշտութեան սէրը վառի սրտիդ մէջ . զի առանց ասոր ոչինչ ես . որ չափ խելք և մեծութի՛ ունենաս աւ մենեին օգուտ չունի :

Ամէն բանէն աւելի աւետարանական պատմութիւններն ու խրատները խոր գրէ՛ սրտիդ մէջ . և չըլլայ թէ ժամանակ անցընելու համար կարդաս , հասկա հոգեւոր և առաքինի ըլլալու համար :

Ահա ետքի պատմութիւններէն լաւ պիտի հասկընաս թէ մինչև որ մէկ մարդ մը աղէկ վարք չունենայ՝ ոչ գիտուն կրնայ ըլլալ և ոչ անուանի : Աիշտ այսպիսի բարեպաշտ մարդիկ աշխարհք շիներ են , ինչպէս անծաշնչին թագաւորաց պատմութիւնները յայտնի կընեն , որ աղէկ թագաւորները աշխարհք շինեցին , և ախտաւոր թագաւորները կործանեցին :

Արտատանդիանոս և Ռաբիդոս Թա-
գաւորները եկեղեցին պայծառա-
ցուցին, և իրենց ազգը այնչափ փա-
ռաւորեցին: Իսկ ասոնց որդիքը
Թոյլ վարքովնին շնաս տրվին:

Տրդատ Թագաւոր բարեպաշտու-
թիւ ծաղկեցուց մեր ազգը. բայց իր
որդին և Թոռները աւրեցին: Ար-
դան և Ատհան քաջ զօրապետները
այնչափ սիրով՝ հաւատքը և ազգը
փառաւորեցին. իսկ Աստակ ուրաց-
ողը նախնի օրինաց դէմ ընելով բո-
լոր աշխարհք տակն ու վրա ըրաւ:

Ուրեմն ուշադրութիւն կարգաւ այս
բաները՝ օրէնքներն ու ազգային սո-
վորութիւններն, որ մեծամեծաց վար-
քերը իմանալով ըլլաս խելացի, ա-
ռաքինի, և կատարեալ իմաստուն
անոնց նման:

Պատմութիւն:

Ռաբիդիդէս աթենացին ման-
կութեան տենը՝ հօրը հետ գնաց հե-
րոդոտոսին գրած պատմութիւն մը-
տիկ ընելու, որ մեծամեծաց առջին
կը կարգար:

Եւս տղան ուշադրութիւն միտք

դնելով պատմութեւն՝ այնչափ սիրտը
բորբոքեցաւ, որ սկսաւ լալ: Բայ
բանը տեսնելով Հերոդոտոս ըսաց
Թուկիդիդէսին հօրը, թէ երանի
քեզ որ ասանկ բարի բանի նախան-
ձօղ զաւակ ունիս: Թէ որ այս սըր-
տովը մեծնայ, շատ երևելի մարդ
պիտի ըլլայ:

Իրաւի Թուկիդիդէս մեծ մարդ
եղաւ. վասն զինոյն սերը միշտ պա-
հելով տղայական բաները մէկ դի-
ձգեց, ու տեղեկուէց ետեւէն եղաւ
բան սորվեցաւ: Երբոր մեծցաւ գե-
ղեցիկ պատմագիրք մը շինեց ու ե-
րևելի պատմիչ եղաւ յունաց մէջ,
Հերոդոտոսն ալ անցուց:

Թէ խրատ կուգես՝ կատարելութեւն,

ծնողաց, վարպետիդ՝ եղև միշտ հնազանդ:

Կարգն պատմութի՝ ուշ դիր անցածին,

զի գրված են որ՝ քեզ խրատ ըլլան:

Թէ բարւոյն երթաս՝ բարիք քեզ կուգան,

դուն կըլլաս այլոց՝ խրատ կըթուութեւն:

Թէ անկիրթ մնաս՝ չարին հետեւիս,

անշահ պատմութեց՝ կարգը կը գտիւս:

Զ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչ է մարդ ըլլալու կանոնը :

44. **Ս**արդ ըլլալու կանոնն է օրէնքը, և օրէնքով մարդս եղած է քաղաքական և ընկերական : Սուտի ա մէն բանէն առաջ պէտք է օրէնքի տակ մտնել. որպէս զի քիչ քիչ քաղաքականութի սորվի ու գազանութիւնը ձգէ մարդ ըլլայ. բարիին հետեի և մարդավար ըլլայ :

(Ի) Կպէտ մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը մէկէն անցնիլ չըլլար, կանոնով և սովորութեւն առաջ երթալով չարէն բարի կըլլայ. նաև կարգէ դուրս ելլելով բարիէն ալ չար կըլլայ, ինչպէս փորձերը կը տեսնենք շատ տղոց վրան :

Ընոր համար փիլիսոփաները կըսեն թէ մարդս յանկարծ ոչ մօլի կրնայ ըլլալ, և ոչ առաքինի. թէ որ տղայ մը մանկութեն բարի կըրթուի ունենայ, և ընկերուէ մէջ

քաղաքավար մեծնայ՝ բարի կըլլայ •
ու քանի ետեւէն ըլլայ, տյնչափ կա
տարելու թէ կը հասնի :

Բայց թէ որ չար սովորու թեանց
հետեւելով վայրենաբարոյ մեծնայ
ու իր կրթութիւնները ձգէ, կոպիտ
և անշահ կըլլայ (93) :

Սենեքա փիլիսոփան կըսէ թէ ա
ռանց վարդապետի կրնայ մոլու թի
սորվիլ • զի մոլու թի սորվելու և գէշ
ըլլալու համար վարպետ պէտք չէ •
միայն առաքինու թի սորվելու և քա
ղաքավար ըլլալու համար պէտք է :

Ինչու որ, մանկական բնութիւնը
գէտ 'ի չարը վաղելով՝ երբոր աղէկ
կրթութիւն չունենար՝ ինքիւնէն մոլի
կըլլայ առանց սորվեցնելու : Իսկ թէ
որ չար օրինակ տրվող վարպետմ՝ ալ
որ ունենայ՝ ամենաչար դարձելի կըլ
լայ :

Ուրեմն պէտք է մանկութե ա
տենդ լաւ սովորու թեանց և բարի
խրատներու ետեւէն ըլլալով աղէկ
կրթութիւն ունենաս • ուսկից կը
կախովի մարդուս կատարելութիւն •
Թէ չէ՝ մեծութե ատենդ չես կրնար
գէշ սովորութիւններդ շտկել (92) :

Հիմակուց պէտք է կարգ կանոն

սորվիլ . աղէկը գէշէն զատել , և
աղէկին հետևիլ : Հիմա պէտք է
գիտնաս , թէ ի՞նչ է պատճառն որ
ոմանք ամենուն սիրելի և գովելի
են , ոմանք ալ ամենուն ատելի :

Ի՞նչ կարգ կանոն ունին ասանկ
առաքինի մարդիկ , որով կորոշվին և
կատարեալ կերևնան . և ի՞նչ ան-
կարգութիւն ունին մովի մարդիկ , որ
մարդ չուզէր երեսնին նայիլ :

|| Երջապէս պէտք է գիտնաս թէ
ի՞նչ խելացի օրէնք դրած կան զա-
նազան ազգերու մէջ որ անուանի ե-
ղած են երկար ժամանակ թաղաւո-
րելով . և ի՞նչ անկարգ օրէնք կան
եղեր ուրիշ ազգերու մէջն , որ աղէկ
անուն մը չեն ունեցած աշխարհքիս
մէջ և շուտով փճացեր են : Այս
պատճառաւ պէտք եղաւ որ նախ օ-
րէնքներուն ծանօթութիւն սորվիս
այս մասին մէջ . և երկրորդ մասին
մէջ նոյն ազգերուն պատմութիւնը
կարդաս . որպէս զի կարենաս լաւ
հասկընալ , թէ մարդս ի՞նչ կանո-
նով քաղաքական կըլլայ , կամ թէ
ազգ մը ի՞նչ օրէնքներով ծաղկած
և բարկըցած է :

() ԲԵՆԻՆ ԻՆՆԷ :

45. Որովհետև մարդս վայրենի
դադան չէ, այլ մտաւոր, խօսող,
և ընկերական. պէտք է որ ամէն
բանէն աւելի բարոյական սորվելով
բարի վարք ստանայ, և օրէնքի տակ
բարի կրթութիւն ունենայ. որով
աշխարհք կը շինվի :

Իդուրկոս և Սողոն փրիստոփա-
ները մտածեցին թէ ի՞նչ ընեն որ
իրենց Ժողովուրդը երևելի ըլլան ու
թագաւորութիւն չի վերջանայ : Լը-
կուսն ալ իրենց ազգին յարմար մէյ-
մէկ օրէնք դրին : Ընաջինին օրէնքն
էր կտրիճ և քաջ ըլլալու, երկրոր-
դին օրէնքն էր գիտուն ըլլալու հա-
մար : Ըհա երկուսին ուղածն ալ է-
ղաւ, և երկու ազգն ալ անւանի է-
ղան (52) :

Ուստի մարդկային միտքը պակա-
սաւոր ըլլալուն համար օրէնքի կը-
կարօտի, որ կանոն մը ունենայ ու չի
սխալի : Ընանկ որ իր ազատ գործու-
ղութիւնները երբոր օրէնքի տակ կը-
կատարէ, կըլլայ մարդ կատարեալ :
Ընոր համար ան մարդուս երկու

կանոն տրվաւ՝ ներքին և արտաքին :
 ներքինն է խիղճմըստանքը . արտա-
 քինն է օրէնքը , որ կը սահմանի , ընդ-
 հանուար կանոն դադարաւան էնաց , որ դու-
 ված է Տարդս երջանիչ ընելու համար :

Ահա այս օրէնքն է որ մարդկային
 ընկերութիւն կը միաւորէ քաղաքա-
 կանութիւն . օրէնքն է որ մարդս հնա-
 զանդ և եղբայրասէր կընէ . ինչպէս
 եղան վայրենի ամերիգացիք , երբոր
 օրէնք ունեցան (451) :

Արեւս զի՛ ամէն առաքինութիւն այս
 կանոնէն կը կախվի . և ամէն մարդ
 առանց օրինաց բարի չի կրնար ըլ-
 լալ . վասն զի ով որ օրէնքը սրտէն
 կը հանէ , ու իր կամքը իրեն օրէնք
 կընէ . ամէն տեսակ մոլութեց մէջ
 կիյնի , և աշխարհքին առջև դարշե-
 լի կըլլայ : Ահա այս է օրէնքը և այս
 է մարդ ըլլալու կանոնը :

Քանի՜ է բաժնւի :

46. () օրէնքը իրեք կը բաժնւի .
 յաւիտենական , բնական , և դրական :

Առաջինն է անժային օրէնքն որ
 քոլոր աշխարհք կը կառավարէ ու կը
 նախախնամէ : Ամենուն պատւիրանն

տըլէրէ . որը այսպէս ստեղծեր է ,
որը այնպէս . որուն առողջութիւն և
հարստութիւն կուտայ , որուն չի տար :

Արեմն ո՞վ որ նոյմէ եկած բանե-
րուն չի հաւնելով դէմ կը խօսի՝
նոճային օրինաց դէմ կընէ . և ո՞վ որ
նեղութիւն մէջ ըլլալով կը տրտնջայ ,
նոճ կը բարկացնէ . վասն զի նոյ ա-
մէնագէտ կառավարութիւն դէմ ը-
րած կըլլայ : Ասե ո՞վ որ նոյ ծառայ-
ութիւն չընէր , ինչպէս պէտք է սիրե-
լով և պաշտելով , նոյ դէմ կընէ :

Իհա այս օրէնքը քեզ և ամէն
մարդ կը պարտաւորէ , որ ստեղծող
ճանչնաս սիրէս ու հնազանդ ըլ-
լաս . որովհետեւ անոր կարողութիւն
ողջ էս , և իրեն բարիքը միշտ կը-
վայելէս , պէտք է որ նոյնպէս ծա-
ռայութիւն ընես : Հելլենացոյ առջի
օրէնքն էր պաշտել նոճ . և հռոմէ-
լոսի առջի օրէնքն էր պաշտել հայ-
րենի նոճը : Իսով շատ զօրացան այս
ազգերը :

Ի՞նչ է բնական :

47. Բնական օրէնքը յաւիտենա-
կան օրինաց մէկ լոյսն է , որ դրեր է
նոճ մտքերնուս մէջ . որպէս զի միշտ

խիղճմտանքին դպչելով կը հասկըցը-
նէ թէ աղէկ բանը պէտք է ընել, և
գէշ բանէն փախչիլ :

Որովհետեւ խիղճմտանքը կարող
է այս լուսով դատաստան ընել, և
գէշն ու աղէկը որոշելով՝ աղէկին
հետեւիլ, ու գէշը մերժել : Այս ու
որ իր խղճին դէմ բան մը կընէ՝ բնա-
կան օրէնքին դէմ կը մեղանչէ :

Սակայն երբեմն մարդու չար կամ
քը անանկ կաւրի որ բնական լոյսը
կըխաւարէ, ու խիղճը կը մոլորցնէ :
Անանկ որ բաղձանքը կատարելու
համար աղէկը գէշը չորոշէր, միայն
ուզածը կընէ. և ասով այ գէմը
բաժ կըլլայ : Այսպէս բոլորովին չի
կրնար այս օրէնքն աւրել, որ միշտ
խիղճը զարնելով սիրտը հանգիստ
չէ : Անոր համար անժառնչը կըսէ
թէ ամբարիշտ չար մարդիկ հանգըս-
տութի չեն կրնար ունենալ :

Ի՞նչ է դրահանը :

48. Դրահան օրէնքը մէկ յաւել-
ւածմ' է բնական օրէնքին վրա. որ
կը բաժնըվի անժային և մարդկային :
Անժայինն է գրաւոր օրէնքն, որ տը-

վաւ մարդուս պահէլու համար :

Ասան զի բաց ՚ի բնական օրէնքէն պէտք կըլլայ որ տէր մը ըստ ժամանակին բան մը կը հրամայէ . ինչպէս պատւիրեց Խոն Կաթուղին ծառէն չուտէ . և Կամ գրով օրէնք մը կուտայ ժողովուրդին՝ որ անով երթան ու չի մոլորին :

Երբոր Խոն Կաթուղին ստեղծեց մաքին մէջ դրաւ բնական օրէնքը . որով իրեն որդին ալ Խոն Կաթուղին պարտաւորեցին կը կատարէին մինչև Մովսէս մարգարէն . և իմ որ այս օրինաց դէմ կրնէր այ դէմ կը մեղանչէր . ինչպէս մեղանչեց Կայէն եղբայրն սպաննելով :

Եւ այց երբ մարդիկ բոլորովին կարգէ կանոնէ դուրս ելան ու բնական օրինաց դէմ անխիղճ կը մեղանչէին, երկու հազար տարիէն ետև Խոն Կաթուղին օրէնք տրվաւ Մովսէս մարգարէին . որ կըսվի մովսիսական օրէնք : Եւ այս օրէնքը Սինա լեռանը վրա մովսիսի գրել տրվաւ ու խորայեւացոյց զրկեց . որ այն օրէնքով երթան ու այլ չի մոլորին . ինչպէս են տասը պատւիրանքը , և միւս օրէնքներն որ օրինաց գլխին մէջն են :

Ո՞րն է առեգարանականը :

49. Վրո տէրն մեր աւելի կատարելագործելով մովսիսական օրէնքը սքանչելի օրէնքներ պատւիրեց աւետարանին մէջ մարդու երջանկունէր համար : Որով թէ յաւիտենական օրէնքը , թէ բնական օրէնքը , և թէ դրական օրէնքը կը հաստատէ , առանկ կատարելութիւն որ անսփռ մարդիկ ալ այս օրէնքին դէմ չեն կրցած բան զուրցել :

Արեմն ով որ այս օրէնքներուն դէմ մը կընէ , նոյ դէմ կը մեղանչէ . զորօրինակ յաւիտենական օրէնքը կը պատւիրէ թէ ամէն զաւակ պարտական է իր ծնողքը պատուելու . բնական օրէնքն ալ այս կը հրամայէ :

Իսկ մովսիսական օրէնքին մէջ դրած է թէ հայրդ մայրդ պատուէ որ շատ ապրիս . նմանապէս աւետարանական օրէնքն ալ ասոնք ամէնը հաստատելով կըսէ , թէ ով որ ծնողքին ծուռ կընայի , նոյ դէմ ընելով կը դատապարտվի :

Այս պատճառաւ դրական օրէնքը կըսվի կտակ կամ կտակարան :

Պատճառքի :

Մաքսիմիանոսին հալածանաց աւտենը Ղարուլա անուն տղայ մը կար, որ զարմանալի անպաշտութիւն կրթված էր՝ ամմէն օրէնքներուն տեղեակ :

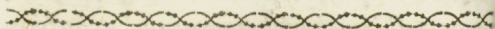
Երբոր բռնեցին այս խեղճ տղան, դատաւորին առջին հարցուցին թէ ո՞ր անձ պէտք է պաշտել : Ինչալ համարձակ պատասխան տրվաւ թէ երկնի և երկրի ստեղծող ճշմարիտն անձ, որ քրիստոնէայք կը պաշտեն : Ղաւտաւորը բարկանալով ըսաց, թէ ո՞վ քեզ այդ բանը սորվեցուց : Տղան ալ ըսաց մայրս սորվեցուց : Ինչպէս որ մայրը բերին հոն և մօրն առջին տանջելով իբրեւ տղուն գլուխը կտրեցին : Տանջանքին մէջ մօրմէն ջուր ուղեց. մայրն ալ ըսաց, թէ հոս մի խմեր, որ հոն կենդանի ջուր խմես :

Ահա քեզ կտակ՝ հօրդ երկնաւորին, անսխալ օրէնք՝ ելլելու երկին :

Ասոնք են միայն՝ կանոն և միջոց,

թէ հաստատութիւն՝ սրտիդ մէջ պահվեն :

Ահա՛ քեզ լոյս մը՝ շխտակ ճամբային ,
 կատարելութե՛ն՝ երջանիկ կեանքին •
 Թէ չի խոտորիս՝ աջ և ահեկին ,
 զաւակ ես ընտիր՝ օրինաց վերին :

Է . Հ Ա Մ Ա Ր

Ո՞րն է մարդկային օրէնքը :

50. **Մ**արդկային օրէնքը մարդիկ
 կը դնեն ժողովուրդոց օգտին հա-
 մար • որ է կրկին՝ եկեղեցական , և
 քաղաքական :

Եկեղեցական օրէնքը եկեղեցին
 դրած է , որ անով մարդիկ բարեկար-
 գուի՛րնեն , ու վարձուց տէր ըլլան •
 ինչպէս են եկեղեցական պատւիրան-
 ները :

Լսո՛նք Թէպէտ նձ չէ պատւիրեր ,
 այլ նոյն եկեղեցին • նոյն համար դնելուն
 պատճառաւ ամէն քրիստոնէսոյ կը
 պարտաւորի պահելու • և ո՞վ որ զան-
 ցառութիւն ընելով կիրակին առանց
 պատարադի և աղօթքի կանցընէ ,
 խոստովանանքը կուշացընէ , և սլաք չի
 պահեր , կը մեղանչէ :

ՈՐԷՆ Է ԳԱՂԱՔԱԿԱՆՆԵՐ :

51. Այս օրէնքը քաղաքական իշխանութիւնը կը դրնէ . ոմանք ընդհանուր ըլլալով ամէն ազգաց մէջ կայ, ինչպէս հաւատարիմ մնալ խոստմունքին վրա, և օտարականին կամ դէսպանին դէմ չի տալ, և այլն :

Ոմանք ալ մասնաւոր ըլլալով աւին մէկ ազգի իրեն յատուկ օրէնք եղած են . որ իր ազգապետը կամ Թագաւորը դրած է . անանկ որ ամէն քաղաքացի պարտական է պահելու նոյն տէրութիւն մէջ . երբոր նոյն տէրութենէն դուրս կելլէ պարտական չէ :

Աւերմի մէկ մարդ մը ինչ տէրութեան ուր ըլլայ՝ պետք է անոր քաղաքական օրէնքը պահէ և անոր հնազանդ ըլլայ անանկ բաներու մէջ որ հաւատքի չի դպչիր . և ով որ անհնազանդ կըլլայ տէրութեան դէմ, իրաւունք է որ պատժուի . զորօրինակ մաքս և տուրք տալն է օրէնք քաղաքական, պետք է պահել :

Ասոնցմէ կը հետեւի թէ անոնք որ փոխաւոր . բայց մարդկային

օրէնքը կը փոփոխի , նաեւ ատեն ա
տեն բան կեւեղնայ և բան կը պակսի :

Բ. Տա այս օրէնքներով բոլոր աշ-
խարհք կը կառավարվի , և մարդս կա-
տարեալ մարդ կըլլայ :

Ի՞նչ օրէնքներ կան զանազան ազգաց մէջ :

52 . Հին ատենը ընդհանուր օրէնք
մը կար որ մարդասպանը կըսպան-
նէին , ով որ մէկին աչքը հանէր՝ իր
աչքը կը հանէին . և ով որ ստակ
դողնար , ստակը կառնէին :

Ասանկ էր մովսիսական օրէնքն ալ .
բայց աւետարանական օրէնքը պատ-
ւիրեց , թէ որ մէկ երեսիդ զարնեն ,
դուն մէկալը դարձուր , որ ըսել է
թէ վրէժխնդրու թի մընէր :

Յունաստան օրէնք կար որ սուտ
երգում ընողին լեզուն կը կտրէին .
վասն զի ճշմարտուն գէմ խօսեցաւ :
Եւ սուտ գիր գրողին ձեռքը կը
կտրէին :

Հին եգիպտացիք օրէնք դրեր էին
որ հայրասպանը զարհուրելի տան-
ջանքներով մեռնի : Իսկ որդեսպա-
նին համար օրէնք կար որ իրեք օր
հայրը մեռած որդին առնէ նսաի . որ

որէն զի ամէնքը տեսնեն իր մեռցու
ցած օրդին :

Բայց ինքնասպանին մարմինը դա
զաններուն առջին կը ձգէին , որ
ինքն իր անձին գազան ըլլալուն հա
մար՝ գազաններուն փորը թաղվի :

Թոռա հին թաթարներուն թա
գաւորը օրէնք դրեր էր որ , եթէ օ
տարական մը իրենց քաղաքն երթայ ,
Արտեմայ կուռքին զոհ ընեն : Եւ
բոր Ուրեատէս օտարականը զոհ պի
տի ընէին , բռնեց նոյն թագաւորը
զոհ ըրաւ , և այն անօրէն օրէնքը
ջնջեց :

Տրակոն 624 տարի յսէն առաջ օ
րէնք դրաւ ամենայոց , որ ամէն
յանցաւոր մեռնի մեծ պղտիկ , նաև
թեթև գողութիւն ընողն ալ մահա
պարտ ըլլայ : Այս օրէնքը մարդու
արիւնով գրված էր , և այնչափ մարդ
մեռցուց որ ամենայիք ոչնչացան :

Սողոն փիլիսոփան տրակոնին օրէն
քը վերջնէլէն ետև նոր օրէնք դը
րաւ , որ ամէն մարդ քաղաքականու
թի սորվի , եղբայրսիրութիւն ընէ , և
բարի վարք ունենայ : Նաև ամէն
ծնողք պարտական ըլլան տղաքնին
կրթելու և իմաստուն ընելու :

Մ. յս օրէնքով ոչ միայն աթենա-
ցիք , այլև բոլոր յունաստանն սլայծա-
ռացաւ . մինչև մէկ հատիկ իմաստուն
եղան աշխարհէ իս վրան :

Ի իկուրդոս սպարտացին շատ աշ-
խարհք պըտըտեւէն ետև օրէնք դը-
րաւ իր ազգին , որ ամենեին արծաթ
ոսկի չունենան առուտուր չընեն . և
բոլոր ժողովուրդը հաւատար ըլլայ՝
ամենուն պիտանաւորութիւն տէրու-
թէն հոգալով : Իսկ մարդիկ միայն
կըթուէին և քաջութեան ետևէ
ըլլան . այն մարդն ըսվի հարուստ և
փառաւոր , որ քաջ է և քիչով կրնայ
ապրիլ :

Մ. յս օրէնքը հաստատեւէն ետև
Կիրիտ դնաց , և երդում ընել տվաւ
Ժողովուրդին որ մինչև ինքը չի դառ-
նայ բան մը չի փոխեն . հոն մեռաւ
ու պատուիրեց որ իր մարմնոյն մոխի-
րը ծովը թափեն . չըլլայ թէ մարմի-
նը սպարտա տանին , ու եկաւ ըսելով
օրէնքը փոխեն : Ալ այսպէս սպար-
տացիք շատ մեծցան և մեծ բաներ ը-
րին այս օրէնքով 600 տարի : Մտնյ-
մէ են հիմա մանեօդ գողերն որ ա-
ռանց օրինաց մնալով գազանաբարոյ
եղան :

Հռոմայեցիք 12 տախտակի վրա
գրած անուանի օրէնք մը ունէին , որ
ամբողջ պահելով շատ մեծցան :

Հին պարսիկները օրէնք ունէին
որ Թագաւորին տղաքը առանց կրթ-
ութեան չի մեծնան , միշտ բան սորվին .
երբոր 14 տարւան կըլլային՝ չորս ա-
ռաքինի և իմաստուն վարպետի տակ
կը կրթէին : Ընոր համար միշտ ա-
նոնց տէրութիւնը առաջ կերթար :

Սարայ տէրութիւնը օրէնք ունէր ,
որ Թագաւորին տղաքը հասարակ
մարդիկներէն վեր սեպվին ու ամէն
կամբերնին կատարվի , և ամէն մարդ
զիրենք գովէ : Ընոր համար անկիրթ
մնալով շուտով վերջացան :

Սրտաշէս հայոց Թագաւորը շատ
պիտուական օրէնքներ գնեւէն ետեւ՝
երկու իշխան գրաւ որ միշտ քովն ըլ-
լան . Թէ որ բարկուք և սխալմամբ
անիրաւ բան մը վճռելու ըլլայ , կամ
Թէ պատժելու մարդուն խնայելու
ըլլայ , իրեն իմաց տան . և Ժողովուր-
դին ալ օրէնք գրաւ որ իրար սիրեն
ու չի նախանձին : Ըյս օրէնքներով
շատ լաւ կառավարեց իր տէրութիւնը :

Սինումաչիները օրէնք ունին որ
Թագաւորը նոյ պէս պատուեն . և որ

չափ հնար է իրենց աշխարհքը խաղաղութեան մէջ պահեն . ամենևին օտար աղգ չի հանդիպցընեն իրենց աշխարհքը : Ասե ամէն մարդ բարի վարք ունենայ . որով միշտ խաղաղութե մէջ մնացին (203) :

Հնոստանցիք օրէնք ունին որ կենդանի չի մեռցընեն . մեռելնին չի թաղեն , երեն . և ամէն տղայ պարտական ըլլայ ծնողաց վարքին նմանելու :

Եւսով ոչ դիտութիւն ծաղկեցաւ իրենց մէջ և ոչ արւեստ . վասն զի որդին հօրը բռնած ճամբայէն դուրս բան չի կրնար ընել , որ նոր հնարքով մը մեծնայ (198) :

Եւմերիգացի դարախոյսերը օրէնք ունենին , երբոր իրենց թշնամիներէն գերի կը բռնեն , կը տանելին բաց տեղ մը փոսի մէջ կը մարթելին , ու չորս դին պար խաղալով կուտեն (440) :

Սեբսիքացիք օրէնք ունենին , որ թշնամիները կը տանելին կռատունը զոհ կընեն , ու միտը կուտեն , մորթն ալ փրանին կառնեն խաղալով կը պտըտեն :

Երուցիք օրէնք ունենին որ իրարու զրկում չընեն . և իրարու հետ

խաղաղութիւն ընեն . որով միշտ խաղաղութե մէջ էին , և իրենցմէ մարդ մը խռովութեւն չէր մեռնիր (496) :

Այսպէս փրկիկեցիք կերպ կերպ օրէնքներ ունին (264) :

Պարտաւէր :

Ղիտղինէս փիլիսոփան ցորեկ առտեն ճրագը ձեռքը գնաց բազմութե մէջ մտաւ չորս դին կը նայէր անդադար ժողով : Արբոր իրեն հարցուցին թէ ի՞նչ կը փնտրուես . Պատասխան տրվաւ թէ մարդ կը փնտրուեմ :

Օարմայան ամէնքը թէ այնչափ բազմութիւնը չէր տեսներ որ մարդ կը փնտրուէր : Այս անոր առջին առնոնք մարդ չէին . ճրագով փնտրուածներ քաղաքական և օրինապահ մարդն , որ շատ դժուար է գտնել :

Հիմա լաւ տեսար՝ թէ մարդս ինչ բան է , խեղով օրէնքով՝ քանի՜ ազնիւ է .

Թէ գրածներուս՝ ուշագիր ըլլաւ , գիտուն կատարեալ՝ սիրուն կերկնաս :

Մարդուս խեղն է լոյս՝ թէ կրթած ըլլայ , թէ բան չի սորված՝ խաւար պատած կոյ . ջանա՛ այս մութը՝ քեզմէ հեռանայ , որ իմաստութե՛ւ միտքդ լրանայ :

Ը. ՀԱՄԱՐ

Ի՞նչ է Տարդուս առջի պարտքը :

53. **Ե**րբոր տղուն խելքը կըսկըսի բացվիլ ամէն բանէն առաջ սիրոյ կիրք մը կունենայ: Եւս կիրքը միայն կըստիպէ որ թէ ծնողքը սիրէ, թէ զինքը սիրէ, և թէ սաեղծողը. ահա այս է պարտքը: Ուստի սէրը կըսվի անդրանիկ կիրք մարդկային սրտի, և անով կը հատուցանէ պարտքը:

Սաան զի ընկերուն մէջ ամենէն հարկաւորն է սէրը. որով կըլլայ բարեկամութիւն և միաբանութիւն. որուն նշանը անասուններուն մէջն ալ կայ. ինչպէս մեղուններուն, մրջուններուն, և ուրիշ կենդանիներուն, որոնք շատ, որոնք քիչ:

Եւս ուրեմն երբոր տղուն բանա կանուխը կը բացվի, ու կըսկըսի բան ճանչնալ, պէտք է բան մը սիրէ. նախ զինքը ճանչնալով կը սիրէ ու կուզէ որ կամքը կատարվի. ետքը ծնողայ

դուժը վայլելով կը ճանչնայ , և կը սիրէ հարկաւ :

Երբոր աղէկ մը ամէն բան կը հասկընայ՝ պէտք է որ աւելի սիրահան բան մը գտնէ . բայց կը նայի թէ որչափ որ սիրելու բաներ ունենայ կենացը մէջ՝ ամենեին սիրտը չի հանգչիր , կուզէ անհուն բան մը սիրել : Լյուսպէս նիւթական բաներով քիչ քիչ ստեղծողին մեծութիւն կը ճանչնայ ու կը սիրէ ինչպէս պէտք է : Հայր արքայազամ կռապաշտի զաւակը լալով գեղեցիկ ստեղծուածներն որ կը տեսնէր , կը զմայլէր : Անաստղերուն աղւորութիւնը նայելով սկսաւ հասկընալ և ճանչնալով սիրել ստեղծողը , և որչափ աւելի ճանչցաւ , այնչափ աւելի սիրեց : Անաւանդ նոյնքէն բրած աղէկութիւններն ու երախտիքները քննելով վառեցաւ սիրտը սիրով , մինչև մէկ հատիկ զաւակն ալ զոհ պիտի ընէր ստեղծողին համար :

Լյուսպէս ամէն երևելի հայրապետները որչափ աւելի ճանչցան նոյն բարիքը , այնչափ աւելի սիրեցին և նախնայն օրինաց հնազանդելով ծառայեցին . վասն զի մինչև որ պատուի-

բանները աղէկ չի պահվին , ճամարիտ
 անսիրութի չըլլար :

Արեմն ով որ կը ճանչնայ անձ , ու
 չի սիրէ , այս բնական օրէնքին դէմ
 կընէ . և վայ այն գիտուններուն որ
 կը պարծին թէ աղէկ գիտենք նոյ մե-
 ծութիւն , ու չեն սիրեր անպաշտու-
 թեամբ :

Ասն զի ով որ կը ճանչնայ , պէտք
 է որ սիրէ , այնչափ աւելի , որչափ ա-
 ւելի կը ճանչնայ ու կը վայլէ անհուն
 բարիքը : Անանկ որ բան մը չի կրնար
 ըլլալ , որ կարենայ զինքը նոյ սիրուն
 հեռացնել . ինչպէս կըսէ Պօղոս ա-
 ռաքեալ :

Ահա դուն ալ պարտական ես
 մտմտալու , թէ որչափ նոյ մեծ բարի-
 քը վայելէր ես . և որչափ պարտքի
 տակ ես , երբոր մտածես թէ ստեղ-
 ծօղդ քեզ խելք ու միտք տրվաւ ,
 մարդ ստեղծեց , բարեպաշտ ծնողաց
 զաւակ ըրաւ . և աշխարհքիս անանկ
 կողմը դրաւ , որ դիւրին կրնաս կա-
 տարեալ ըլլալ :

Աւստաւաւէլ քեզ ուղղափառ քրիս-
 տոնեայ ըրաւ , ու արքայուն ալ խոս-
 տացաւ : Այսպէս մտածելովդ առջի
 պարտքդ կըլլայ անձ սիրել բոլոր սրբ-

տովդ , և Նստուծմէ վախնալ , ինչ-
պէս կը հրամայէ և քրիստոնէական
հաւատքը . թէ չէ ստեղծողիդ օրհ-
նէնքը չէս կրնար առնել , և ինչ որ
բռնես՝ յաջողու թի՛ չէս գտներ :

Դարձեալ՝ պէտք է որ հոգեւոր բա-
ներու վրա ալ սէր ունենաս , պէտք
որ ըլլայ՝ նոյ սիրուն համար արիւն
թափես . հաւատքի վրա փոփոխամիտ
չըլլաս :

Նաև հոգեւոր և գիտուն մարդիկը
պատւես , ու չըլլայ թէ աղէկ մար-
դիկ միամիտի տեղ դնելով ծաղը ը-
նես , կամ հեռու փախչիս , նո՛ր կը
բարկացնես :

Ինչպէս օձէն վախնալով հեռու
փախի՛ր գէշ սկզբունքներէն և ան-
հաւատ մարդիկներէն , որպէս զի
չըլլայ թէ աստիկանի միտքդ , և կոր-
սընցնես երջանկութի՛դ . որ սիրով
միայն կրնաս ստանալ :

Ուսաւորիչ կըսէ թէ նոյ սիրովը
կը պահպի հաւատք՝ սրբութի՛ , և կը
հաստատվի խոնարհութի՛ , հեղութի՛ ,
և բոլոր առաքինութի՛ :

Ո՞րն է երկրորդ պարագը :

54. Ընծ բոլոր սրտով սիրելէն ետեւ մարդս պարտական է որ իր պատիւն աւ սիրէ . և գէշ վարքով անուներ չաւրէ ու ամենուն գարշելի չըլլայ . վասն զի պատիւն անանկ ազնիւ բան է որ մէյմը կորսըվի , այլ տեղը չի գար . իբր թէ ինքզինքը կը մեռցնէ : Ընյս է երկրորդ պարագը :

Ուստի պէտք է որ ամէն բան չափով և կանոնով ընելով , առաքինաւ կան կեանք ստանայ : Եւ ամէն գործքը մտածելով ընէ , որով կըլլայ խօհեմ : Ուրիշի չար չի կամենալով զրկում չընէ և այլոց բանին չի դպչի . ասով կըլլայ արդար : Փուճ բանէ մը վախնալով աղէկ բանէն ետ չի կենայ , այլ քաջութիւն կատարէ . որով կըլլայ քաջ և արի : Արջաւ պէս ամէն ուղած բանին ետեւէն չըլլայ , պարկեշտ և գովելի բաներուն ցանկայ , ասով կըլլայ բարեխառն և պարկեշտ (65) :

Ընյս այս չորս գլխաւոր առաքինութիւն է որ մարդս պատուաւոր և ազնիւ կընէ ամենուն առջին . և աւ

սոնք չընելով ատելի կըլլայ : Ասոնց-
մէ կը հետեւի ըլլալ հեղ առանց բար-
կութե՛ , ճշմարտախօս , և զուարճա-
խօս . որով մարդուս բնութիւնը կա-
նուչնայ :

Ուրեմն պարտական էս մանկութե՛
ատենդ այս առաքինական կեանքն
ստանաւ . պատիւդ աղէկ պահես .
վասն զի եթէ կորսընցնես , այլ չես
կրնար գտնել :

Ախ և առաջ ծնողքիդ վարքին
նայէ՛ , որչափ լաւ բան կը տեսնես որ
քեզ սիրելի կերեցընէ , ջանա՛ խո-
նարհուի՛ք ընելու . և որչափ վարպե-
տեդ խրատ կը լսես , աղէկ գործածէ :

Անն տղաք որ բնական խելքով ա-
ղէկը գէշէն օրոշեցին . ու իրենց պա-
տիւր պահելու համար բարի եղան :
Անն տղաք որ իրենց ծնողաց բարի
վարքին և վարպետին խրատներուն
հետեւելով , գովելի եղան : Անն տը-
ղաք ալ որ վախնալով չըլլայ թէ
պատժուին , և ուրիշին առջին նա-
խատվին , առաքինի և պատուելի ե-
ղան : Ջանա՛ որ դուն ալ այս իրեք
կերպով կատարեալ և պատուելի ըլ-
լաս :

Ասոր համար պէտք է որ ամէն իրի-

կուն ըրած բաներուդ վրա մտածես ,
ու դուն քեզի համար տաս : Ա՛ր բա-
նին մէջ որ սխալեւիւմ դուն քեզ ան-
պատեցիր, ջանա՛ որ միւս օրը չընես .
և որ բանով որ սիրելի եղար , նայէ
որ աղէկ կերպով ընելով քեզ սովո-
րութի ընես աղէկը :

Զըլլայ թէ ծառաներու հետ նրա
տիս ելլես , և անոնց բանին մէջ իյնիս .
դիտնաս որ պատիւդ կը կորսըվի :

Արչափ աւելի ծանրութի ունենաս
ու պարկեշտ շարժիս , այնչափ աւելի
քեզ կը սիրես . և որչափ աւելի հա-
ւատարիմ ըլլաս , այնչափ պատիւդ
կեւեւնայ , և պարտքէդ ալ կաղա-
տիս : Ասան զի պատւաւոր անձին
հաւան յատկութիւն է հաւատարմու-
թի և երախտագիտութի :

Արբոր ուրիշին աղէկութի կընես՝
ուրախացիր . հոգ մը նէր որ ուրիշը
քեզ մեծ համարի , այլ նայէ որ դուն
մեծ ըլլաս վարքովդ : Ա՛նչ օգուտ է
թէ մեծ համարվիս ծնողացդ և զար-
միդ համար , և դրսէն քեզ բան մը
կարծես , երբոր դուն բան մը չես , ու
մէկ կատարելութի մը չունիս : Սուտ
կարծիքը շուտ կը յայտնըվի , և շու-
տով ծաղը կըլլաս :

Հին ատենը մէկ ազնուական ան-
խելք տղայ մը պարծենալով ծաղը
կրնէ առաքինի աղքատ տղայ մը :
Պատասխան կուտայ աղքատ տղան ,
թէ իմ զարմիս մեծութիւն իսմէ պի-
տի սկըսի . քուկինդ քեզ պիտի վեր-
ջանայ , որ մօլի ես . իմ զարմիս ըս-
կիզբը ես պիտի ըլլամ , դուն ալ քու
զարմիդ վերջը պիտի ըլլաս :

Ո՞րն է երրորդ պարագը :

55 . Սարգուս երրորդ պարտքն է
իր սէրը ուրիշին հաղորդել : Միայն
ինքզինքը չի սիրէ , հապա ուրիշն ալ
սիրէ , և անոնց բարեացը վրան ալ
ուրախանայ , ձեռքէն եկածին չափ
օգնէ , իր գիտցածը և իր բաղդը ու-
րիշին ալ հաղորդելով : Ասկէ կըլլայ
բարեկամութիւն , որ է ուրիշին բարի
կամենալ , և երկուքն ալ իրար սի-
րել (147) :

Որովհետեւ ծնօղքը ամենէն աւելի
զաւակը կը սիրէ և աղէկութիւն կու-
ղէ . կը հետեւի որ տղան ալ նախ իր
ծնօղքը սիրէ ու պատուէ ինչպէս
պէտք է , ամենևին վիշտ մը չի բերե-
լով սրտին :

Երկրորդ իր մերձաւոր ընկերները,
նաեւ օտարներն ալ սիրէ բարեկամա-
կան սիրով և անոնց աղէկութիւնը վրա
ուրախանայ : Աստի եղբայրսիրուն
օրէնքը կը պահանջէ որ ամէն բան
հաւասար ըլլայ զաւկի ու ծնողաց
մէջ, երկու եղբօր մէջ, և երկու բա-
րեկամի մէջ :

Պիւթագորաս փիլիսոփան օրէնք
դրաւ յունաստանին մէջ, որ վերնայ
այս խօսքս իմ է, հաւիչն է : Ասով եր-
բօր մէկ բարեկամը իշխանութե կը
հասնէր կը ջանար որ մէկալին ըլլայ :

Բ. հա այս օրէնքներով պարտական
եմ նախ ծնողքդ սիրելու պատուելով
և հնազանդելով ինչպէս պէտք է,
բոլոր կենացդ մէջ : Սինչեւ պէտք ե-
ղած ատենը կեանքդ ալ չի խնայես
անոնց համար, որոնք քու կեանքդ
քեզ արվին :

Եւ ինչպէս որ մարմինդ անոնց
մարմինին մասն է, ասանկ ալ սիրտդ
հոգիդ ալ անոնց սրտին մասն ըլլայ .
քու աղէկութիւնդ անոնց ըլլայ, ա-
նոնցն ալ քեզի :

Երկրորդ պէտք է եղբայրդ և բա-
րեկամդ քու անձիդ պէս՝ սիրել ա-
ռանց օգտի . անանկ որ ոչ աշխարհք

և ոչ մահ կարենայ զանոնք քեզմէ
զատել :

Եղիպտացիք այնչափ իրար կը սիրեին, որ երբ մէկ բարեկամը կը մեռնէր, մէկալը անոր մարմինն փառաբանութեամբ մնալով կը մեռնէր, որ չի զատիլին :

Բայց այսպիսի սէր անձ չուզէր . հապա անանկ պէտք է սիրել որ հաստատուն ըլլայ սէրը ժամանակով և դժբաղդութիւն չի փոխիլի : Եւ մեռնելէն ետեւ ալ իրարու սէրը պահելով ողջ մնացողը յիշէ բարեկամը ու զորմութիւն և բարի գործքով : Եւ այսպէս այս սէրն ալ այն սիրուն հետ կերթայ կը միանայ :

Պատճառներ :

Այն օգոստինոս մօրը համար կը պատմէ թէ զիս այնչափ կը սիրէր որ, օրմը չի տեսնէր՝ խելքը կերթար . եւ թէ հեռու տեղմը երթայի, հարցունէր կը քննէր, և մինչեւ որ զիս չի տեսնէր, չէր կրնար հանգչիլ :

Երբ կարելի է որ մեռնելէն ետեւ զիս մոռնայ . հարկաւ՝ հիմա այն քով աւելի մեծ սիրով զիս կը սիրէ և ա.

ւելի գթալով կը յիշէ : Աս ալ զին-
քը նոյն սիրով պարտական եմ սիրե-
լու , և անդադար յիշեցու . որպէս զի
որդիական օրէնքը կատարելով , պար-
տական չի մնամ :

Ահա քեզ օրէնք՝ որ չի փոփոխվի ,
զի ձե գրեց՝ սիրտն ամէն ազգի .
Նախ պէտք է սիրել՝ Թագաւորն երկնի ,
ապա հայր և մայր՝ ընկեր դրացի :
Երանի՛ է քեզ՝ Թէ սիրես բարին ,
բոլոր միանաս՝ հետն ստեղծողին .
Վայ սր կը սիրէ՝ անկարգ բերկրաւին ,
զուրկ ստեղծողէն՝ որդի գեհենին :

Թ . Հ Ա Մ Ա Ր

Ո՞րն է առջի գիտնալու բանը :

56. Մէկ տղումը առջի գիտնալու
բանն է զինքը ճանչնալ , և աղէկ
քննել հասկընալ Թէ հոգին որչափ
որ մեծ է , ու մեծ և ազնիւ բաներ կը
խնդրէ . այնչափ ալ մարմինը տկար է
դատարկ բաներու կը հետեւի :

Ըստով կը պարտաւորի մարդս իր հողին աղնիւ պահելու միշտ աղէկին հետեւելով. նաև զանազան առաքինութիւն զարդարելով :

Ըյն բաներն որ իրեն անարդանք կը բերեն՝ պէտք է ատել և հեռու փախչիլ : Ըյն ընկերներն որ անպատիւ են ու մեծերուն առջին համարում չունին , անոնց հետ պէտք չէ տեսնելիլ :

Իսկ մարմինին կողմանէ , պարտաւոր է որ խոնարհի , պէտք է լաւ ճանչնալ զինքը թէ ամենեւին ոչինչ է . պակսութիւն չի զատ բան մը չունի , և որ դին նայի խեղճութիւն կը տեսնէ վրան :

Եթէ զինքը աղէկ մը ճանչնայ , ամենեւին չի կրնար մեծամտիլ . սակայն եթէ զինքը չի ճանչնալով սկըսի պարծիլ , մէկէնիմէկ ծիծաղական կըլլայ ամենուն առջին :

Սա ան զի ինչպէս ըսինք միայն առաքինի մարդն է պատուելի . թէ որ առաքինութիւն ունի , զինքը ճանչնալով միշտ կը խոնարհի . թէ որ առաքինութիւն չունի , ի՞նչ բանի վրա պիտի պարծի . զի անոնց առաքինութիւն բոլորովին ոչինչ է :

Ի՞նչ շահ հարուստ ըլլաւ, ի՞նչ
օգուտ աղւոր և գիտուն ըլլաւ, եր-
բոր աղէկութի չունի. զի կը նմանի
այն ջորիին, որ գիրք բարձրոված է
ու ինքը բան չիյտէ. կամ եզրոսին
աւանակին, որ ոսկիէ կուռք մը վրան
առեր կերթար հպարտանալով. բայց
իրեն ի՞նչ շահ. զի ասով ոչ մէկը ոչ
մէկալը աղէկ կենդանի կրնան ըլլալ:

Ինչպէս է հպարտ:

57. Հպարտ մարդը ամենեւին զինքը
չի ճանչնար. իր պղտիկ բանը աչքին
մեծ կերեւնայ, և մէկէն զինքը վեր
դնելով կըսկըսի մեծամտիւ այնչափ,
մինչև ամենուն դարշելի կըլլայ:
Ս ասն զի զինքը չի ճանաչող մարդը
կուզէ որ ամէն աղէկ բան իրեն ըլլայ.
նաև ամէն պատիւ իրեն միայն արժա-
նի կը տեսնէ: Արիշի վրա աղէկ բան
մը տեսնէ, կը տրտմի: Բայց որչափ
աւելի փառքի ետեւէ կիյնի, այնչափ
կանարգւի: Ինչպէս թիթեռ կենդա-
նին ճրագին լոյսն որ տեսնէ, խիստ
զուարճանալով լուսին կը մտենայ,
մինչև կերի. այսպէս կըլլայ հպարտն
ալ:

Ըսկէ կը հետեւի որ ընկերներուն չի հաւնի, միայն իրեն ըրածին կը հաւնի. ուրիշին սիրաւ կը կոտորէ տմարդութիւն. ուրիշին պակասութիւնը երեսին տալով մեծ մեծ կը խօսի, մեծ բաներ կուզէ, և մեծ պզտիկ չի նայելով կը մեծաբանէ:

Սերջասկէս ասկէ կըլլայ ոչ ուրիշը սիրել և ոչ սիրովիլ. չի պատուել և պատիւ չունենալ. անարգել և անարգվիլ. նաև ուրիշին բարի չի կամենալով՝ զուրկ մնալ ամէն աղէկ բաներէն:

Իսկ եթէ զինքը ճանչնայ ամէնը կը սիրէ կըպատուէ, ու ամենուն սիրելի և պատուելի կըլլայ: Ընանկ որ խոնարհութիւնը զինքը ուրիշին պարկեշտ կերեցընէ, մինչև օտար ազգերն ալ զինքը կը սիրեն, և բարի օրինակ կառնեն:

Ընոր համար սուրբ աւետարանը կը պատուիրէ թէ բարի եղիք որ ձեր երկնաւոր հայրը փառաւորի երկինքը, և դուք ալ բարձրանաք փառքով:

Ի՞նչպէս է խոնարհը :

58. Սարգս զինքը ճանչնալով միշտ խոնարհութե և պարկեշտութե մէջ կը պահէ իր անձը, ոչ մէկ կողմը կը ծռի, ոչ մէկալ կողմը. վասն զի չափազանց բան չի սիրէր. որով կըլլայ դովելի և հանգիստ, ոչ հոգ և ոչ վախ կունենայ տեղէմը. միայն կը հոգայ որ պահսութի չընէ, ու առաքինութե ետեւէն ըլլալով կատարեալ ըլլայ :

Եթէ պատիւ մը տեսնէ, կը հրաժարի. վասն զի լաւ կը ճանչնայ որ ունեցած աղէկութիւն իրենք չէ. և ամէնը նոյ կընծայէ. անոր համար միշտ կը փառաւորի :

Եւ յսպիսի տղան որչափ որ հոգուն ալնութիւն ճանչնայ, այնչափ ալ զգայական յօժարութեց անկատարութիւն կը հասկընայ : Եւ գիտէ թէ հոգուն կատարելութիւն նա չ'առիւթեր, և մարմնոյ յօժարութեց պահասութիւն իրմէն է. ասով մէկէն կը խոնարհի :

Եւ գիտէ թէ իր ստեղծողը և բոլոր սուրբերը միշտ խոնարհ եղան

աշխարհքիս վրոն . և խոնարհութե^{ան}
օրէնք դրին ամէն քրիստոնեաներուն ,
որ պարտական ըլլան պահելու : Աւ
որչափ որ խոնարհեցան , այնչափ ալ
բարձրացան : օրովհետեւ նո՛ւ ամբար-
տաւան հպարտ մարդը կը խոնար-
հեցնէ , և խոնարհին շնորհք տալով
կը բարձրացընէ :

Արեւմտեան փախի՛ր որչափ կրնաս հպար-
տութե՛ք և փառասիրութե՛ք . որ ամէն
ախտէն գէշ ըլլալով դիւրին կը մանէ
բարեօրոտ հոգին և մանկահասաները
դիւրին կը թիւնաւորէ :

Բնկերութե՛ք մէջ ջանա՛ որ ամենէն
վար և ամենէն աւելի բան չգիտցօղ
քեզ ձեռացնես , ու ցած ձայնով պար-
կեշտ խօսիս առանց կեղծաւորութե՛ք :

Թե՛ որ մէկը յանդգնութե՛ք հակա-
ճառութի՛ն ուզէ ընել քեզի հետ , հե-
ռո՛ւ կեցիր , մի՛ հետն իյնիր . թե՛ որ
նախատինք ալ տայ , մի՛ փառասիրութե՛ք
պատիւդ խնդրէր . օրպէս զի ան-
պատիւ չըլլաս :

Բնդ հակառակն . երբոր ուրիշը
քեզ մեծցընելով կը պատուէ , պէտք
է որ խոնարհելով անարժան համա-
րիս քեզ այն մեծարանացը . օրով բռ-
նոր աշխարհքի սիրական կըլլաս :

Եւ այս պատճառաւ գիտուններն
ըսեր են թէ ոչ պղտի բարեկամ կըլ-
լայ և ոչ պղտի թշնամի : Առաջեւ բա-
րեկամունենալ ամենուն հետ անոյշ
վարով, և պարկեշտ խօսել. ահա՛ ամե-
նուն սիրտը քեզ կը քաշես :

Աւստուաւել պարտական ես փախ-
չիլ չար ընկերներէն . վասն զի անոնց
հետ տեսնելիլը ոչ միայն է վտանգա-
ւոր, որ կամաց կամաց չար օրինակին
կը հետեւի բնութիւնդ, այլ և անոնց
հետ տեսնողը քեզ կանարդէ, ու
բարի համարումը վրայէդ կը վերցնէ :
Իստ առակին թէ, ասա՛ ինձ որուն
հետ կը կենաս, ես քեզ պատմեմ
թէ ինչ մարդ ես . զի ինչ մարդ ըլ-
լալդ ընկերներէդ կիմացի :

Հապա անանկ մարդ ըլլայ քու ըն-
կերդ, որ առաքինի ըլլալով դուն ալ
պատուելի երևնաս :

Չանա՛ այս օրէնքները խոր տպա-
ւորես սրտիդ մէջ. որ աշխարհք վրադ
աղէկ համարում ունենայ : Պատուէ՛
իմաստուն և բարի մարդիկ . փորձ
ծերերուն քով գնա՛ բան հարցուր .
տես թէ ի՞նչպէս կեանք անցուցին
որ բարի անուն ունեցան :

Չանա՛ հոգիդ գիտութիւնս ուցա-

նես . իրարու հետ պարապ բան չի
խօսիս . միշտ ուսումնական երբեմն
և հոգևոր կամ ուրիշ օգտակար բա-
ներ ըլլան բերանդ , որ պատուաւոր
անձն երևնաս :

Ըլլայ թէ քիչ մը բան սորվե-
լով քեզ բան մը կարծես , ու բան
գիտցող երևնալ ուզես . և անանկ
բաւեր ալ գործածես խօսակցութե-
մէջ , որով ծիծաղելի երևնաս . զի
այդպիսի բան յիմար և իմաստակ
տղոց կը վայել :

Դարձեալ պարկեշտ խոնարհուե-
հետ պէտք է ունենալ մէկ ազնուա-
կան համարձակութի մը , որ ըստ
տեղւոյն պատասխան տաս անուշու-
թիւ , չի՛ թէ խլուրտի պէս ծակերը
մտնես :

Աղէկ բան ընելու մի՛ ամբշնար .
միայն թէ պարկեշտ ըլլայ ըրած
բանդ . որպէս զի վրադ հպարտութի մը
չերևնայ , ու յանգուգն չերևնաս :

Ա երջապէս որչափ աղէկ քեզ
ճանչնաս , այնչափ աւելի խոնարհ ,
պարկեշտ , ազնուական և կատա-
րեալ կըլլաս : Անոր համար գիտուն-
ները միշտ խրատ կուտային թէ ծա-
նի՛ր ղեկ :

Պատմութիւն :

Ղախուէն Ֆռանսայի մեծ զօրաւ պետմը , որ իր խելքովը և քաջութիւնը բոլոր թշնամիքը սարսափեցուցեր էր , ազատիկուց անանկ բարի և խելացի կըթուլէր ունեցեր էր ինքը զինքը ճանչնալու , որ բերնէն մէկ մնափառութիւն բանմը չէր փախցընէր :

Իրեն պատերազմի մէջ ըրած հնարագիտութիւնները երբոր հարկ կըլլար պատմելու , անանկ կը ձեւացնէր բանը , որ իբրեւ թէ թշնամիքը ինքիւրենց խաբւեր են , չէ թէ ինքը մենծ խելքմը բանեցուցեր է : Իր պատերազմները ու քաջութիւնները անանկ կը պատմէր , որ բաց իրմէն դուրս բան չէր թողուր , մինչև լսողները կը կարծէին թէ ինքը տեսնող միայն եղեր է : Պատերազմէ առօք փառօք կը դառնարնէ , ժողովրդեան բարձրաձայն գովութիւններէն , աղաղակէն կը փախչէր , կարծես թէ իր յաղթութեանցը վրա կամըջնար : Ղախուսանք լսելու ատենը զինքը անանկ կերպ մը կը բռնէր մենծերուն առջին , որ կարծես թէ ինք զինքը ար-

գարացնելու կեցեր է . և գրեթէ
բնաւ չէր համարձակէր թագաւորին
առջին երևնալ . վասն զի չէր կրնար
չի համբերել անոր մեծամեծ գովա-
սանքներուն , հարկաւ պիտի կենար
համբերուածք մըտիկ ընէր :

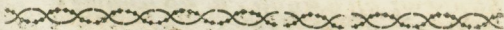
Եւսանկ առաքինուծի որչափ սի-
րելի էնէ , այնչափ դժւար կը գտվի :

Մարդ կըսվի միայն՝ որ պատիւ ունի ,
առաքինուծին՝ է պսակ գլխի .

Զինքն ճանչնալով՝ միշտ կը խոնարհի ,
ամենուն առջին՝ պարկեշտ շնորհալի :

Ջանա՛ որ ըլլաս՝ այլոց պատուելի ,
եղբայրսիրուծք՝ և գործքով բարի :

Մի սուտ պարծանքով՝ կարծերքեզ յարգի ,
զի գործքով միայն՝ մարդս է յարգելի :

Ժ . Հ Ա Մ Ա Ր

Ինչպէս կը փոփոխի սերունդ :

59 . **Զ**ին ժամանակը տրտունջ մը
կար թէ ինչո՞ւ նա մարդուս կուրծ-
քին վրա ապրակի (ճամ) մը չի դրաւ :

որ տեսնէինք թէ ի՞նչ բանով սիրտը
կերպ կերպ կը փոփոխի : Արբեմն
մէկ բանի մը սաստիկ կը փափաքի ,
երբեմն կատէ . երբեմն ուրախանա-
լով կը լայննայ , երբեմն տրտմեւով
կը կծկի :

Պատճառն այս է որ երբ սիրտը
սիրելու բան մը կը տեսնէ , անոր կը
վազէ . երբոր ատելի բան մը կը տես-
նէ , կծկելով ետ կը քաշվի : Արբ
ուրախական բան կը տեսնէ կը լայն-
նայ՝ սրտին ոգիքը ընդարձակելով .
երբոր ցաւալի բան կը տեսնէ , սխմը-
վելով կը վշտանայ :

Նաև երբոր բարկութե՛ք բան մը
կը տեսնէ , արիւնը տաքնալով դուրս
կուգայ դէպ 'ի երէտը , և երբ վախ-
նալու բան մը կը լլայ , պաղելով ներս
կերթայ կը դեղնի , և կը դողայ :

Նա ասոնք են որ մարդս կը փո-
փոխեն , սակայն մարդուս միտքը կա-
ռաւար ըլլալով պէտք է միշտ այսպի-
սի կիրքը չափու մէջ պահել , և
ամէն բան կանոնով ընել , որ կիրքը
չի խռովէ միտքը և անկարգ բան մը
թող չի տայ ընելու : Արովհետև
այսպիսի ատեն մարդուս սրտին մէջ
մէկ պատերազմ մը կը պատահի .

միտքը երբոր բարի բան մը կը տեսնէ, կուզէ որ ընէ. բայց սիրտը կը բաղձայ որ այն ձգէ ու մարմինն ուղածն ընէ :

Օրօրինակ կիրակի օրը կը տեսնես որ մէկ քանի տղաք իրիկվան ժամ կերթան, միտքդ կը հաւանի թէ բարի բան է, պէտք է ընել : Մէյմ՝ ալ կը նայիս որ քանի մը տղաք ալ միատեղ գերեզմաննոցը կերթան. անոր ալ սիրտդ կը բաղձայ որ միատեղ երթայիր, ու քիչ մը զուարճանայիր :

Միտքդ դէմ կելլէ սրտիդ թէ ինչպէս ո՞յ տունը ձգեմ ու գերեզմաննոցն երթամ : Միտդ կը պատասխանէ թէ ես միշտ եկեղեցին կերթամ, մէկ օրմ՝ ալ դուրս երթամ զուարճանամ, ես ալ մարդ եմ :

Երբէն միտքդ կըսէ թէ հոգին առաւել է քան զմարմին. մարմնաւորին համար հոգեւորը ձգել մեծ անկարգութի է : Միտդ կըսէ, թէ իրաւ է, բայց ես ալ հոգեղէն եմ. միշտ հոգեւորին ետեկն պիտի ըլլամ. թէ որ քիչ մը զուարճանալով չորս դիւ չի նայիմ կը մաղձոտիմ. պէտք

է երբեմն ասանկ բաներ ալ ընել :

Միտքդ դարձեալ կաղաղակէ թէ մարմինը որչափ գիրնայ՝ հոգին կը տկարանայ . մարմնաւոր զուարճութիւն մէյմը սովորութիւն եղածին պէս ետքը չիգար . կամաց կամաց կը փոքրօրէն մէն կիրակի երթալ . և երթալով կերպ կերպ բաներ և չար ընկերներ կը տեսնէ , ու վերջապէս կը հորսըզի :

Եւ հա՛ այսպէս այս պատերազմը երկար կերթայ , թէ որ կրթըված ըլլաս առաքինութիւն , կիրքդ ինչ որ առաջդ դնէ մտիկ չես ըներ , մտքիդ և հոգւդ կը հետեւիս . ինչպէս մեծամեծ հոգեւոր անձինք ու գիտուններն ըրին , թէ չէ՝ մէկ անգամ մը սրտիդ բաղձանքին հետեւիս , չարը քեզի սովորութիւն կը լայ ու կիրքը կը տիրէ մտքիդ :

Ինչէ ետեւ խելքիդ եկածը կը նեւ , և մարմինիդ բաղձանքը կը կատարես . քիչ մը բանով կը բարկանաս , ընկերօջդ սիրտը կը կոտորես , խոնարհեւիտ տեղը կը հպարտանաս , ուրախանալու տեղը կը տրտմիս ու րիշին բարեացը վրա : Ա երջապէս առ մենդուն զգուշիւ և գարշելի կը լլաս :

ոչ պատիւ կը մնայ վրադ և ոչ մէ-
ծութիւն :

Ըսով կըլլայ անարդու թիւ. վասն
զի որչափ մարմինին հետեւի մարդ,
այնչափ անպիտան կըլլայ. և որչափ
մտքին հետեւի, այնչափ առաքինի
կըլլայ և հոգեւոր :

Ինչո՞ւ կամար է այս ներքը :

60. Սարգս հոգիէ ու մարմինէ
կազմած է. ինչպէս որ կամք և հո-
գեւոր բաղձանք ունի. այսպէս ալ
մարմնաւոր կիրք պիտի ունենայ. որ-
պէս զի անով աղէկ բանին հետեւի
ու գէշ բանէն հեռու փախչի :

Իայց պէտք է որ սրտին բաղձան-
քը միշտ մտքին իշխանութե տակն
ըլլայ որ կանոնի տակ մնայ. թէ չէ՝
ինքնագլուխ եղածին պէս ապրու-
տամբ ծառաներուն պէս անկարգու-
թիւ կասկանին :

(Ժ) Եւ պէտ շատ անգամ մարմնաւոր
բաները այնչափ կը շարժեն միտքն
որ բոլոր մարմինը կը խռովեն. բայց
միտքը կարօղ է զայն զսպել, որ հան-
դարտ կենայ :

(Ժ) Եւ չէ ախտաւոր եղածին պէս դա

տուժն ալ կապականի , աղէկը գէշ
կը տեսնէ , գէշը աղէկ կը տեսնէ .
ամբընալու տեղը կը պարծի . աղէկ
բան ընելու կամբընայ . և այսպէս
ամէն ուզածն ընելով կըլլայ մոլի
և գարշելի :

Ընկէ ետեւ ուզէ ալ զինքը չի կըր-
նար շտկելու , թէպէտ և ծերանայ :
Ըմենեին ուրիշ հոգ չընէր . միայն
կը ջանայ իրեն բաղձանքը կատարել :

Ըստպէս էին այն երկու չար ծե-
րերն որ շուշանը դատապարտեցին .
որոնք ոչ ծերութիւն ամբըցան , ոչ իշ-
խանութիւն խպնեցան , ոչ ժողո-
վուրդէն քաշվեցան , և ոչ նյութ վախ-
ցան . այլ առանց ամօթի այն սոսկա-
լի չարութիւնը և զրպարտութիւնը ըրին
անմեղին վրան :

Իսկ առաքինի մանուկը Ղանիէլ ,
թէպէտ տղայ էր և անփորձ , բայց
մանկութե ատենը կըրթըված ըլլա-
լով այնչափ միտքը արթուն և լու-
սաւոր էր , որ հասկըցաւ անոնց չա-
րութիւն ու ազատեց անմեղը , և խոյ-
տառակ ըրաւ չար ծերերը :

Ըսոր վրա մէկ գիտուն վարդա-
պետ մը կըսէ . թէ որ միտքդ ար-
թուն է և տարիքդ քիչ , մանկու-

Թիդ քեզ փնաս չի տար . ինչպէս էր
 Ղանիէլը . բայց Թի որ միտքդ ար-
 Թուն չէ և հասակդ ծեր , ծերու-
 Թիդ քեզի օգուտ մը չընէր . ինչ-
 պէս էին այն ծերերը :

Ինչո՞ւ Դժ-ար է յաշմեղէն :

61. Թիմիստոկղէս երեւելի իշխա-
 նը ամէն կըրթուԹի սորվեցուց իր
 զաւկին . անանկ որ սոսկալի ձիերը
 կը սանձէր . բայց չի սորվեցուց որ
 ինքը զինքը սանձէ , և իր կրից յաղ-
 Թէ : Եւ որ համար մօլի անպիտան
 եղաւ տղան , և հայրնալ ամենուն
 մեղադրելի եղաւ :

Եւ անկ տղաք ամէն բան կը սոր-
 վին և սոսկալի աշխատաւոր բաներու
 ձեռք կը զարնէն . բայց ի՞նչպէս չեն
 կրնար այսչափ բանը գիտնալ : Եւ որ
 համար իրենց ախտը անյաղթելի կը-
 մնայ և դժւար կը շտկին , զի չեն բ-
 րած կըրթուԹիւն : Եւ ստի անկիրթ
 մաշն է դժւարութե պատճառը :

Ղանի՞ տղաք կան որ խելքէ չան-
 ցած բաներու հետ ըլլալով՝ կը ջա-
 նան և անհնարին աշխատանքով
 ձեռք կը ձգեն : Եւ ընտի տղաք ե-

բաժշտու թի սորվելու համար դիշեր
ցորեկ կը մաշին . բայց առաքինի ըլ-
լալու համար և բարին հասկընալու
համար ամենեւին հոգ չեն ըներ . ու
որով միայն պիտի կատարեալ մարդ
ըլլան :

Աստի յայտ է թէ կամքը կը խաբ-
վի մարմնաւոր բաներէն , ու հոգեու-
րէն կը պաղի , հեշտու թին ալ իշխե-
լով մտքին և կամքին վրա , գերի կը-
նէ իրեն , և կը կործանէ : Ահա առ-
կեց է դժւարութիւն :

Եւստ անգամ ծնողքն ալ աղէկ
չի կրթելով թէ միատոկղէսին նման՝
ուրիշ ամէն մարմնաւոր բան կը սոր-
վեցընեն տղուն իրենց պարծանք հա-
մարելով . բայց հոգ չեն ըներ բարի
վարք և մարդկութի սորվեցընելու .
որով միայն կրնան մարդ ըլլալ : Անոր
համար ետքը շատ կուլան իրենց
զաւկին վրա անօգուտ տեղը :

Արեմն ջանա՛ կրիցդ չի հետեւիս ,
որ հոգիդ գերի չըլլայ բաղձանքիդ .
ամէն բանի մէջ անկարգ կամքդ կոտ-
րէ . մանաւանդ անանկ ատեն որ
միտքդ ալ կը վկայէ թէ քեզ անար-
գանք պիտի դայ ու անպատիւ պիտի
ըլլաս :

Վասն զի կիրքն է որ մարդն անասուն կընէ . քանի՞ անգամ բարկացող մարդ տեսար որ գազանի պէս կատղած էր ու միտը կը խածնէր . քանի՞ անգամ ճամբուն վրա ընկած գինուղներ տեսար , որ մարդկուէ ելած շանը հետ կը խօսէին . ոչ ըրածնին գիտէին և ոչ խօսածնին :

Քանի՞ կատղած գազան կըլլան այն կնիկներն որ վրէժ խնդրելու համար չըրածնին չի մնար , մինչև երբեմն իրենք զիրենք ալ կը մեռցնեն . վասն զի կիրքը այնչափ կը կուրացընէ , որ միտքը այլ չի կրնար բարին առաջը դնել , ու չարէն փախչիլ :

Եւ հա այսպէս կըլլան մոլի . որ թէ պէտ առջի բերանը պղտի զանցառութենէ մը կըսկըսի , բայց քանի կերթայ՝ այնչափ կը զօրանայ որ երկրորդ բնութի կըլլայ :

Արեմն ասկէ ետեւ բոլոր ջանքը ըլլայ՝ առջի բերանը յաղթելու կըրիցդ . թէ որ մէյմը միտքդ իշխեւ տաս կրիցդ վրա , անկէ ետեւ դիւրին կը յաղթես ամէն բանի , մինչև բոլոր շարժմունքդ չափի տակ դնելով կատարեալ կըլլաս : Արսէն թէ այն

է անիրաւ իշխան , որ իր վրա իշխա-
նութի չի կրնար ընել :

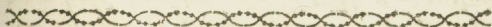
Պարտաւէ :

Պշատոնին աշկերտը Վրոքիլլոս՝
մէկ սոսկա ի ալէկոծութե մը պա-
տահեցաւ , որ քիչ մնաց պիտի խըղ-
դըվէր : Բայց ազատեւէն ետեւ եր-
բոր տուն դարձաւ ամէն բանէն ա-
ռաջ պատ շինողը կանչեց , ու իր
տանը երկու պատուհանը գոցել ար-
վաւ որ դէպ 'ի ծովը կը նայէին :

Երբոր իրեն հարցուցին , թէ ի՞նչ
կընես . պատասխան տվաւ թէ մար-
դուս կիրքը հոգուն չի յաղթելուն
համար պէտք է նախ առիթներէն
փախչիլ . որպէս զի նորէն փորձու-
թե մէջ չիյնի :

Ուստի կրնայ ըլլալ որ օր մը այս
պատուհաններէն դէպ 'ի ծովը նայե-
լով ինձի փորձութի գայ , ու կիրքս
շարժի նորէն ծովը մանելու . անոր
համար գոցեցի որ նորէն վտանգի
մէջ չիյնիմ :

Արդ թէ որ իշխես՝ բաղձանքիդ վրան ,
մարմնոյդ աշխարքին՝ ես յաղթող իշխան :
Հռտով կը հասնիս՝ կատարելութե ,
իբր դանիէլ՝ մանուկ խոհական :
Այս ըլլայ քեզի՝ օրէնք սխաւական ,
որ չըլլաս դերի՝ կրիցըդ բռնական .
Եթէ թոյլ թողուս՝ միանդամ միայն ,
սեանես թէ գլխուդ՝ ինչ բաներ կուգան :

ԺԱ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ինչպէս էր չափաւորի մարդ :

62. Ինականաբար ամէն մարդ
բարիին կը ցանկայ , և ինչ որ ընէ՝
բարի կարծելով կընէ : Եւ թէ ամէն
ըրաժ բանը բարի է , հապա բարի կե-
րենայ իրեն . վասն զի շատ անգամ
միտքը կը խաբւի բաղձանքէն ինչպէս
ըսինք :

Իսկ բաղձանքը մարմնաւոր բանե-
րու ցանկաւով չարը բարի կարծելով
կընէ . թէպէտ երբեմն մտքին ու
բաղձանքին մէջ բնական կռիւ մը
կը մտնէ , սակայն շատ անգամ բաղ-

ձանքը կը յաղթէ մտքին, և այսպէս
կըլլայ չար :

Իսկ երբոր միտքը կանոնաւորեալ է, բաղձանքն ալ երբոր կանոնաւոր կըլլայ, միաբան դիւրին կը գործեն բարին, և այն կըլլայ առաքինութիւն, և որչափ որ այսպէս կանոնաւոր գործեն, օրէնքն իրենց սովորութիւն կըլլայ. և ասանկ չափաւորելով մարդը բարի վարքով կատարեալ կըլլայ :

Իսկ եթէ ոչ միտքը կանոնաւոր ըլլայ, և ոչ բաղձանքը, անատենը մէկէնիմէկ չարին կը հետեւին և կըլլայ մոլութիւն. և որչափ աւելի սովորութիւն ըլլայ՝ այնչափ աւելի միտքն ու բաղձանքը կատականին, և կըլլան մոլի ախտաւոր :

Առտի երբոր միտքը զօրանալով բաղձանքին չի հետեւիր, կըլլայ չափաւորութիւն, և մարդս բաղձանքին չի հետեւելով կըլլայ ժուժկալ և առաքինի. իբր թէ ինքզինքը չափի կանոնի տակ կը պահէ : () որօրինակ բաղձանք կուգայ քեզ որ չի նստիս, ժուռ գաս գեղեցիկ դաշտին մէջ. բայց մտածելով թէ ծնողքդ չեն ուղեր, և ծնողաց կամքին դէմ ը.

նե՛ն է չար . երբոր կամայդ կը յաղ-
թես ու չե՛ս ընէր , կըլլաս առա-
քինի . և եթէ միայն պարտե՛զը
ժուռ գալով շատանաս , կը չափաւ-
որե՛ս բաղձանքդ , կըլլաս ժուժ-
կալ :

Ի՞նչ ոյժ ունի բաղձանքը :

63. Որչափ աւելի թոյլ ըլլայ մարդ ,
այնչափ կը սաստկանայ բաղձանքը ,
և ամէն գործողութեան մէջ միշտ
բաղձանքը առաջ վազելով՝ իբր բռ-
նաւոր մը կը յաղթէ խեղճին , բայց
բնական օրէնքն ու խիղճը մտքին
լոյս տալով՝ կը զօրացնեն . որով կը
յաղթի բաղձանքը :

Եւ որովհետեւ դժւար է այս յաղ-
թութիւնը , անոր համար պատուելի և
ազնիւ կըլլայ կըթըված մարդը . մա-
նաւանդ մանկութե՛ն ատենը , երբոր
կամքը կոտրելով սովորութի՛ն կընէ
իրեն . անատենը առանց աշխատա-
նայ կատարեալ կըլլայ : Եւ ընդ հա-
կառակն , թէ որ մանկութե՛ն ատենը
չափի տակ չըլլայ ու օրէնքէ դուրս
ընէ , մէկէն բաղձանքը կը տիրէ , ու
անբանի կարգ դասելով՝ կընէ մօլի .

անանկ որ մեծութե ատենը այլ չի
կրնար շտկիլ :

Եւ որ համար բարկասիրտ մարդը
ոչ ամօթ կը նայի և ոչ մեղք , ամէն
բանէն աւելի կը ցանկայ որ զարնէ
կոտրէ . նոյնպէս գինեմոլ մարդուն
աշխարհք բաշխես աչքին չերենար ,
իր բոլոր բաղձանքն է դաւած մը
գինին : Ինչու որ բաղձանքը տիրէր
է , և չար սովորութիւն իրեն բնական
եղեր է : Ուրեմն նոյն կանոնը պէտք
է միշտ ունենալ . որպէս զի միտքը չի
յաղթւի , և միշտ մարմնաւոր բա-
ներուն վրա տիրէ :

Ի՞նչ կանոնով էլլա :

64. Վիտունները այս երկու կա-
նոնս կուտան , համբերէ՛ , հրաժարէ՛ .
այսինքն որչափ կամքիդ դէմ բան
կըլլայ , և որչափ ծանր բան քեզ կը
հանդիպի , համբերէ՛ :

Եւ որչափ խիղճմտանքի և կա-
նոնի դէմ բաներու բաղձանք կու-
գայ՝ հրաժարէ՛ , մի՛ մօտենար , հե-
ռու փախիր : Եւ հա այս երկու կանո-
նով ամէն մարդ կրնայ ըլլալ համբե-
րօղ ժուժկալ՝ կիրթ՝ և կատարեալ :

Սակայն կոյ տրիւնային տաք բը-
նութի՛ մանաւանդ մանկանց վրա ,
որ առանց մտածելու մէկէն իրենց
բաղձանքին կը հետեւին : Եւ որ հա-
մար միշտ կը խաբւին :

Կան մարդիկ ալ որ հանդարտ ըլ-
լալով՝ աղէկ կը մտածեն , և մտածե-
լով՝ կամքերնին կը կոտորեն համբե-
րելով և հրաժարելով , ուստի շու-
տով կատարելութե՛ կը հասնին :

Կան անհամբեր մարդիկ , որ մե-
ծամեծ վշտաց կը համբերեն , ու
պզտի բանով կը բորբոքին . մինչև
կանանց և տղոց ծաղը կըլլան . կան
մարդիկ ալ որ այնչափ թոյլ և փա-
փուկ սորվեցուցած են զիրենք , որ
բանի մը չեն դիմանար . որ շատ ա-
մօթ բան է ընկերութե՛ մէջ :

Ուստի ո՛վ որ չի հրաժարի անպա-
տիւ և ամօթալի գործքէն՝ ախտաւոր
կըլլայ , և ո՛վ որ ուրիշի քաշածին
նայելով չի համբերէր՝ մեղադրելի
կըլլայ :

Իսկ ո՛վ որ կը բաղձայ իր կամքը
կատարելու՝ չի կրնար բարի և պատ-
ւելի ըլլալ . և ո՛վ որ փափկութե՛ հե-
տեւելով նեղութե՛ կը փախչի՝ տկար
և մեղկ կըլլայ , և անով շատ անգամ

կէանքին ալ փնաս կը բերէ ու շուտ
կը մեռնի :

Ըրդ՝ պէտք է որ այս երկու կանու
նը լաւ միտքդ առնուս և միշտ սըր-
տիդ մէջ գրած մնայ . որպէս զի կամ
քիդ դէմ ինչ բան որ ըլլայ , չի
տրտնջաս , ուրիշի երես չի դարձը-
նես ու նեղանալով պատասխան չի
տաս , որ մեծ ամօթ է :

Ինուծիւնդ որչափ խառնի՝ դուն
համբերէ՛ . չըլլայ թէ անխելք կնիկ
ներուն պէս չուզած բանդ որ ըլլայ՝
սկըսիս լալ . որ մարդկուծէ դէմ է ,
և մարդու չի վայլեր փուճ՝ բանի հա-
մար լալ :

Եւ որչափ սիրելի բան մը տես
նես , նախ մտածէ՛ թէ վայելուչ և
բարի՞ է . եթէ անվայել բան է ,
դուն քեզ ըսէ . հրաժարէ՛ : Ի՞նչպէտ
բնուծիդ , կամ բաղձանքդ չուզեր
ետ կենալ , մտիկ մընէր : Սիայն
մտքիդ հետեւէ՛ , որ բարին կը ճանչ-
նայ . միշտ կամքդ խորտակէ՛ , որպէս
զի այր կատարեալ ըլլաս :

Ալ դիր ասոնց՝ կը տեսնես որ ա-
ռաքինի մարդիկ միշտ այս կանոնով
կատարեալ եղած են : Եւ ման-
կուծէն ատենէն զիրենք կը թելով՝

մեծութե ատենը օրատրաստ գտեր
են բարի սովորութիւնը :

Արեմն միշտ ջանա երևելի մարդ-
կանց հետեիլ . երբոր կիմանաս թէ
պատւաւոր տղայ մը կայ , որ աղէկ
անուն ունի , ու ամենուն գովելի է ,
նայէ՛ թէ ինչ կատարելութի ունի .
անոր հետեւէ : () րինակ ըլլայ քեզ
կապիկը . որ իրեն նման անբան կեն-
դանիները բանի մը տեղ չի դնելով՝
չուզեր անոնց նմանիլ : Այլ մարդու
կատարելութիւնը զգալով , միշտ կը-
ջանայ մարդու գործք ընել , և մար-
դու նմանիլ :

Այսպէս դուն ալ անպիտան ման-
կանց վարքին չի նմանիս . հապա՛ ա-
ռաքինի և խոհեմ մանկանց . որոնց
վարքին հետեւելով քեզ միշտ չափի
մէջ պահես , մինչև որ կատարելու-
թե աստիճանին հասնիս :

Պատճառքն :

Խելացի մարդ մը երկու զաւակ
ունէր , մէկը մանչ խիստ գեղեցիկ ,
մէկալը աղջիկ խիստ տգեղ : () ր մը
մանչը հայլին նայելով սկսաւ մեծ
զուրցել և պարծենալ քրոջը վրան :

Իսկ քոյրը դժւարելով՝ գնաց հօ-
րը վրան լալով եղբօրը զուրցածները
սրատմեց։ Հայրը երկուքն ալ կանչեց
առջին՝ քսաւ։ Կուղեմ՝ որ երկուքդ
ալ միշտ հայլիին մէջ նայիք։

Վունն սրդեակն սրջափ գեղեցկու-
թիդ կը տեսնես, ջանա՛ որ չար սո-
վորութիւն կրիցդ հետեւելով աղւոր
տեսքդ չաւրես, ու խայտառակ չըլ-
լաս։ Վունն ալ ա՛ղջիկս ագեղութիւն
տեսնելով բարի սովորութեանց հե-
տեւէ՛, ու կամքդ կոտրելով լաւ վարք
ունեցիր, որ հոգիդ գեղեցկացնես։

Ջանա՛ որ բարեաց՝ հետեօղ ըլլաս,
և մի նմանիր՝ անժուժկալ մանկանց։
Ձի այս կանոնով՝ պիտի մօտենաս,
բարեկիրթ վարուց՝ իմաստուն արանց։
Այս երկու խօսքս՝ միշտ միտքդ մնան,
որ դուն ալ հասնիս՝ անանկ մեծութեւ։
Գեշէն հեռացիր՝ բարւոյն հետեւէ՛,
մեռցնւր չար կամքդ՝ բարի կրթութիւն։

ԺԲ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչ է բարեխառնութիւնը :

65. Բարեխառնութիւնը չափաւորող առաքինութիւն է, որ աւելի կը չափաւորէ մարդուս կիրքը. նըչափ բռնաւոր կիրք ըլլայ, պէտք է որ աւելի չափաւորի և կանոնի տակ մտնէ :

Որովհետեւ մարմինը մարմնաւոր բաներու կը փափաքի, հոգին ալ հոգեւորին : Իսկ բարեխառնութիւնը կանոն կը ըլլայ որ՝ ոչ մէկը և ոչ մէկալը չափէ դուրս կիրք մը չեն կրնար ունենալ :

Օրորօրինակ մօլին կուզէ ամէն կամքը կատարել ուտելով խմելով. թմրածն ալ բան մը չուզէր ընել. իսկ բարեխառն մարդը երկուսին մէջը բռնելով չափով կը կատարէ պիտանին և վայելուչը :

Իհա՛յ յայտ է թէ այս առաքինութիւն ալ մարդուս բաղձանքը կը կանոնաւորէ. անանկ որ ոչ ունեցած

ատենը սաստիկ կուրախանայ, և ոչ
չունեցած ատենը սաստիկ կը վշտա-
նայ: Ոչ ցուրտ և ոչ սաստիկ տաք,
այլ բարեխառն. և միշտ միակերպ
թէ սիրտը, և թէ դէմքը:

Սկրատ փիլիսոփային համար կը-
սեն թէ ոչ հարսնիքին օրը այլայլե-
ցաւ, և ոչ մեռած օրը. վասն զի բա-
րեխառնութիւն կը թրջած ըլլալուն
համար, ոչ ուրախութե կիրքը տի-
րեց վրան, և ոչ մեռնելու վախը:

Ընոր համար հարսն ու մահը իրեն
առջին մէկ էին. թէպէտ սրտին կիր-
քը զանազան էր. բայց իր կատարե-
լութիւնը նոր էր ամենուն:

Ըյսպիսի մարդիկ շատ դժուար կը
խռովին. ոչ սաստիկ կուրախանան և
ոչ սաստիկ կը տրտմին, որչափ մեծ
բանի մէջ ըլլան. թէպէտ սրտերնին
կեւլէ: Եւ ոչ բարկութիւն կը կատ-
ղին, և ոչ անբանի նման կը թմրին.
այլ միշտ չափաւոր և բարեխառն են
ամէն բանի մէջ:

Իրաւի, պէտք է որ ամէն կենդա-
նի կիրք ունենայ, ուստի կիրքը յան-
ցանք չէ մարդուս. հապա չափի մէջ
չի պահելն է յանցանք: Ընոր համար
պարտական է աղէկ վարել և իշխել

կրից վրան, որպէս զի կատարելու
թէ հասնի :

Ամերիգայ աղգ մը կայ, որ անբղ-
գայ անբանի նման է, մարդիկ ալ
կան որ գազանի նման կատղած իրար
կուտեն (424) :

Ինչպէս իշխան Բարեխառն :

66. Արիստոտէլ կըսէ թէ մանկու
թէ ատենէն կըթուլթիւն ընելով
մարդս դիւրին բարեխառն կրնայ ըլ-
լալ : Որովհետեւ չար սովորութիւնը
որչափ որ դիւրին կրնայ ստանալ,
այնչափ ալ դժւար կրնայ ձգել սովո-
րութի ըլլալէն ետեւ :

Ուստի ջանալու է որ բարի սովո-
րութիւն բնական ըլլայ մանկութե
ատենդ և ոչ չար սովորութիւնը, որ
առանց կըթուլթիւն ալ կըլլայ : Անկէ
ետեւ դիւրին կրնայ տղան ժառանգ
ըլլալ առաքինութե և ամէն բարու-
թեան :

Այլ տղայ մը անատենը կըսկըսի
բարեխառն ըլլալ, երբ կըսկըսի ա-
մըջնալ. որ նշան է թէ ամօթխա-
ծութիւն բարի վարք պիտի ունենայ :

Որովհետեւ ամօթը կորսընցուցա-

ծին պէս պատիւն ալ կը կորսընցնէ :
Եթէ ամէն մարդ պարտական է իր
պատիւը պահելու , ապա պէտք է որ
բարեխառն ըլլայ :

Հերակլէս երկու ճամբու վրա կե-
ցած կը մտածէր թէ որ ճամբան եր-
թայ . զի մէկը դէպ 'ի վար կերթար ,
որ զանազան ծաղիկներով զարդար-
ված էր . մէկալը դէպ 'ի վեր , որ
փշալից էր : Ար երկու աղջիկ նըս-
տած էին , մէկը ուրախ , մէկալը
հանդարտ . ուրախ աղջիկը կը յոր-
դորէր որ ծաղկալից ճամբան երթայ .
մէկալն ալ կը խրատէր որ դժւար
ճամբան երթայ , որպէս զի իրեն բա-
րի ըլլայ , ու չի մոլորի :

Ի՞նչ կը նշանակէ :

67. Այս ճամբան կը նշանակէ մար-
դուս բաղձանքն ու միտքը . և երկու
աղջիկներն են հեշտութիւն ու հա-
մեստութիւն : Հերակլէսն է սիրալը ,
որ անկիրթ ըլլալով չիյտէ թէ որ
ճամբան երթայ :

Բաղձանքը կը հրաւիրէ ծաղկանց
մէջէն դէպ 'ի վար երթալ . միտքն
ալ կը հրաւիրէ դէպ 'ի վեր երթալ ,

որ թէպէտ դժւար ճամբայ է , այլ վերջը բարի է :

Եւ այսպէս շատ տղաք այս ճամբուն վրա մտածելով դժւար ճամբան դաշին ու երևելի եղան : Եւ շատ տղաք ալ խաբովելով դիւրին ճամբան դաշին ու կորան :

Եւ հա այն է աւետարանական նեղ ճամբան , ուր շատ տղաք և աղջկունք տկար բնութիւն բարեխառնութեան ճամբան երթալով փառաւորեցան , մինչև թագաւորները զարմացուցին . շատ մեծ մարդիկ ալ այն հանգիստ ճամբան երթալով անարդիւնցան :

() ր մը գէշ կնիկ մը Սկիւտ փիլիսոփային ըսաց , թէ դուն այսչափ բան գիտես , բայց ես քեզմէ շատ գիտեմ . վասն զի դուն ինձի հետևողներուն մէկը չես կրնար քեզ ձգեր , ես բոլոր քու աշակերտներդ կրնամ ինձի ձգել :

Պատասխան տվաւ իմաստունը թէ զարմանք չէ . զի դիւրին է քարը վար ձգել քան վեր նետել : Սակայն թէ որ բարեխառնութիւն կրթւած ըլլային , մէկը չէր կրնար իրեն ձգել :

Եւ այսպէս ըլլալով պարտական ես հիմակուց բարեխառնութե հե-

տեղի : Որչափ զուարճալի բան տես-
նես , մի՛ սաստիկ կիրք ցցնելով ու-
րիշին յայտնի ընէր ուրախութիւնդ .
և որչափ չուզած բանդ ըլլայ , վրադ
տրամուծի՛ն չերենայ . նաև որչափ
սիրած կերակուր ըլլայ , չափով կէր
որ ընկերներդ չիմանան սիրելդ :

Իսկ թէ որ ուրախութե՛ն տեղմ՝
ըլլաս՝ ընկերներուդ մէջ մի՛ թմրած
կենար . նոյ բարեացը վրա նայելով
չափով զուարճացիր : Եւ այլոց
սէրն ու պարգևը անոյշ դէմքով և
ծիծաղ երեսով ընդունէ :

Ո՛ր ասն զի ինչպէս որ չափազանց
ուրախութիւն բարեխառնութե՛ն դէմ
է . այսպէս ալ չափազանց թմրու-
թիւնը տմարդութի՛ն է : Իսկ դու այս
երկու ծայրէն հեռու կենալով բա-
րեխառնութե՛ն հետեւէ . իբր թէ ա-
մէն Գործքիդ մէջ բարի խառնէ . ո-
րով կը հասնիս կատարելութե՛ն այն-
չափ լաւ , որչափ որ հիմակուց կը-
մտնես այն համեստ ճամբան :

Պատճառնէ՛ն :

Ընկիպիատէս երևելի զօրապետը
Ընկենացոյ պատերազմին մէջ այն-

չափ չափաւոր և բարեխառն էր, որ
բոլոր զօրացը բարի օրինակ մը եղած
էր. որով միշտ կը յաղթէր:

Բայց երբոր դառնար հայրենիքը
կուգար՝ փափկութեց և չար սովոր
ութեանց հետեւելով, այնչափ մոլի
ախտաւոր կըլլար որ առակ էր ե-
ղած, թէ մի և նոյն անձը ինչպէս
երբեմն առաքինի, երբեմն մոլի կըլ-
լայ: Ասեւ ինչ վարմանալի բան է
սովորութիւնն, որ մարդս այսչափ
կը փոփոխէ:

Բարեխառն համեստ՝ վարքն ընէս քեզ դաս,
մաքուր խօսքերով՝ աղնիւ երևնաս:

Զի խօսքով բարքով՝ մարդս կը յայտնի,
սարկէշտ շարժմունքով՝ կըլլայ նազելի:

Անկիրթ համարձակ՝ բնաւ չերևնաս,
ամօթխած գունով՝ դէմքդ ըլլայ ներկած:

Այս է մեծ նշան՝ մարդավար մանկանց,
սասով մեծերուն՝ սիրական կըլլաս:

ԺԳ. ՀԱՄԱՐ

Ինչպէս է առաքինին :

68. ին մօռացիները օրէնք ու
նէին որ ամէն մարդ մէկ չափով գօտի
կատէ մէջքը: Այլ որ գէր էր կը սպա-
ժէին թէ որկրամուլ է . և աւելի
վատութն ալ մէկալ ծայրը խոտորած
կը համարէին: Իհա այսպէս է ա-
ռաքինին, որ ոչ մէկ ծայրը կը խոտո-
րի և ոչ մէկալ ծայրը: Աստի այս
օրէնքս կը պարտաւորէր առաքինի-
ներն որ ոչ մէկ ծայրը խոտորին և ոչ
մէկալը, այլ չափաւոր և միջին ճամ-
բան երթան, որ կըսվի միջաստիճա-
նութիւն:

Օրորինակ թէ որ մէկը ամէն
բանի մէջ վախկոտ է, կամ աւելի
համարձակ առանց վախի, մնլի է.
Թէ որ ըստ տեղւոյն չափաւորէ կիր-
քը՝ առաքինի է . որով կըլայ արիւ-
թիւն:

Թէ որ ուրախութե և տրտմութե

մէջ թմրած կը մնայ ու ամենեին չի շարժիր , անբարեխառն է . բայց թէ որ ըստ տեղւոյն ուրախանայ և տրտմի չափով ինչպէս ըսինք , կըլլայ առաքինի :

Թէ որ առանց մտածուէ գործէ , կամ թէ խորամանկութե ամէն բանի մէջ սատանութի բանեցընէ , մոլի է . բայց թէ որ չափաւոր մտածելով ընէ , խոհեմ է :

Թէ որ աղաչուի թի ընէ , կամ թէ մտնելով շուշլուի ընէ՝ մոլի է , իսկ թէ որ ըստ տեղւոյն գործածէ իրեն և ուրիշին ազէկութեք համար , առաքինի է :

Եւ այսպէս սովոր միջին ճամբան կերթայ , ու իր կիրքը կը չափաւորէ թէ բարկութե մէջ , և թէ փռափռութե և մարդահաճութե մէջ՝ կըլլայ առաքինի . և սովոր կրից հետեւելով մէկ ծայրը կը խոտորի , կըլլայ անտաւոր :

Ստանկ մարդուն քանի որ տարիքն եւե՛լնայ , նոյն ախտն ալ հետը կեւե՛լնայ , մինչև բնական լոյսը խաւաքելով խիղճմտանքին ալ դէմ կընէ չարաչար : Իբր զի՝ խիղճը միշտ լոյս մը կուտայ , որ չի խոտորի շխտակ եր-

Թայ • իսկ երբոր մէկ կողմը կը խռ. տորի, հարկաւ կը մոլորի առաքինու. Թէ գէմ ընելուն համար :

Ինչպէս պիտի որոշէ :

69. Ի՞նչն մարդ բնական լուսով կրնայ որոշել միջին ճանապարհը ա. առաքինու Թէ, և մոլեկան ծայրերը. բայց նախ պէտք է սրտէն հեռացնէ կիրքն ու չար սովորու Թիւները: Արոնք ոչ միայն առաքինու Թիւ կը խափա. նեն, այլև բնական լոյսը խաւարելով միջոցը կը կորսընցնեն :

Քանի՜ մարդիկ կը տեսնենք որ կուլան կողքան իրենց մոլուէը վրա. բայց չար սովորուիւ Թող չի տար որ առաքինու Թէ միջոցը գտնեն :

Քանի՜ մանկունք իրենց ընկեր. ներուն գեղեցիկ խրատներ կուտան, և առաքինու Թէ ճամբայ կը սորվեց. նեն : Սակայն իրենք չար սովորու Թիւ ախտաւոր ըլլալով՝ անկարգ կապրին :

Եւստ անգամ մեծ եղբայրը պզտի. կին զարմանալի բաներ կը խօսի, բայց ինքը ծոյլ և դատարկ ժուռ կուգայ : Ի՞նչն կրնան կրտսէն Թէ բերնէդ մինչև ահանջդ քանի՞ մղոն է՝ որ չես լսէր խօսածդ :

Որչափ դժւար ուսումներ և ար-
ւեստներ, մարդս կը սորվի, ու առա-
քինութիւն ճամբան չի կրնայ սորվիլ,
յայտ է թէ սովորութիւնը բնութիւն
ըլլալով իրեն՝ կը խափանէ :

Ինչպէս նշուած սովորութիւն :

70. Եւստ աղաք եղան որ երբոր
նաւ մտան ու ծովուն ահագին ալիք-
ները տեսան, սոսկալով կիսամեռ ըն-
կան, և օրերով անշունչ մնացին :
բայց քանի մը օր անցնելով սկսան
սորվիլ, ու բանի մը տեղ չի դնել :
Նաև քանի մը անգամ ճամբայ ընե-
լով անանկ քաջ նաւապետ եղան,
որ աշխարհք պտըտեցան :

Ուրեմն թէ որ առաքինական դործ-
քերը քիչ քիչ սովորութիւն ըլլան կըր-
թութիւն՝ օրինակով և փորձով, ան-
տարակոյս կրնան ըլլալ բնական :
Ինչանկ որ դիւրաւ կըլլայ մարդս ա-
ռաքինի այս ճամբով :

Իհա դուն ալ ասանկ միշտ բարի
սնունդ առնելով դիւրին կը սորվիս
առաքինական կեանքը . մինչև բնա-
կան կըլլայ առաքինութիւն . և սովո-
րութիւն կըստանաս ուղած բարիքդ :

Սակայն պէտք է միշտ ջանաս բարի սովորութեց հետեւելու . լսած և տեսած բարի բաներուն ետեւէն ըլլալու : Որչափ անգամ որ կը լսես թէ բարի զաւակները օրհնեմք և գովեստ կառնեն . պէտք է անոնց վարքին նմանիլ : Եւ երբ կը տեսնես որ չար զաւակները կը պատժուին անեծքով , պէտք է սոսկալով դուն քեզի դաս :

Երբոր կը կարգաս գեղեցիկ պատմութիւներ առաքինի մանկանց , ջանա՛ որ անոնց հետեւելով սովորութիւնէս քեզ անոնց առաքինութիւնը . որով կըլլաս սիրական զաւակ ծնողացդ , խաղաղասէր և գովելի :

Սինչ զի ամենուն առջին մեծանունը ըլլալով տեղեմը կասկած և վախ չեսունենար : Արովհետեւ մեղադրելու անշահ սովորութիւն մը չունիս միջին ճամբայէն չի խոտորելուդ համար :

Եղէկ մտածէ՛ թէ մանկական սովորութիւնդ միշտ հետդ կաճի : Աստի թէ որ բարի սովորութիւն ունենաս՝ հոգիդ օրէ օր կը զօրանայ . և առաքինի վարքով այնչափ կը լուսաւորի որ հրեշտակի նման կըլլաս :

Իսկ թէ որ չար սովորութիւն ստանաս , միշտ վատ և անսխիտան կըլլաս ,

մինչև մարդ չուզէր երեսդ նայիլ
զգուելի վարքիդ համար :

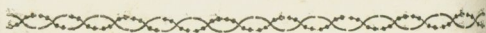
Բայտ ասանկ ճանչնալով պարտա-
կան ես ամէն բանէն առաջ՝ առաքի-
նուն միջին ճամբան սորվիս . և նոյն
բարի սովորութեց հետևելով, առա-
քինի և կատարեալ ըլլաս :

Պատճառքի :

Սկիւած փիլիսոփան մանկութեն
այնչափ բարի սովորութիւնք կըր-
թեր էր որ կատարեալ առաքինի ե-
ղած էր : ()ը մը աշակերտները ժող-
վեր դաս կուտար , ուրիշ փիլիսոփայ
մը եկաւ հոն . որ անոր դէմէն գը-
ծադրութեւն նայելով կանչեց , թէ
կերպարանքիդ կերեւնայ որ դուն ախ-
տաւոր մարդ ես :

Ընկերաները երբոր այս խօսքս ըսե-
ցին , անանկ տաքցան , որ մարդը ախ-
տի ծեծէին : Բայց Սկիւած մէկէն
զանոնք արդէնէց ըսելով թէ իրաւ է
խօսքը . ես բնականաբար պիտի ախտա-
ւոր մարդ ըլլայի , թէ որ բաբի սովո-
րութիւնք զիս չի կրթէի . որով ամէն
դէշ բնութիւններս շտէեցի , և առաքի-
նութեց հետևեցայ :

Վայ որ հետևի՝ չար սովորութեանց ,
 վատթար գործերով՝ միտքն է խաւարած :
 Գեշ գործքն է իրեն՝ բնութի մը եղած ,
 զուրկ ամէն տեսակ՝ առաքինութեանց :
 Փախիւր չար գործոց՝ սրչափ որ կրնաս ,
 չըլլայ թէ քիչ քիչ՝ բնութի օտանաս :
 Եթէ հետևիս՝ միանգամ միայն ,
 չես կրնար ձգել՝ չարաչար կերթաս :

ԺԴ. Հ Ա Մ Ա Ր

Լ՝նշպէս պիտի պաշտենք աս :

71. Լ՝ծաշունչը այսպէս կը հրա-
 մայէ . որդին կը փառաւորէ իր հայ-
 րը , ծառան կը վսխնայ իր տիրոջմէն ,
 ուրեմն թէ որ ես ձեր հայրն եմ , ո՞ր
 է իմ փառքս . թէ որ ձեր տէրն եմ
 ո՞ր է իմ պատիւս :

Լ՝ըդ նմապաշտ ըլլալու համար
 պէտք է սրտանց և հոգւով երկրպա-
 դութի ընենք ստեղծողին . նաև սի-
 րելով և դողալով պէտք է իր պատ-
 լիրանները պահենք , և իր օրէնքնե-
 րուն ծառայենք :

Ո՛ր ասն զի բաւական չէ միայն պատ-
ւիրանները պահել և մեղքէն հեռու
փախչիլ . հապա պէտք է ծառայել ի-
րիկուն թուտու տված բարիքները յի-
շելով և աղօթք ընելով, ինչպէս իր
մեծութեը կը վայելէ :

Սք Լճիչէ վարդապետնիս կըսէ թէ
սլ մարդ խելքդ գլուխդ ժողվէ ,
տես թէ ինչպիսի մեծ պատիւ ունե-
ցար, մինչև հայր կըսես ստեղծողիդ :
Լսալ մտածէ թէ հօրդ մեծութեը
քեզ պիտի յարմարցնես , որ ամենքը
հասկընան թէ ճշմարտապէս օրդի
նոյ ես :

Լհա՛ այսպէս պէտք է նա՛ պաշ-
տել , չէ թէ սովորութի եղածի պէս
միտքդ հաղար փեղ ըլլալով . զի այս-
պիսի աղօթք և պատարագ ընդունե-
լի չեն նոյ , թէ որ դուն քու աղօթքդ
չես լսեր , նա՛ ինչպէս լսէ :

Իսէ որ մեծ մարդու մը հետ խօսիս
կըսկըսիս կարմրիլ և ուշ դնելով պա-
տասխան կուտաս . ապա նըջալի աւե-
լի երբոր նոյ հետ կը խօսիս աղօթքով-
նը և բարի վարքով առջին ելլէլ պէտք
է , և ոչ ուրիշ կերպով :

Սեր նք Յակոբ մծբնայ հայրա-
պետը կըսէ թէ շատ գեղեցիկ է ա-

ղօթքը թէ որ ընօղը բարեգործ ըլլայ . ընդունելի կըլլայ աղօթքը , թէ անձ հետն ըլլայ . լսելի կըլլայ աղօթքը , թէ որ ընկերին ներում ըրած է :
 Թէ չէ՝ ի՞նչ օգուտ դրսէն ջերմեռանդ երևնալ , ու ներսէն ուրիշը չի քաշել , ընկերը ատել , բարի վարք չունենալ զուրկ առաքինութիւն :

Այն անոր որ ասանկ օրտով կը համարձակի այն առջին երթալ ու աղօթել . որովհետեւ ջերմեռանդ աղօթքն է մէկ լար մը այն հետ կապած , որ անձ դէպ 'ի մարդը կը քաշէ . և մարդը դէպ 'ի երկինքը կը ձգէ :

Լճապետութիւնը դէ՞ Է աշխարհիս Ռեծութիւնը :

72 . Թէ որ մեծութիւնը անձապաշտութեան գէմ ըլլար , ան չէր տար մարդկանց , ինչպէս տվաւ Լճապետութեան . և ուրիշ նահապետներուն , որ որչափ աւելի մեծցան , այնչափ աւելի ջերմեռանդ և անձապաշտ եղան :

Ուրեմն փառքն ու մեծութիւնը ոչ անձապաշտութեան գէմ է , և ոչ առաքինութիւն : Լճապետութիւնն ու աշխարհասիրութիւնն է հակառակ անձապաշտութեան :

տուէ , որ շատ մեծատուններու վրա
տիրած է :

Սինչ զի կը կարծեն թէ մեծ մարդ
ըլլալով պարտական չեն առաքինի
ըլլալու : Բայտա ասանկներուն քա
ւետարանը կըսէ , թէ վայ ձեզ մեծա
տանց զի ընկալայք զմիսիթարուծիւն
ձեր :

Արեմն պէտք է մանկուէ ատենդ
կըթըվիլ ջերմեռանդ աղօթքներով ,
որպէս զի բնական ըլլայ քեզ անպաշ
տուծիւ , և չըլլայ թէ թուլանալով
պաղի : Ասան զի մոլուծիւ չի կրնար
մօտենալ առաքինի հոգուն , որ ան
պաշտուծիւ զարդարւած է :

Բայտա շատ սիրտը ամէն գործքին
մէջ իր բարեպաշտուծիւնը յայտնի
կընէ : Սանաւանդ աղօթքին մէջ
սիրտը կը բորբոքի որ անպին տեսու
թէր արժանի ըլլայ : Այլապի փառք
մեծուծի տեսնէ , աչքին չերեար , ու
մարմնաւոր բանի համար հոգեւորէն
չի հեռանար . նաև անպաշտուծի
համար ամէն բան կատէ , մինչև իր
կեանքն ալ չի խնայէր :

Աստի անոնք որ կամ մեծուէ հա
մար , կամ հանգստուծի համար , և
կամ մարդկային նկատման համար

հողեօրէն կը պաղին , մօլի և անպիտան են : Կարծեն թէ անով բարակ և գիտուն պիտի երևնան . չիյտեն թէ ամենուն ատելի կըլլան կոշտ և անշահ վարքով : Իբր զի՝ ստեղծողէն հեռու ըլլալով ուր պիտի հանգիստ և մեծութի գտնեն , և ի՞նչ փուճ մեծութիի է ունեցածնին , որ քիչ ատենէն պիտի անցնի ու իրենք ալ հող պիտի դառնան :

Ուր են այն մեծատուններն որ կարծէին թէ միշտ հոս պիտի մնան , շատոնց ամէն մեծութիւնին ձգեցին դացին , ու անուննին ալ չի մնաց :

Սակայն բարի գործքն ու նախաշատութիւնը միշտ կը մնայ , և յաւիտեան պատուելի է առաքինին :

Սարգիս վարդապետնիս կըսէ , թէ ի՞նչ այլ մեծ երանութի կրնայ ըլլալ , քան զայն , որ մարդս ցաւալի մարմնով նոյ պատուիրանը կատարէ , ու երկնային թագաւորութիւնը ժառանգէ :

Ի՞նչպէս պէտք է պատուել նա :

73 . Իմաստունները կը հաստատեն , թէ նախ աւելի պատուելի է քան զո.

տարմուլթիւն կըլլայ , և ոչ ճշմարիտ
բարեկամութիւն : Այս և ոչ տղան բարի
զուտակ կրնայ ըլլալ , և ոչ հայրը բա-
րի ծնողք :

Եթէ այս այսպէս է , պէտք է որ
դուն ալ հիմակուց աղէկ սովորուի
ընելով անպաշտօնէ հետեւիս ամէն
բանէն առաջ : Այլ որ ըլլաս և ինչ
բանի մէջ ըլլաս սովորական աղօթքդ
չի ձգես :

Այնպէս ընկերներուդ հետ ըլ-
լալով աղօթք ընելու համար ամօթ
չի դայ քեզի , որ է սատանայական
նկատմունք : Մանաւանդ պարծելով
ծառայէ՛ նոյն . դուն եղիր ուրիշին օրի-
նակ , նայէ՛ որ առջինն ըլլաս նոյն ծա-
ռայութե մէջ :

() Երեսնակ առ դաւիթ մարգարէին
անպաշտօնութիւնն որ համարձակ կը
խաղար տասանակին առջին տունց
նկատման . մինչ զի երբոր զինքը ծաղը
ընել ուզեցին , պարծելով ըսաց թէ
ստեղծողիս առջին կը խաղամ ալ կը-
ցաթ կեմալ ամենայն սիրով :

Պատմութիւն :

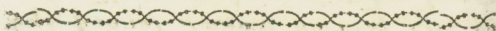
Մեր տը Պ և ոնդեանք քահանաները հաւատքի համար բռնեցին Պարսկաստան տարին , մութ և թաց տեղ մը բանտը դրին :

Բայց անոնք անանկ ջերմեռանդ սրտով աղօթք և պաշտօն կրնէին , որ այն խաւար բանտը լուսով լեցւած էր :

()ը մը մոգւէտը (շէյխիսլամը) ելաւ գիշերանց գնաց բանտին դռանը ծակէն նայեցաւ , թէ ինչ կրնեն : Երբոր այն զարմանալի լոյսը տեսաւ , դռնը զարկաւ ներս մտաւ , գնաց տրեւոն մէջ նստաւ ու հաւատքի եկաւ , և անոնց հետ աղօթք ըրաւ լալով :

Յետոյ զանոնք իր տունը տարաւ , խորան շինեց , նոյն գիշերը մկրտվեցաւ և հաղորդվեցաւ : Եւ յնչափ հոգեւոր ջերմեռանդ եղաւ , որ անոնցմէ առաջ մարտիրոս եղաւ մեծամեծ հրաշքներով :

Ջերմեռանդ եղեր՝ ջերմ աղօթքներով,
 որ ան լսէ՝ ձայնդ գլխաւով.
 Թէ սրտանց կանչես՝ ամենաբարին,
 իւր ողորմութե՛ք՝ կը հասնի շուտով:
 Ինչպէս ամէն օր՝ կը վայլես բարին,
 պէտք է որ պաշտես՝ յաճախ ջերմադին,
 Որչափ երախտիք՝ ճանչնաս արարչին,
 այնչափ արժանի՝ կըլլաս սր շնորհին:

ԺԵ . Հ Ա Մ Ա Ր

Ինչպէս նշան գիտուն:

74. Եւ տես ինչ գիտուններ եղան,
 որ տղայութե՛ն ատենը հասկըց-
 վեցաւ որ իմաստուն և խոհեմ պիտի
 ըլլան:

Սակայն այնչափը բաւական չէր.
 հապա ջանքով և ուսմամբ միայն կըր-
 նային գիտուն ըլլալ. ուստի մինչև
 որ գիտութե՛ն ետևէ չընկան, իմաս-
 տուն չեղան:

Սա ան զի՝ ինչպէս մինչև որ մարդ
 բաղձանքը չի չափաւորէ, և բարի
 վարք չունենայ՝ տաքիւնի չըլլար, այս.

պէս մինչև որ միտքը ուսմունքով չի
կատարելագործէ՝ գիտուն չըլլար :

Որովհետև միտքն է մուտ կամ
դուռն , ուր հետզհետեւ պէտք է
մտնել ամէն ճանաչմունք և տեղե-
կութիւն , որպէս զի հմուտ ըլլայ ամէն
բանի :

Եթէ ուսումնական բաներու տե-
ղեակ ըլլայ , գիտուն կըսվի : Եթէ
անձային և բարակ բաներու հմուտ
ըլլայ , իմաստուն կըսվի :

Ուրեմն գիտուն ըլլալու համար
պէտք է ամէն բանի ուշ գնել , և
պատճառը հարցընել քննել , նաև ա-
ղէկ ըմբռնել : որով միտքը ուսումնա-
կան հմտութիւն կը լեցվի , և երևա-
կայութիւն մէջէն փուճ բաները կը
վերնան :

Անոր համար պէտք է գիտուննե-
րու հետ կենակցիլ , և անոնց հարցը-
նելով ամէն բանին պատճառը գիտ-
նալ ու անանկ միտք պահել , որ պէտք
եղած տեղը՝ կարգաւ հասկըցնէ ու
րիշներուն :

Նաև շատ հարկաւոր է սորված
բաները երբեմն յիշել կարգաւ և
ինքնիրեն մտածել : Վանոն է թէ տե-
ոած բանին վրա անդրադառնալն է

յեօան (պիլէի), որ ամէն գուշ միտքը
կըսրէ :

Օ որորինակ ինչպէս որ մարմինը
նախ կակուղ կերակուրներ ուտե-
լով, ետքն ալ հաստատ և զօրաւոր
կերակուր ուտելով կաճի և կը կա-
տարելագործի . այսպէս ալ հոգին
նախ զանազան խրատներով և ուս-
մամբ կըթրվելով, ետքն ալ գիտնա-
կան տեղեկութիւններ սորվելով՝ խո-
հեմ և կատարեալ գիտուն կըլլայ :

Սակայն թէ որ գիտութիւն ուշ չի
դնեն , ու հարցընելու բաները չի
հարցընեն , տեսած բաներուն սլատ
ճառը չի քննեն չի հասկընան , նաև
գիտուն խոհեմներէն հեռու փախ-
չին , տգէտ կը մնան . ու անբանի
նման կապրին աշխարհքիս վրան :

Որոնք գիտութիւն համը չեն առած ,
գիտուններուն յարգն ալ չիյտեն ,
իրենք յիմար են , կուզեն աշխարհք
ալ յիմար մնայ :

Ինչո՞ւ չի է գիտունը :

75 . Որովհետև ամէն բանին պատ-
ճառը քննել և հասկընալ դիւրին
բան չէ , մանաւանդ տղոց միտքն ալ

փութ բաներով զբաղած է , գիտուն
համը չիցտեն որ ետեւէն ըլլան . և ա-
նանկ մեծնալով տգէտ կը մնան . ու
միշտ տգէտը կը շատնայ , և գիտունը
քիչ կըլլայ :

Իսկ մեծատանց տղաքը անհոգ և
թոյլ ըլլալով ոչ միայն գիտութեան
չեն հետեւիր , այլև գիտութիւնը կա-
տեն , գիտունին երեսը չեն նայիր .
նաև վար մարդու հմուտ տղաքն ալ
չի քաշելով վար կը զարնեն . որպէս
զի իրենց տգիտութիւնը չերենայ , և
գիտունները պատուելով իրենք ան-
պատիւ և յիմար չըլլան : Սակայն ու-
զեն չուզեն յիմար ըլլալով անպա-
տիւ են :

Իկիանոս Թագաւորը տգէտ ըլ-
լալուն համար գիտութիւնը ժանտախտ
կը կոչէր , որպէս զի իր տգիտութիւնը
գէշ չերենայ . ասանկ կըսեն ամէն
տգէտները :

Իսկ վեսպասիանոս Թագաւորը Թէ-
պէտ գիտուն չէր , բայց գիտութիւն սի-
րելով գիտունները քովէն պակաս
չէր ըններ , և անով գիտութիւն կարօտ
չեղաւ :

Նոյսպէս պէտք է ըլլաւ . Թէ որ
տղայ մը մանկունէ ատենէն գիտուն

խելացիներուն հետ մեծնայ, անհնա-
րին է թէ տգէտ մնայ. ինչպէս որ
ըլլայ՝ բաւական հմտութի կունենայ:

Եւստ Թէ բնականաբար գրասեր
ալ ըլլայ, ու գիտուններուն քով յա-
ճախելով բան հարցընէ, անատենը
աւելի դիւրաւ գիտուն և խոհեմ
կըլլայ:

Սակայն նախ պէտք է գրագրուն
և քերականուն ետեէն ըլլալ. ետքը
համառօտ ուսումնականութի կար-
դալով պատճառները միտք առնել,
որով կըլլայ քիչ քիչ ուսումնական.
և որչափ մեծնայ, այնչափ շատ պի-
տանի հմտութիւններ կըստանայ:

Եւ որովհետեւ ակունք կան որ
մէկզմէկէ աւելի յարգ ունին. այս
պէս ալ գիտութի գիտուն վրա աւե-
լի յարգելի և պիտուական է. զորօրի-
նակ փիլիսոփայութիւնը քան զքերա-
կանութիւնը:

Ինչպէտ բնական բաները՝ անա-
սուններն ալ կը տեսնեն և կըզգան.
զորօրինակ անձրև չեկած կըզգան որ
ալիտի գայ, սակայն ուսումնական
չեն, և ոչ ընդունակ ուսման. զի
միայն միտքն է ընդունակ գիտուն.
որ կարողութիւն ունի ամէն բանին

պատճառը քննելու և հաւանելու :

Եւ ամէն բան խելքով իրար կը բաղդատէ . և ժամանակը քննելով շրջանները կը գտնէ , մինչև գալիքներուն ալ տեղեակ կըլլայ :

Եւստի որ այսպէս չի մեծնար , անբանի նման տգէտ կը մնայ . և որչափ որ տղայութեան տետները անկիրթ կը մնայ , ետքն ալ այնչափ կ'ոպիտ կըլլայ :

Ի՞նչ է իմաստութի :

76. Իմաստութիւնը լոյս է մտայ , որ այնչափ կը լուսաւորէ և սրատես կընէ միտքն որ ամէն հմտութի և գիտութի սորվեւէն ետև , կըսկըսի մտքէ վեր բաներու ալ խելք երկնցընել . վերացեալ բաներ քննել . ամէն բանին էութիւնը հասկընալ . մինչև հրեշտակներուն էութիւնը և հոգիին կարողութիւնը քննել . նաև անձային անձաւելի կատարելութիւնները զանազանել և անձաբանել : Եւստի այս է իմաստութի :

Եւ այսպէս բնական խելքով կըրնայ հասկընալ թէ անձ կայ . վարձուց հատուցմունք կայ , և մարդուս հոգին պէտք է որ անմահ ըլլայ , թէ-

պէտ անհաւատ ըլլայ, ասոնք կրնայ
ճանչնալ:

Ըսով ոմանք հին կուսպաշտ փիլի-
սոփաներէն հաստատեցին, որ ան-
կայ ստեղծող երկնի և երկրի. և
մարդու հոգին չի մեռնիր. նաև հա-
տուցմունք պիտի ըլլայ, արդարնե-
րուն հանգիստ, և մեղաւորներուն
պատիժ:

Իմաստու թիւն այնչափ մեծ բան է,
որ Պիլթադորաս փիլիսոփան վճռեց
թէ մարդու իմաստուն ըսել չի վայ-
լէր, հապա միայն այ կը վայլէ. մարդս
որչափ գիտուն ըլլայ, իմաստասէր ը-
սելու է. որովհետեւ իմաստու թիւն է
այ նմանութիւն. իսկ իմաստասէրն է
իմաստու թիւ սիրող:

Ըրդ՝ զասոնք լսելով պէտք է ջա-
նաս գիտուն և իմաստասէր ըլլալու,
ժամանակդ պարապ չանցընես տղայ-
ական բաներով. կարգաւ ամէն
հմտունց տեղեակ եղիր. որով կըր-
նաս քիչ քիչ իմաստասէր ըլլալ, որ
է այ նմանութիւն:

Ատան զի ինչպէս որ ան բոլորովին
հոգի է, բոլորովին միտք է. այսպէս
դուն ալ բոլորովին հոգի կը դառ-
նաւ. մարմնաւոր բաներէն կը վեր-

նայ միտքդ և ուսումնական բաներով
կը զուարճանայ : Մինչ զի՝ ամէն
խօսքդ անոյշ և գեղեցիկ կըլլայ , և
ամէն շարժմունքդ սրարկեշտ և քա-
ղաքավար : Որչափ որ մարմինդ սնունդ
առնելով կաճի , այնչափ ևս աւելի
հոգիդ իմաստութիւն կը զօրանայ լու-
սաւորելով :

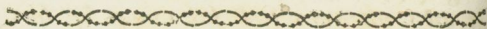
Սարգիս վարդապետը կըսէ , թէ
ինչպէս տգիտութիւն խաւարը կը կու-
րացնէ միտքը , այսպէս գիտութեան
լոյսը կը լուսաւորէ հոգին . և ինչ-
պէս որ առանց կերակուրի կը մեռնի
մարմինը , այսպէս առանց գիտութիւն
հոգին չի կրնար կենդանի մնալ :

Պատճառն է :

Մեծ մարդու մը տղայ մանկութե-
ատենը ամենեւին ուսման սէր չունէր .
երբոր մեծցաւ տգէտ թանձրամիտ
մնաց : Բայ հաստ մարդը իր արձա-
նը փորել տըվաւ ամենեւին նման իր
կերպարանքին :

()ը մը այս արձանը ցցուց իր մէկ
բարեկամին հարցընելով թէ արդեօք
աղէկ կը նմանի՞ ինձի : Բնաւ պա-
տասխան տըվաւ թէ բոլորովին նման
է քեզի :

Թէ ցանկաս ըլլալ՝ հոգւով շնորհալի,
 գիտութի սորվէ՝ որ լոյս է սրտի.
 Որչափ աւելի՝ ետեւէն ըլլաս,
 այնչափ գեղափայլ՝ սիրուն կերեւաս:
 Եթէ օէր ձգես՝ գիտնոց և ուսման,
 իմաստուն կըլլաս՝ կիրթ և խոհական.
 Թէ փուճ բաներու՝ ետեւէն ըլլաս,
 տգէտ թանձրամիտ՝ անշահ կը մնաս:

ԺԶ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչպէս նշանայ խոհեմ:

77. Բաղաքական ընկերութեան
 մէջ ամէն բանէն աւելի խոհեմութիւն
 է հարկաւոր: Սակայն խոհեմ ըլլա-
 լու համար սէտք է ամէն գործքը կա-
 նոնով և մտածելով ընել. ոչ խաբէ
 և ոչ խաբվի, և ամէն բան ըստ տեղ-
 ւոյն և ըստ ժամանակին ընելով բա-
 րոյապէս բարի կըլլայ:

Իբր զի՝ խոհեմը նախատես ըլլա-
 լով մտաց լուսով՝ առաջ ամէն սլա-
 րագաները քննէ ու անանկ ձեռք կը
 զարնէ. միշտ խելքով գործելով և
 խօսելով:

Բայց ինչպէս որ մէկ ճշմարտութի մը լաւ ճանչնալով գիտուն չըլլար, հապա ամէն ճշմարտութե տեղեակ պիտի ըլլայ. այսպէս ալ մէկը մէկ խոհեմ գործքմ' ընելով խոհեմ չըլլար, հապա պիտի գիտնայ խոհեմութե գործել ինչ որ ըլլայ:

Եւ հա' ասոր համար ալ պէտք է երկար ժամանակ կրթութի ունենալ. որպէս զի ամէն բանի մէջ անդրադարձութի ընելով խոհեմութե գործէ. կրիցը և բաղձանքին չի հետևի. միշտ մտածելով թէ այս գործս ինչպէս կրնայ աղէկ լմըննալ. և ոմանց բանը ինչո՞ւ գէշ եղաւ, ոմանցը աղէկ: Խելք ունեցողը կրնայ հասկընալ, թէ աղէկ գործքը լաւ նախա տես ըլլալով և մտածելով սկըսւած է. գէշ գործքը առանց մտածելու եղած է:

Թէպէտ տեսանք տղաք, որ մանկութե ատենը խոհեմութի մը կերևնար վրանին. բայց անանկին մտածութիւնը անփորձ և խափ ըլլալով, գործքերնին ալ խոհեմութե չըլլար. բայց եթէ ըստ պատահման:

Ինչպէս կենդանիներուն մէջ ալ կան, որ անկատար խոհեմութի մը

կերևնայ վրանին. ինչպէս են մըջուն
նէրը , մեղունները , և աղւեսը . որ
խելք չունենալնուն համար առանց
մտածելու կրնեն , որով ոչ երբեք կըր-
նան խոհեմ ըսիլ : Ասան զի միայն
բնական լուսով կրնեն , որ ուրիշնե-
րէն աւելի ունին :

Ասան կենդանիներ ալ , որ խոհեմ
մարդիկներէն խոհեմութի կը սոր-
վին . ինչպէս է շունը , կապիկը , որ
կըթուլթի և սովորութի շատ բան կը
սորվին : Սէպէտ խոհեմութի չեն
կրնար գործել . վասն զի միտք չունին ,
հասկա միայն կըթուլթի է . որ դիտ-
յածնին ուրիշ կերպ չեն կրնար դար-
ձընել :

Բոնց նման են տղաքն ալ . սա-
կայն խոհեմ մարդը մէկ բանին վը-
րա շատ կերպ մտածական ընելով և
գործք գործքի հետ բաղդատելով ,
հազար կերպ կը փոխէ մտքին մէջ ,
ու վերջապէս որն որ բարի կը ճանչ-
նայ կը գործէ խելքով :

Ո՞րն է կանոնը :

78 . Խոհեմութի գլխաւոր կանոնն է
ամէն բանին վախճանը գիտել . միշտ

նայելու է որ գործքը կ'ա՛յ իրեն և
կ'ամայլոց օգտակար ըլլայ, մարդու
փաս մը չի բերէ : Անանկ որ ինչ
վախճան որ ունի վախճանին հասնի .
որպէս զի գործօղը պզտիկ իյնելով
ծաղր չըլլայ :

Ղանենք թէ մեծաւոր մը օրէնք պի-
տի դնէ . նախ մտածելու է որ այն
օգտակար ըլլայ այլոց և պահվի միշտ .
թէ որ օգտակար չըլլայ, քիչ ատե-
նէն կը վերնայ, ու դնօղը ծաղր
կըլլայ :

Նոյնպէս թէ որ բան մը պիտի ը-
նէս ընկերներուդ առջին, նայէ՛ որ
ըրածդ օգտակար բան ըլլայ, և ինչ
վախճանաւ որ կ'ընէս՝ անանկ կարգու-
ւորէ որ վախճանին հասնի, թէ չէ
ծաղր կըլլաս :

Պէտք է նաև հանդարտ գործել,
և խորհուրդը ամենուն չի յայտնել .
և միշտ ամէն բանին վերջը մտածե-
լով նայիլ թէ այս բանէն ինչ կը հե-
տեի . և միշտ մեծին խորհրդովն եր-
թալ :

Ասով ամէն տըղայ կը պարտաւո-
րի իր մեծին հնազանդ ըլլալ . և ինչ
որ ընէ, պէտք է մեծին հարցընել,
և անկէ խրատ առնել . որպէս զի չի

ախալի . նաև խոհեմութե՛ն ճամբան
սորվելով եփի ինչպէս պէտք է :

Սասն զի տղան երբոր խոհեմութե՛ն
չէ սորված ու խորհրդով բան չընէ ,
մեծնայ նե՛ իր տունը խոհեմութե՛ն չի
կրնայ կառավարել , և խոհեմ գործք
չի կրնար ընել :

Սանաւանդ եթէ մեծ բանի մը
մէջ մտնէ , ամենեին անընդունակ
կըլլայ , ու շատ անխոհեմ բաներ ը-
նելով մեծ փնաս կը բերէ և գարշելի
կըլլայ :

Եւս է պատճառն որ ոմանք թէ
պէտ մեծ բաղդի կը հանդիպին . բայց
անխոհեմութե՛ն քիչ ատենին մէջ կը
կորսընցնեն , ու չամբնալով ալ կը
տրտնջան . օրուն պատճառը իրենք
են :

Իսկ ոմանք փոքր գործքի վրա ըլ-
լալով՝ անանկ խոհեմ կը շարժին ու
հանդարտութե՛ն լաւ կը կատարեն , որ
քիչ ատենին մէջ կը մեծնան անւա-
նի կըլլան :

Սակայն գլխաւոր կանոններուն
մէկն ալ այն է , որ միշտ պէտք է
նայել խոհեմներուն գործքին . և ա-
նոնց վարքին և կերպին նմանիլ . հար-
ցընելով և քննելով թէ ի՞նչ ճամբ

բայ բռնեցին որ անւանի եղան : Իսկ
 ի՞նչ ըրին անխոհեմ մարդիկ որ ա-
 նարդ մնացին , ու գովելի գործք մը
 չունեցան :

Ո՞վ հրավէ խոհեմ :

79. Եւ յն կըսվի ճշմարիտ խոհեմ,
 որ գիտէ քննել ժամանակը , տեղը ,
 և անձը : Այսին զի բան կայ որ հիմա
 ընելը գէշ է , բայց ատենին որ ընէ
 աղէկ կըլլայ : Իսկ կայ որ հոս ընէ
 աղէկ չըլլար , տեղն որ ընէ , աղէկ
 կըլլայ . խօսք կայ որ տեղն որ խօսի՝
 մեծ բանի տեղ կանցնի . ուրիշ տեղ
 որ խօսի աղէկ չըլլար : Այսպէս
 ներք կըսեն թէ ազամ ատենէն
 դուրս պտուղը ուտելով աս խեղճու-
 թիւն ինչաւ :

Խոհեմ մարդը գիտելով զանազան
 միջոցներն լաւը կընտրէ , ու այնպէս
 կը գործէ : Որովհետեւ խոհեմ միտքը
 վախճանը գիտելով միջոցն ալ կը
 գտնէ . որպէս զի անով կարենայ հաս-
 նիլ վախճանին : Աստի խոհեմին
 միտքը գիտուն ըլլալով և սիրտը բա-
 րի , ոչ տգիտութիւն և ոչ չարութիւն
 կրնան սիրտը փոխել . միշտ օգտակար
 բանի հետ կըլլայ :

Թէ որ վախճանը բարի ըլլայ ու միջոցը չար . գործքը բարի չի կրնար ըլլալ . գործօրինակ Թէ որ մէկը անուն ստանալու համար , կամ ողորմութի տալու համար ուրիշին բանը գողնայ՝ անխոհեմ և չար կըլլայ գործքը : Աւրեմ խոհեմ գործքին վախճանն ալ բարի պիտի ըլլայ միջոցն ալ :

Խոհեմը ինչ գործք որ ընէ՝ մէկէն չորոշէր , և մտածմունքն ալ մէկէն չի փոխէր . այլ ծանր կըռելով , և ամէն պարագան մտածելով կը գործէ . որպէս զի ըրած բանին վրա չի զզջայ :

Եւ այս պատճառաւ , Թէ որ դիպւածով ձախորդ բան մը հանդիպի , չի ցաւիր . որովհետեւ ամէն բան առաջուց հասկըցած է , և դիտելով իմացած է գալիքը : Եւ ալ գիտէ որ ձախորդութիւն ու յաջողութիւն եղբայր ըլլալով ամէն գործքի մէջ կրնան հանդիպիլ :

Աւ ուրիշին խեղճին և ոչ իր անձին կը վստահի . այլ խեղճով կըռելով ամէն բանին ճամբան կը գտնէ . որովհետեւ իր դիտողութիւն և բնական լոյսը իրեն կառաջնորդէ , որ խոհեմ գործէ :

Եւ Երոյ խրատին տկանը դնէ .

լով, և այլոց եկած փորձանքին նայե-
լով կը կառավարվի և այնպէս կը
վճռէ, թէ այս բանը հնար է նաեւ
սրտաշաճ և օգտակար, ուրեմն ընեմ:

Ըրդ՝ այս կանոնները աղէկ միտքդ
առնելով ջանա՛ որ ասկէ ետեւ այս կա-
նոններով շարժիս • խօսքդ գործքդ
կշռով ըլլան, և ամէն բանին վախ-
ճանը մտածելով ընես • որպէս զի
ետքը չի զղջաս, որ քեզ միշտ անար-
գուն բերելով ծաղր չըլլաս ամենուն:
Իսկ թէ որ խոհեմու(թ)ք գործես, ը-
րած գործքդ միշտ գովելի կըլլայ,
դուն ալ փառաւոր և երջանիկ մարդ
կըլլաս:

Պատճառքի :

Դիտնեօհոս տեսնելով մէկ փիլի-
սոփայ մը հարցուց թէ ի՞նչ ունիս
ծախու: Ընալ ըսաց թէ Իմաստաւ(թ)ք:
Դորէն հարցուց թէ ի՞նչ գին կու-
զես: Պատասխանեց թէ վեց հարիւր
դուռուշ: Հանեց մէկէն ստակը տը-
վաւ: Փիլիսոփան ըսաց՝ թէ ամէն
բանդ խոհեմու(թ)ք ըրէ՛ վերջը մտա-
ծելով:

Դիտնեօհոս բանի մը տեղ չի դնե-

լով սիրտը նեղացաւ . և միշտ նոյն
խօսքը բերանն էր կըսէր : () մը
խորհուրդ կար որ ածիլվելու առենը
սափրիչը գլուխը կտրէ . բայց երբոր
լսեց Վիոնէսիոսէն թէ խոհեմուք
վերջը մտածէ , կարծեց թէ թագա-
ւորը բանն իմացեր է . ուստի մէկէն
վախնալով յայտնեց իրեն . որ նոյն
փիլիսոփային խօսքով ազատեցաւ :

Այս ըլլայ քեզի՝ խրատ և պատգամ,
արթուն և խոհեմ՝ եղիր յարաժամ .
Ինչ գործք որ ընես՝ նախ լաւ մտածէ ,
մինչև որ հասնիս՝ վերին ատիճան :
Թէ փոքրին մէջը՝ չըլլաս խոհական ,
խոհեմ չի շարժիս՝ ինչպէս է արժան .
Ի՞նչ պիտի ընես՝ մեծ բաներուն մէջ ,
ի՞նչպէս կը հասնիս՝ կառարեւութի :

ԺԵ. Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչպէս պէտք է կենակցիլ :

80. Կենակցութե մէջ ամէն բանէն աւելի հարկաւոր է ճշմարիտ և շիտակ սրտով իրարու հետ վարվիլ . վասն զի մարդս մարդով պիտի ընկերութի ընէ . և մտքին բանը պիտի իրարու հաղորդէ :

Երբոր հաւատարմութի և շիտակութի չի կայ , ամէն բան կը խանգարի . նաև պէտք կը լլայ մարդկային ընկերութիւն ձգել ու անասներուն հետ կենակցիլ , որ խաբէբայ և կեղծաւոր ընկերէն լաւ են :

Եւ որովհետև ամէն մարդ կը փափաքի բնականաբար , սրտին ուրախութիւն ու տրտմութիւն այլոց հասկըցնել , որպէս զի սիրտը հանդի . և ամէն մարդ կը ցանկայ ուրիշին բանը լսել . անանկ որ մարդուս երկու աչքն ու երկու ականջը գրեթէ միշտ այս բանիս ետեւէն են :

Սակայն անատենը սիրտը կը հանգ-
չի, երբոր ճշմարիտը կը լսէ. և անա-
տենը կը զուարճանայ ընկերին վրա,
երբոր շիտակ օրտով կը վարվի հետը,
և իր խօսքը աղէկ մտքով կը լսէ:

Թէ չէ՝ ի՞նչ օգուտ ընկեր և բա-
րեկամ ունենալ, երբոր երեսանց է
միայն իրեն կենակցութիւն. ի՞նչ շահ
այնպիսի բարեկամէն, որուն գործ-
քը ուրիշ և խօսքը ուրիշ է: Շատ
անգամ գործքը բերնին հակառակ
կընէ:

Կան որ ուրիշի հաճոյ ըլլալու հա-
մար հազար կերպ կը փոխվին. կան
որ իրենց շահին համար երբեմն սու-
տը ճշմարիտ կընեն և ճշմարիտը
սուտ: Երեսպաշտութիւն ու կեղծա-
ւորութիւն այնչափ տիրեր է մարդ-
կային ընկերութե մէջն որ հաւա-
տարմութիւն վերցըվեր է, և բարե-
կամութիւն խանգարեր: Բնանկ դրե-
ր են մտքերնին թէ հիմա այսպէս ընել
պէտք է, և կեղծաւորութե անունը
ստութիւն քաղաքականութի կամ փու-
լիթիքա դրեր են:

Բնոր համար իմաստունները կը-
սեն թէ մեծ բան է հաւատարիմ
մարդ գտնել. որ ճշմարտութիւն ճշմա-

րիտ սրտով խօսի . և ոչ թէ ստով
ներկելով կամ փոխիւրխելով : Ս
ան
զի ճշմարտասէր մարդը շիտակէն իրեն
սովորու թի ըրած է , ու ամէն դործ
քը խօսքը շիտակ կընէ , և ամէն բա
նին մէջ հաւատարիմ է :

Ի՞նչպէս կըլլայ ճշմարտութիւն :

81. Ճշմարտութիւն և հաւատարիմ
մարդիկ ամէն բանի մէջ համարձակ
և ազատ կերեւան . միշտ շիտակին կը
հետեւին : Ո՛չ շահի համար կը խօսին
և ոչ մեծութեան , այլ արդարու
թեան :

Անոր համար դատաստանի մէջ
դատուորները ճշմարտութիւն մարդ
կը փնտրեն , և մէկէն կորոշեն ճշ
մարտութիւնն ու ստախօսը :

Ըւեռի անհաւատարիմ կընեն զի
րենք անոնք որ սովորու թի ըրած են
ամէն բանի մէջ երգում ընել . որ
կենակցու թէ և հաւատարմութեան
գէմ է :

Ս
ան
զի այս չար սովորու թի միշտ
կասկածելի կընէ մարդը . և մէկէն
կիմացիլի թէ անանկ մարդը ճշմար
տութիւն չէ : Իբր զի՝ պէտք է որ ճշմար

տուութիւն ստուգէ խօսքը , չէ թէ եր-
դումն :

Ճշմարտախօսը միշտ կը դիտէ տե-
ղը և ժամանակը . որչափ և ո՛ւր պէտք
է խօսիլ . չլլայ թէ աւելորդ խօս-
քով սուտ մտնէ և չափազանց խօսի :

Որովհետև մարդս պարտական է
որ սուտ չի խօսի , բայց ամէն ճշ-
մարիտը ամէն տեղ և ամէն մարդուս
զուրցել պէտք չէ . հապա խոհեմու-
թե՞ պէտք է շիտակ երթալ : Ըսկէ
կը հետեւի թէ ճշմարտախօսը խոհեմ
կըլլայ , ու վայլած բան կընէ : Ասն
զի շատ ճշմարիտ խօսք կայ , որ կամ
ուրիշը վատանուն կընէ և կամ զին-
քը . կամ ուրիշին փեսս կը բերէ , և
կամ իրեն : Աստի հարկ չի կայ ամե-
նուն յայտնել , և ո՛ւր որ ըլլայ զուր-
ցել :

Պէտք չէ ամէն բարեկամի և ամէն
ազգականի խորհուրդ յայտնել , կամ
ճշմարիտը խօսիլ : Հապա պէտք է
միշտ անկեղծ մարդկանց հետ պարզ-
մտութե՞ր երթալ . և խորամանկ մարդ-
կանց զգուշանալ : Ըհա՛ այս կերպով
ոչ ճշմարտութիւն կը խանգարի , և
ոչ սուտըրոյց կըլլայ :

Եւսե՛ կենակցուե՛ մէջ շատ ամօթ

բան է զինքը դուլէլ, և իր աղէկ բանն
ալ ճշմարտութիւն մեծցընէլ. հապա
ասանկ պարագայի մեջ առանց պար
ծելու եղածը պատմելու է, միշտ
պզտիկցընէլով:

(Ի) Է որ զարմին վրայով ալ խօսք
բացվի պիտի պարզ բառերով աստի
ճանը և մեծութիւնը պատմել առանց
պարծանքի և առանց ուրիշը պզտիկ
ձգելու. որպէս զի գուլեստ և մեծա
մտութիւն չերենայ:

Ճշմարտ ընկերական մարդը ա
նանկ ըլլալու է, որ գէմքին վրա ճրջ
մարտութիւն յայտնի երևնայ անկեղծ
առանց նենգութե. իբր զի՝ կեղծա
ւոր և խաբէբայ մարդկանց աչքը՝
ունքը և գէմքը միշտ կը խաղան, և
կերպ կերպ կը փոխվին:

Ճշմարտասէր մարդը թէպէտ
տգեղ ըլլայ, չի փափաքիր զարդար
վելու. միայն կը ջանայ գիտութիւն և
իմաստութիւն անանկ զարդարել հո
գին, որ ամենուն գեղեցիկ կերևնայ.
որովհետև մարդուն գեղեցկութիւնը
հոգւոյն վրա է, որ չանցնիր:

(Ի) Է որ ազնուական է, չի պարծե
նար, սյլ կը ջանայ նախնեայը նմա
նիլ, որ անպատիւ չերևնայ. թէ որ

վար ցեղէ է, կամ աղքատ քաղաքէ,
իրեն ամօթ չի բերեր, սիրով կը
տեսնելի ազգակցաց հետ, ոչ իր
ազգը կուրանայ, և ոչ քաղաքը:

Միշտ կը ջանայ, որ բարի համբա-
ւով և առաքինի վարքով ազնուա-
կան ընէ իր ազգն ու քաղաքը: Անոր
համար ճշմարտութիւն համարձակ կը
խոստովանի, թէ այն քաղաքէն և
այն ազգէն եմ, և անով աւելի պատ-
ւաւոր և ազնիւ կերեւնայ. զի շատ
աղէկ է պղտի քաղաքին մեծ մարդն
ըլլալ, քան մեծ քաղաքին պղտի
մարդը:

Ինչով կը խանգարի ճշմարտութիւնը:

82. Ճշմարտախօսութիւն ստով, սուտ
պարծանքով և կեղծաւորութիւն կը
խանգարի. և ասով հաւատարմութիւն
ալ կը վերնայ. որ շատ փնասակար
ախտ է ընկերութեան:

Աստի ո՞վ որ սովորութիւն ըրած է
իրեն այս ախտերը, ամենուն ատելի
է. և մարդ չուզէր երեսը նայիլ և
մէկ խօսքը լսել: Ասան զի ինչ որ
ընէ՝ չեն հաւատար. ճշմարիտ ալ խօ-
սի, սուտ կերեւնայ:

Ըսանի մարդը ճշմարիտ բան ալ
ունենայ, այնչափ կը մեծցընէ, որ կը
խանդարի. և երբեմն այնչափ կեղ-
ծաւորելով կը պղտիկցընէ, որ ան-
հաւատարիմ կերենայ:

Եւ այսպէս իր բանը կամ խօսքը
ուրիշին յայտնելով ոչ միայն ընկե-
րական գուարճութիւն չըլլար, այլ և
անհաւատարմութիւն մը առաջ գալով
իր աստեղանած մտքէն, կըլլայ ծաղը
և բամբասանաց պատճառ:

Եւ սովորութիւնն որ առա-
ջուց թեթեւ կերենայ, այնչափ ժա-
մանակով կը զօրանայ, և բոլորովին
ճշմարտութիւնը կը հեռանայ իրմէն,
ու սուտը կը տիրէ լեզուին վրա:

Ըմէն մարդու բան կը խոստանայ,
բայց բան մը չի կատարէր, շատ մեծ
բաներ խօսելով խօսք կուտայ, բայց
փոքր բան մը գլուխ չի տանիր:

Եւ որչափ որ ջանայ կեղծաւո-
րութիւն և սուտ պարծանքով մեծ և
խոհեմ երևնալ, այնչափ ցած և ան-
պիտան կերենայ:

Կեղծաւոր մարդուն սիրտը ուրիշ
է՛քերանը ուրիշ. դրսէն ուրիշ է ներ-
սէն ուրիշ. միտքը ուրիշ է խօսքը ու-
րիշ: Որչափ որ խոնարհ կերենայ

դրսէն , այնչափ հպարտ է սիրտը : որ
չափ անոյշ և բարեպաշտ կերեւնայ ,
այնչափ գազան է : Ս'անաւանդ եր-
բոր սուտը իրեն սովորական գործիք
ըրած է , ու ամէն տեղ կը բանեցընէ
իբր ներքին բարեկամ և սրտանց սի-
րելի ձեւանալով :

Ամէն մարդու կրսէ թէ քեզ ամե-
նէն շատ կը սիրեմ . և ամենուն խոր
հուրդ կուտայ որ անոնց բերնէն բան
որսայ , և ամենուն սիրտը շահի :

Ա' երջապէս ամէն գործքն ու խօս-
քը ստով կը ներկէ , և որչափ աւելի
ընէ , այնչափ անարգ կըլլայ :

Այն անոր որ լուսին խաւար կրսէ ,
և ասանկ կեղծաւոր սուտերով ճշ-
մարտութի դէմ կընէ . չիյտէ թէ իր
պատիւնն ու համարումը կը կորսընց-
նէ և նայ դէմ կը մեղանչէ , որ է իրեն
վաստակն ու շահը :

Արեմն ջանա՛ որ այս մօլութէ հե-
ռու փախչիս . վախցիր չըլլայ թէ
քեզ սովորութի ըլլայ . հիմակուց
ճշմարտասէր եղիր . ամէն բանդ ճշ-
մարտութի սրտով և շիտակ սրտով
առանց կեղծաւորութե այլոց հետ
կենակցէ , ինչպէս կը վայլէ մարդ-
կութեան :

Անանկ շարժէ որ ամենուն առջին
մեծ համարում ունենաս : Աթէ
միանգամ սուտ խօսիս , բոլոր յար-
գուիդ և անունդ կաւրի , և անանկ
խօսքդ գետինը կիյնի , որ անկէ ետեւ
ճշմարիտ ալ զուրցես , մարդ չաւ-
տար :

Չըլլայ թէ ընկերներուդ հետ
կեղծաւորութիւն վարվիս , և ամէն
բանդ ամենուն մի յայտներ , որ ան-
կարգութիւն մը չի հետեւի : Սիշտ
սուտը ատելով ճշմարտասէր եղիր ,
սուտ պարծանքը քեզմէ հեռու ըլ-
լայ . որով աղէկ անուն ստանաս , և
մանկութե ատենդ կատարեալ մարդ
երևնաս : Ով որ ճշմարտութի կը-
խօսի , ան լեզուին վրա ունի , կըսէ
որ վարդապետ մը :

Պարտաւէ :

Կեղծաւոր մարդ մը կուզէր որ
մէկ գիտունի մը հետ բարեկամ ըլ-
լայ : Արբեմն երբեմն կերթար զա-
նազան սուտ խօսքերով երեսպաշ-
տութի կընէր :

Բայց կընայէր որ՝ գիտունը իրեն
երեսը չուզէր նայիլ , ու միշտ իր

ուսմանը հետ էր: ()ը մը տեսաւ
 թէ գիտունը զուարճանալով կը-
 կարդար, ըսաց թէ իմ այս որ-
 չափ գիրք կարդալ կը սիրես. երա-
 նի՞ր թէ ես ալ այդ սիրական գրքե-
 րուդ մէկն ըլլայի:

Ինչպէ՛ս պատասխան տրվաւ, թէ
 շատ աղէկ կըլլար. երանի՛ թէ օրա-
 ցոյց ըլլայիր, որ տարւէ տարի փո-
 խէի:

Այս խրատն ըրէ՝ քեզ մեծ բարեկամ,
 մտքէդ չի հանես՝ կարդա՛ շատ անգամ:

Անկեղծ ճմարիտ՝ որչափ որ ըլլաս,
 այնչափ մեծանուն՝ պատիւ կունենաս:

Թէ ճմարտութե՛ն ետեւէն չըլլաս,
 ուռտ պարծանքներով՝ քեզ պատուել ջանաս:
 Շատ չանցնիր անարդ՝ անպիտան կըլլաս,
 ամենուն աչքէն՝ պէտք է որ լինաս:

ՎԸ. ՀԱՄԱՐ

Ի՞նչպէս կըլլայ մարդավարութիւն :

83. Արովհետեւ մարդուս կը վայելէ ընկերութիւն, և իրարու հետ քաղցր կենսակցութիւն, որ կըլլայ մարդավարութիւն մէկզմէկ սիրելով և հաճոյ ըլլալով : Ինոր համար Արիստոտէլ ըսաց՝ թիւ ընկերութիւն չսիրող մարդը կամ անձ է, և կամ գազան. վասն զի նոյն կը վայելէ որ իր անբաւութիւնը ուրիշի կարօտ չըլլայ, իսկ գազանը իրար ատելով չսիրէ ընկերութիւն :

Ի՞յս է սպառնալուն որ մարդուս տրվեցաւ խօսք և գիր. խօսքով սըրտին կիրքը կը յայտնէ ընկերին, և գրով հեռուէն կը յայտնէ սիրտը բարեկամին :

Քանի՞ գեղեցիկ է երբոր բան մը կընես, կամ կը պատմես՝ ու ուրիշներուն հաճելի և գովելի կըլլայ, կամ թիւ քու խորհուրդդ և խելքդ

ընկերիդ կը յայտնես , ան ալ բան
կը սորվի :

Սակայն մարդս երկու բանով աւելի
մարդավար կըլլայ՝ գործքով և
խօսքով . որովհետև կուզէ որ զինքը
և գործքը գովեն , պէտք է որ գովելի
ըլլայ գործքը և խօսքը , լսողը
տեսնողը հաճի , ու զինքը գովէ :

Եւ պէտք է վախ ունենայ , չըլլայ
թէ իր խօսքով և գործքով պըզտիկ
իյնի , ու նախատվի : Աստի ով
որ գովեստ ունենալու սէր չունի ,
պզտիկ իյնեւէն ալ չի վախնայ ու չամը
նայ , համարձակ չարագործ կըլլայ
և անհաճոյ :

Իսկ մարդավար երևնալու համար
պէտք չէ ստուծի՞ք ուրիշը գովել ,
կամ անկարգ բանով և կեղծաւոր
ուծի՞ք այլոց աղէկ երևնալ :

Հապա շատ հարկաւոր է ուրիշին
կատարելութիւնը գովել , և հակառակ
բան մը չընել ընկերոջը . միշտ
ուրիշը մեծցընելով անոյշ խօսիլ , և
սիրտը շահիլ բարեկամութիւն :

Ինչպէս իշխայ «Իրէնէ» :

84. Մարդավարը միշտ կը նայի որ այլոց կամքին դէմ բան չըլլայ, և զինքը կը ջանայ ուրիշին յարմարցնել, իր հաւասարին հետ անկեղծ բարեսրտութիւն կը վարվի, իրմէ պզտիկին հետն ալ անոյշ քաղաքավարութիւն խոնարհ կը ձեւանայ : Մեծերուն քով հնազանդ և լուռ կը նստի, ծերոց հետ ծանր, և տղոց հետ զրարթ խօսքերով կը վարվի, որով կըլլայ հաճելի և սիրելի ամենուն :

Եւ թշնամիին հետ ալ անանկ անոյշ խօսքերով կը վարվի՝ որ սիրտը կը շահի, ու կը յաղթէ իրեն : Ինչ որ մէկէն ծանր խօսքմը լսէ՝ անանկ անոյշ կը պատասխանէ որ բերանը կը դոցվի :

Ինչպէս հակառակասէր մարդ մը հարցունց մէկին՝ թէ ո՞ր աչքը աղէկ կը տեսնէ, աջը, թէ ձախը. տեսաւ որ հակառակութիւն պիտի ընէ, այսպէս պատասխան տրվաւ, թէ այն աչքը աղէկ կը տեսնէ՝ որ քեզ հաճոյ է : Եւ սով իր մարդավարութիւնը յայտնեց, ու անոր բերանը դոցեց :

Աստի իմաստունները այսպէս
դրին՝ թէ սիրելի ըլլալու համար
պէտք է որ մարդս ըլլայ մարդավար .
որով կարենայ զինքը շտկել, և քա-
ղաքավարութիւն ուրիշը շահիլ ամե-
նուն սէրը իրեն քաշելով:

Մարդավարին ամէն բանը պէտք
է որ կարգաւորեալ և մաքուր ըլ-
լայ, խօսքը անոյշ և ճշմարիտ, շարժ-
վածքը ծանր և ազնուական, լաթե-
րը մաքուր, և բոլոր գործքը կանո-
նաւոր, գրած թուղթը գեղեցիկ և
խոնարհ խօսքերով զարդարած . մին-
չև տեսնողը պէտք է որ սիրէ և գովէ
մարդավարութիւնը համար, որ կըր-
թած կերեւնայ, հասուն, առաքինի,
և ազնիւ:

Ի՞նչո՞ւ ամէն մարդ սիրելի չէ:

85. Ո՞վ որ չի ջանար ուրիշին հա-
ճոյ ըլլալու, և քաղաքավարութիւն
կրթւելու, հարկաւ կոշտ և հակա-
ռակօղ կըլլայ . ո՞չ ժամանակը կը-
նայի, ո՞չ տեղը, և ո՞չ անձը:

Այն զի այլ քաղաքավարութիւն պէտք
է ռամիկներուն մէջ, և այլ քաղա-
քավարութիւն մեծամեծներուն մէջ:

Բան կայ որ ընտանութե մէջ մարդավարութիւն է, օտարականի քով կոշտութիւն, բան կայ որ մէկ աղջին կամ քաղաքին մէջ մարդավարութի է, ուրիշ տեղ տմարդութիւն :

Նինիմաչիններուն մէջ ծումը կէլով բարե տալը քաղաքավարութի է, մեր մէջ անքաղաքավարութիւն (205) : Ուրեմն զգուշանալու է ամէն տեղ և ամէն խօսքին և գործքին մէջ՝ որ զըզվէլի բան մը չընէ, այլ վայելուչ և գեղեցիկ :

Սակ պէտք չէ սովորութի գուրս բան ընել, կի՞մ զանազան շարժմունքներով խօսիլ, կնկան պէս ծումը կէլով քալել, և չափազանց կերպով ուրիշը սիրել երեսպաշտութի :

Պէտք չէ ուրիշին կարծիքին հակառակիլ, և խօսքը կտրել. պատուաւոր մարդիկ չի մեծարել, կամ ուրիշին աղէկութիւնը չուղենալ և տըրտմիլ, որ մեծ տմարդութի է և մեղք :

Վիտգինէս փիլիսոփային հարցուցին թէ՞ ո՞ր գազան աւելի կատղած է. պատասխանեց թէ՞ ընտանիներուն մէջ երեսպաշտը, և վայրենիներուն մէջ չարախօսը :

Երեսպաշտը ուրիշին մոլութիւնը
գովելով, կամ չափազանց ուրիշը
մեծցընելով սուտ կըխօսի, և մար-
դավարութե դէմ կընէ:

Իսկ չարախօսը ուրիշին ամէն բա-
նը վար կըզարնէ հակառակելով, և
գալանի նման ընկերը խայթելով
ատելի կըլլայ, մինչև ամէնքը իրմէն
կը փախչին: (Ժ) Ի որ գովելի բան մը
խօսին՝ վար կըզարնէ, թէ վար զար-
նելու բան մը խօսին՝ ինքը կը գովէ:

Հակառակասէր մարդը կոշտութիւն
ամէն բանին կընէր հակի. ոչ ճշ-
մարտութի կընայի, և ոչ սուտ,
ինքնիրեն օրէնք կըդնէ, կը վերցը-
նէ: Ս՝ անաւանդ երբոր այս չար սո-
վորութիւն կը զօրանայ՝ հակառակու-
թե հոգին կը տիրէ վրան, անանկ
որ՝ միայն իր խելքն ու կարծիքը ա-
մենէն վեր դնելով միշտ կը ջանայ իր
խելքը մեծցընելու:

Ասկից կը հետևի ատելութիւն նա-
խանձ և չարահամութիւն: Ուրիշին
բանը վար կըզարնէ, վասն զի ինքը
չի կրնար ընել, ուրիշը կատէ՝ որ ու-
ռաքինի է, իրեն մեծ ուրախութի-
է այլոց ներհակ ըլլալ, և ճշմարիտը
սուտ երևցընել:

Եւ յա ախտը անկիրթ ուսումնա-
կաններուն մէջ ալ կը գտալի, երբոր
իր ձեռքէն չի գար գիրք շինել բան,
մը գրել, ուրիշին գրածը վար կը
ղարնէ, թէպէտ գիտէ որ գէշ բան
է, բայց հակառակութիւն ընելը ի-
րեն մեծ միտթարութիւն է: Եւ
գիտէ որ իր սուտը պիտի անարդ-
ւի՝ հոգը չէ, միայն թէ հակառակի
այլոց:

Եւ քո՛ւսսոնք շտեղծ ջանա՛ որ մար-
դավար ըլլաս, ամենուն հետ անոյշ
վարվիս, ամենեւին հակառակութիւն և
տմարդութիւն չընես, յարմարէ՛ քեզ
անձին, տեղին, և ժամանակին. որ
պէս զի գործքդ և խօսքդ քեզ ամե-
նուն սիրելի և գովելի ընէ:

Եւ հա ասկէ մեծ ուսում չիկայ, ա-
մենուն հետ յարմար և անոյշ քաղա-
քավար և ցանկալի ըլլալով՝ ամենուն
սիրտը շահիլ, և մեծանուն երևելի
ըլլալ մարդավարութիւն:

Պատճառն է:

Եւ մարդավար սպանեօլ մը զինքը
բան մը կարծելով կը խօսէր նէմցելի
մը հետ, և միշտ կը ջանար իր կար-
ծիքը և խելքը մեծցնել:

Սէրջը սկսաւ իրենց լեզուն դռ
վել, և իրենց ազնուութիւն ու մե-
ծութիւնը առաջ բերել, և նկմցի
լեզուն վար զարնել:

Ետ փառաբանելէն ետեւ սպա-
նեօլը նկմցիին ըսաց՝ Թէ ձեր լեզուն
այնչափ իիսա և հաստ է, որ կար-
ծեմ Թէ անկմցի լեզուով սպառ-
նացաւ ադամայ, ու դրախտէն վը-
սընտեց:

Նկմցէն ալ անոր պատասխան ար-
վաւ, Թէ ձեր լեզուն ալ այնչափ կա-
կուղ և բարակ է, որ կերենայ Թէ
սատանան սպանեօլի լեզուով Նւան
խաբեց:

Թէ ամենուն հետ՝ լաւ վարմել կուզես:

ամէն մարդու հետ՝ լաւ յարմարէ՛քեզ:

Անանկ քաղցր ըլլայ՝ քո կենակցութիւն,
որ օտարք տեսոյ՞ց ցանկան մեծասէս:

Թէ մարդավար ես՝ անոյշ կընես քեզ,

Թէ անմարդավար՝ միշտ ատելի ես:

Մինչ զի մօտ մարդիկ՝ քեզմէ կը փախչին,

որ ծանր խօսքով՝ վիշտ մը չի բերես:

ԺԹ. ՀԱՄԱՐ

Ինչո՞ւ ազնիւ կերևնայ Տարգ :

86. **Ը**զնիւ և բաղձալի ըլլալու հա-
մար՝ մարդուս ամբնալու կիրք մը
տրված է, որպէս զի ամօթալի բան
մը չընէ, ու չանարգւի, այլ պատկա-
ռելով խօսի մեծին հետ :

Օ՛ր հրջափ աւելի ամօթխած և
ամբնոտ ըլլայ տղան՝ այնչափ աւելի
անոյշ և ազնիւ կերևնայ, մինչև ոչ
երբեք պատիւը կը կորսընցնէ, այլ
միշտ կեւելցնէ :

Թէ որ սխալմամբ պակասութիւն
մը գործէ, արիւնը երեսը վազելով՝
իբր թէ կարմիր գունով կը դոցէ, որ
անպատիւ չըլլայ :

Ընոր համար երբոր հարցուցին
փիլիսոփային՝ թէ ո՞ր դոյնն է աւելի
գեղեցիկ. պատասխան տրվաւ, թէ
ամբնալու դոյնը ամենէն գեղե-
ցիկ է :

Թէպէտ ամօթն է բնական՝ որ ա-

մէն մարդ ունի, բայց ամբընալը հար-
կաւոր է մարդուն, անանկ որ ամբ-
կոտութիւնը նշան է աղէկ ըլլալու, և
անամօթութիւնը նշան է չար և մոլի
ըլլալու:

Արովհետեւ պարկեշտը միշտ վախ
ունի որ վատանուն և անարգ չըլլայ.
անոր համար կը ջանայ որ ամօթ բան
չընէ. և այնպէս աղէկ սովորութիւն
ազնուութիւն մը կունենայ, ու առա-
քինի և սիրելի կըլլայ:

Վիագրինէս փիլիսոփան տղայ մը
տեսաւ, որ պակասութիւն ընէլէն ե-
տեւ կարմրեցաւ: Օտրացիւր ըսաց՝
տըղաս, առաքինութե՛ գոյն տեսայ
երեսդ:

Ի՞նչ որ չամբընար ըրածին վրայ,
նշան էր թէ այլ չպիտի շտկըվէր, և
քանի մեծնար գէշ կըլլար:

Ինչո՞ւ ամօթ կուգայ:

87. Ինչպէս որ աղէկ բանը պար-
ծանք կը բերէ, այսպէս գէշ բանը
բնական վախ մը կը բերէ որ անպա-
տիւ չըլլայ:

Իբր զի մոլութիւն է վատանուն և
ամօթալի, նաև չունի համեմատու-
թիւ. ուստի տղայական բնութեան

աւելի յարմար է ամբննալ, որպէս զի ամօթալի բան մը չընէ, ու ազնուականութիւն չի կորսընցնէ :

Եւս պատճառաւ տղան ամբննալու ատենը երեսը կը գոցէ՝ որ զինքը չի տեսնեն : Ասն զի այն ամօթը բնական խոստովանանքմէն իր յանցանքին գէշութիւն :

Սկզբաւ տիւրիստիան կը փափաքէր որ տղոց սիրտը մաքուր և պարզ ըլլայ, բերանը լուռ քիչ խօսի, և երեսը ամբննուի : Իսկ ծերոց սիրտը խոհեմ, խօսքը անոյշ, և դէմքը ծանրաբարոյ : Եւս այսպիսի տղան կը լլայ ազնիւ և սիրելի, ծերը խոհեմ և ցանկալի :

Ուրեմն մարդ եղողը պէտք է ամբնայ մեծամեծաց առջին, որպէս զի համարձակ չըլլայ և ամօթալի բան մը չընէ : Եւս պէտք է ամբննալ իր գործքէն, թէ և տեսնող չըլլայ, և ինքն իրմէն :

Իսկ որ տղուն սիրտը մաքուր է և երեսը ամբննուի, բանմ' ընելու աւտենը կընայի որ ամօթ և անպատուութիւն չի գայ իրեն. և որչափ աւելի մտածէ, այնչափ աւելի ամօթը թող չի տար որ ազնուականութիւն և

պարկեշտութեան դէմ բան ընէ :

Մանաւանդ որ տղան իր մեծէն , իր ծնողքէն , օտարներէն աւելի կա մընայ : Ընոր համար գիտունները կանոն դրեր են , որ ամէն մարդ գործք մ' ընելու ատենը՝ պէտք է միտքը դնել թէ մեծ մարդ մը կ'ոյքովը :

Մանաւանդ թէ ամէն քրիստոնէայ պարտական է որ հաւատայ՝ թէ անձ ամենաբարին ամէն բան յայտնի կը տեսնէ , և ամէն տեղ ներկայ ըլլալով ամէն ծածուկ խորհուրդ յայտնի է իրեն : Եւ ասով չար գործքէն հեռու կը փախչի , ու ամբնջալու բան չընէր :

Եթե՛նայիք տաճար մը շինեցին ամօթին , որպէս զի թէ որ տղումը քով մարդ ալ չըլլայ՝ տաճարը միտքը բերէ ու վախնայ , և ամբնջալու գործք չընէ :

Եւս առաւել մեր մանկանց կը վայլէ , որ այսպիսի խորհրդով իրենք իրենցմէ ամբնջան , պարկեշտ սորվին և ամենեւին անոամօթ բան մը չընեն լռութեամբ :

Ի՞նչպէս է լեւեւ :

88. Ի իրբ մարդը ինչ որ ընէ չա-
մընար անասունի նման, որով կըլ-
լայ աներես. անանկ կը պատուի ե-
րեսն որ՝ կըսկսի պարծիլ ալ :

Եւ տողաք եղան որ մարդու ե-
րկնալու ատենը կը կարմրէին, եր-
բոր ամօթը մէկ դի դրին, ոչ մեծ
նայեցան և ոչ վարպետ. մինչև իր
մեծերը աչքերնին կը դոցէին որ ա-
նոնց չարութիւնը չի տեսնեն, իրենց
տեղը օտարները կամընային :

Եւ տողաք եղան որ մարդու ե-
րկնալու ատենը կը կարմրէին, եր-
բոր ամօթը մէկ դի դրին, ոչ մեծ
նայեցան և ոչ վարպետ. մինչև իր
մեծերը աչքերնին կը դոցէին որ ա-
նոնց չարութիւնը չի տեսնեն, իրենց
տեղը օտարները կամընային :

Եւ տողաք եղան որ մարդու ե-
րկնալու ատենը կը կարմրէին, եր-
բոր ամօթը մէկ դի դրին, ոչ մեծ
նայեցան և ոչ վարպետ. մինչև իր
մեծերը աչքերնին կը դոցէին որ ա-
նոնց չարութիւնը չի տեսնեն, իրենց
տեղը օտարները կամընային :

Եւ տողաք եղան որ մարդու ե-
րկնալու ատենը կը կարմրէին, եր-
բոր ամօթը մէկ դի դրին, ոչ մեծ
նայեցան և ոչ վարպետ. մինչև իր
մեծերը աչքերնին կը դոցէին որ ա-
նոնց չարութիւնը չի տեսնեն, իրենց
տեղը օտարները կամընային :

և ամբօջիտ ըլլաս, մեծերու քով հա-
մարձակութի չընես, որ ազնուութիդ
չի կորսընցունես, և մեծերուդ ա-
մօթ չի բերես:

Զըլլայ թէ մեծ մարդուն խօսքին
և կարծիքին դէմ խօսիս. միշտ պատ-
կառանք մը ունենաս, որով սիրելի
կըլլաս ամենուն, և ազնուութի մը
կըստանաս:

Ամէն բանէն առաջ միտքդ դիւր
թէ անքովդ է, ամէն գործքդ և
սրտիդ շարժմունքը կը տեսնէ. վախ-
ցիր և ամբօջիր ստեղծողէդ:

Աւր որ ըլլաս՝ միտքդ դիւր թէ՛
վարպետդ և ծնողքդ քովդ են. ուր
որ ըլլաս՝ դուն քեզմէ ամբօջիր. վո-
ղի տղու բնութե շատ յարմար է ա-
մօթը, կըսեն իմաստունները:

Պատմութիւն:

Պողեմոն աթենացին մանկութե
ատենը չար սովորութեց հետևելով
այնչափ անարդ և մոլի եղաւ՝ որ իր
անկարգութեը վրա կը պարծէր:

()ը մը լըբութե լաւ՝ Քսենոկրատ
փիլիսոփային դպրատունը գնաց, որ
ծաղը ընէ վարժապետը, և տղա-

քը ճամբէ հանէ . սակայն երբոր
լսեց փիլիսոփային խրատներն որ
սարկեշտութեւ և ամօթխածութեւ
վրա կուտար , սկսաւ ամբնալ . և ա-
մբնալով ճամբայ եկաւ , ու դարա-
տունէն դուրս չելաւ , մինչև որ ե-
րևելի իմաստասէր՝ սարկեշտ և ա-
ռաքինի եղաւ փիլիսոփային նման :

Մեծ է թէ մեծաց՝ սիրելի ըլլաս ,

ամենուն առջին՝ պատիւ ունենաս .

Պարկեշտ շարժմունքով՝ ամօթխածութեւ ,

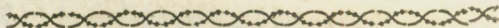
այս գանձը միայն՝ պիտի ըստանաս :

Երբոր խելացի՝ մեծ մարդ մը տեսնաս ,

մտիկ դիր խօսքին՝ կեցիւր ուր որ կ'աս .

Դուն մի նմանիր՝ այն անմիտ մանկանց ,

որ ծերոց քովէն՝ կը փախչին կամաց :

Ի . Հ Ա Մ Ա Ր

Ի՞նչպէս իրլայ անոյշ լեզուն :

89. Ի՞նչոյշ լեզու մարդուն կենակ-
ցութիւր քաղցր ըլլայ պիտի՝ ամենուն
զինքը յարմարցընելով ինչպիսի մար-

դավարը : Սակայն մասնաւորապէս
սկսեալ է որ խօսակցութիւն անոյշ և
խելացի ըլլայ :

Իւրաքանչիւր մարդու հետ ինչ
կերպ խօսակցութիւն ընելու է՝ աղէկ
պիտի դիտէ , մինչև ամէնքը զինքը
պատւեն , և խօսքը լսելու բաղձան :

Սաոն զի կենակցութե մէջ հար-
կաւոր է ուրախ խօսիլ և զուարճա-
նալ . իրարու տրտմութիւն փարա-
տել , և սրտին ուրախութիւնը ուրի-
շին հաղորդել :

Ուստի անոյշէզու մարդուն կը
վայել՝ որ սովորական կերպով սարդ
չի խօսի , այլ գիւտ գտնէ , ու նոր
կերպով բան զուրցէ որ անոյշ իյնի :

Օրօրինակ թէ որ ըսես թէ՝ գի-
տութիւն մարդուս միտքը կըբանայ ,
հասարակ խօսակցութիւն է . բայց թէ
որ ըսես՝ գիտութիւն ոչ միայն լոյս է ,
այլև աչք է՝ որ առանց անոր կոյր և
խաւար կըմնայ միտքը . ահա այս
կերպս անոյշ կըձգէ խօսքը :

(Ժ) Է որ բարեկամիդ ըսես թէ՝ ես
քեզ այնչափ կը սիրեմ՝ որ կարծեմ
թէ երկուքնիս մէկ ենք , հասարակ
խօսք է . թէ որ ըսես՝ բարեկամն է
միւս ես . երկուքս մէկ հոգի ըլլալով

կը կարօտինք մէկ ընկեր մը ունենալ,
որ գէթ երկու հոգի ըլլանք :

Ընխրատ ընկերիդ համար կրնաս
ըսել թէ՛ այս տղան անանկ երկաթ
է որ ոչ տաքուծի՞ կը կակղնայ , և ոչ
ծեծելով կըշտկի :

Տգէտ կոշտ մարդուն համար կըր-
նաս ըսել թէ՛ ահա այս է աշխարհքիս
ծանր բեռն , որ մեծ լեռներէն աւե-
լի ծանրուծի՞ կուտայ իրեն :

Երկու ընկեր իրարու հանդիպե-
ցան մէկը կոյր , մէկալը կուզ (խամ
պուռ) • կոյրը ասոր ըսաց թէ՛ ի՞նչ-
պէս անտանց բեռնաւորած ես • ան
ալ պատասխան տրվաւ , իրաւի առ-
տու է եղեր , վո՞ղի դեռ պատուհանդ
չես բացեր :

Երկու դասընկեր իրար որ տեսան՝
մէկը մէկալին ըսաց , ահա ծաղկոց
պարարտ , ուր ինչ որ կըցանես բարդ
(զադմէր) կըբուսնի : Ընալ պա-
տասխան տրվաւ թէ վարպետ պար-
տիզպանը ամէն կոշտ հողը պարարտ
կընէ , կըջանամ որ ոչ վարպետս պա-
րապ հանեմ , և ոչ խօսքդ :

Ի՞նչ կերպով խօսելու է :

90. Նախ նկատելու է անձը , տեղը , և ժամանակը . հասարակօրէն մեծամեծներուն առջինն չի վայելէր այս կերպ խօսակցութիւն ընել , այլ միայն հաւասար ընկերներու մէջ՝ որպէս զի զուարճանալով իրարու միտքը բացփի :

Լ. մէն տեղ չի վայելէր այսպէս խօսիլ . ուրախական զրոյցքի և հարկիքի մէջ խօսելու է ժամանակով և չափով , որ անոյշ կիցի , առանց ուրիշը ծաղր ընելու , և ուրիշին վիշտ բերելու , նաև առանց պարծանքի և մեծաբանելու : Արքեմն Ազոբոսին առականերէն ալ խելացի օրինակներ բերելով խօսքի մէջ անոյշ կիցի . զորօրինակ , տգէտ մարդու օրինակ բերես աքաղաղն որ հատ մը գարին մարգըրիտէն մեծ համարեցաւ . և այլ գեղեցիկ առականերով թէ որ խօսքդ զարդարես , անոյշ կիցի և համարում կունենաս : (Տէս եղե' . 31)

Սակայն զգուշանալու է որ անյարմար օրինակ , և անյարմար տեղ չի գործածես այսպիսի եղանակ , ոնց զի

անոյշէզու ըլլալու տեղը՝ անհամէ-
զու չըլլաւ, ինչպէս շատ պակասա-
միտներ կան որ չեն զգուշանար :

Ընոր համար մարդու հետ խօսակ-
ցութիւն չըրած աւելի համարում ու-
նին, երբոր կըսկըսին անհամ կեր-
պով խօսիլ՝ ունեցած համարումն ալ
կերթայ :

Եւս առաւել մեղադրութեւ ար-
ժանի են անոնք որ անոյշէզու երե-
նալու համար ուրիշին պակսութիւնը
առաջ կըբերեն ու կը խայթեն, որ
է գաղանի բնութիւն :

Մանաւանդ պէտք է ամէն մէկ
անձին հետ յարմար կերպով զուար-
ճանալ, մեծին հետ ուրիշ կերպ
պէտք է շարժիլ, պզտիկին հետ ու-
րիշ. գիտունին հետ ուրիշ կերպ,
տգէտին հետ ուրիշ. հարուստին
հետ ուրիշ կերպ, աղքատին հետ
ուրիշ. եկեղեցականին հետ ուրիշ
կերպ, աշխարհականին ուրիշ :

Ի՞նչ է ծաղրն :

91. Եւս ծաղրն և խեղկատակութիւն
է հակառակ անոյշէզուին՝ որ առաջ
կուգայ տգիտութեւ, վասն զի բարակ

խելք կուզէ գիւտ գտնել, և անոյշ
խօսակցութիւններ, ուստի կըսկըսին
ծաղրաբանութիւններ :

Ոմանք ալ այսպիսի կատարելութիւն
չունենալուն համար, ամենեւին երեւնին չի խնդար, և ուրախական
բան բերաննուն չելլէր . շատն ալ
գաղանի պէս ընկերութիւն կը փախչին,
և ուրախ խօսակցութիւն կատեն, վն
զի թշնամի են ընկերութե :

Սակայն աւելի ցած են ծաղր ըն-
ծողները, որոնք շատխօսութե ոչ
միայն զգլելի են ուրիշին վիշտ տալով,
այլև անշնորհք և աներես, փոխանակ
սիրվելու ատելի կըլլան կծու և անա-
մօթ խօսքերով :

Եւ այս ախտս շատ դժուարաւ
կըշտի, վասն զի ծաղր ընծող կար-
ծէ թէ՛ գիտութիւն է բրածը, չիյտէ
թէ՛ ասպականած և պակասաւոր է
խելքը :

Եւրդ՝ ջանա՛ զգուշանալ ասանկ
մնասակար ախտէն, որ մարդուս հետ
կաճի ու չի վերջանար . չար սովորու-
թիւն անոյշ կուգայ, բայց ետքը կի-
մացվի դառնութիւն . ինչ օգուտ որ
մոլութիւն կը դառնայ :

Պէտք է որ քաղցր ըլլայ վարմունքդ

և խօսքդ, ամէն տեղ, և ամէն բանի մէջ յարմար և զգուշաւոր եղիր խելացի խօսքերով, անոյշ բարք և աւոյշ լեզու ըլլալով:

Որչափ բարակ մտածես, այնչափ հոգիդ կը բարկընայ և կը լուսաւորի: Ինանկ որ ամէնքը կը ցանկան խօսքդ լսել և քեզ մեծարել:

Կանոնաւոր ըլլայ գնացքդ. ջանա՛ խելացի և անոյշ մարդիկներուն հետ գտիլ, անոնց խօսքը լսել, որպէս զի անոնց նմանելով ըլլաս երեւի, և մարդավարութե՛ հետ ստանաս անոյշ խօսք և բարք:

Եւ ան հեռու կեցիր կոշտ և խեղկատակ մարդիկներէն՝ որ անոնց չի նմանիս, ու անալիտան չըլլաս. ինչպէս երկրորդ մասին խրատներէն աւելի հմուտ կըլլաս (92):

Պատճառներ:

Պաշտասար Թագաւորը ասորոց՝ մեծ հարկիբմ՝ ըրաւ, և ամբարտաւանութե՛ ծաղը ընելու համար բերել տրվաւ հոն երուսաղէմայ տաճարին նը բաներն, ու սկսան նոյն բաներով գինի խմել, և անկարգութե՛ զուարճանալ:

Նայիս պատին մէջէն մարդու ձեռք
մը դուրս ելաւ, և սկսաւ պատին վրա
դրել՝ թէ նա քու թագաւորութիւնդ
քեզմէ պիտի առնէ, ուրիշին տայ:

Եւ յա զարհուրելի հրաշքն որ տե-
սան՝ անանկ ամէնքը սարսափեցան
որ թագաւորին խելքը գլխէն դնայ.
Բայց ինչ շահ, շատ չանցաւ այս մար-
դարէութիւնը կատարվեցաւ, և թագա-
ւորութիւնը փճացաւ:

Ծաղը ընող մարդիկ՝ ծաղը են ուրիշին,
ինչ որ կը ծաղրեն՝ անոր մէջ կէյնին.

Որչափ մեծ խօսքով՝ այլոց վիշտ բերին,
նոյնչափ վիշտ իրենց՝ պիտի պատահին:

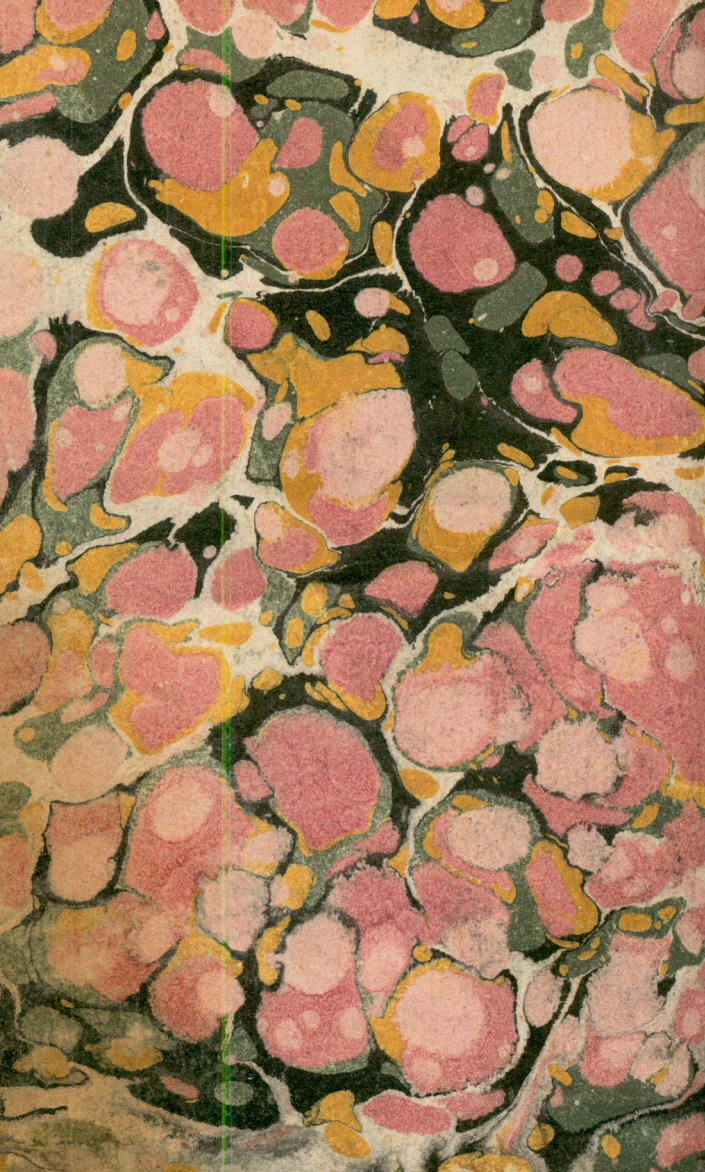
Մի ասանկ անարգ՝ գործոց հետեւիր,
որ անարգ չըլլաս՝ այլ մարդ բարեկիր.
Նայէ՛ որ այլոց՝ պակասը գոցես,
որ քու պակասութե՛ն ցաւակից գտնես:

Ս. Կիւմար

Ա. Մ Ա Ս Ի Ն:

Յ Ը Ե Կ

Լ Գնահատումներ . . .	86 .
Լ Տօն . . .	87 .
Լ Կոչընդոտ . . .	89 .
Լ Կառնիքներ . . .	68 .
Լ Կոռուսներ . . .	31 .
Լ Ծառանք . . .	43 .
Լ Ծառաբուծություններ . . .	71 .
Լ Կառնիքներ . . .	18 .
Լ Կառնիքներ . . .	63 .
Լ Կառնիքներ . . .	36 .
Լ Կառնիքներ . . .	65 .
Լ Կառնիքներ . . .	74 .
Լ Կառնիքներ . . .	8 .
Լ Կառնիքներ . . .	2 .
Լ Կառնիքներ . . .	55 .
Լ Կառնիքներ . . .	76 .
Լ Կառնիքներ . . .	56 .
Լ Կառնիքներ . . .	14 .
Լ Կառնիքներ . . .	88 .
Լ Կառնիքներ . . .	77 .
Լ Կառնիքներ . . .	58 .
Լ Կառնիքներ . . .	12 .
Լ Կառնիքներ . . .	91 .

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՐԱՊԵՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

19/II

